

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA
FREE INTERNATIONAL UNIVERSITY OF MOLDOVA

FACULTATEA ISTORIE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS DEPARTMENT

INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE
INSTITUTE OF HISTORY AND POLITICAL SCIENCE

HISTORY & POLITICS

2011

An. IV, Nr. 1

Revistă de Istorie și Politică

Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Free International University of Moldova

Facultatea de Istorie și Relații Internaționale
History and International Relations Department

Institutul de Istorie și Științe Politice
Institute of History and Political Science

History & Politics
Revistă de Istorie și Politică
2011, An. IV, Nr. 1

Fondator/Founder: Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Director/Director: Academician, prof. univ., dr. hab. Andrei Galben
Redactor-sef/ Editor in Chief: Conf. univ., dr. hab. Pavel Parasca
Redactor adjunct/ Deputy-Editor: Conf. univ., dr. Ludmila Coadă
Secretari științifici/ Scientific Secretaries: MA Viorica Țicu, MA Larisa Patlis

Colegiul de redacție/Board of editors:

Prof. univ., Dr. Mihnea Berindei (Universitatea Paris VII, Franța)
Prof. univ., Dr. Andrei Brezeanu (Universitatea Catolică din Washington, SUA)
Prof. univ., Dr. Keith Hitchins (Universitatea Illinois, SUA)
Prof. univ., Dr. Marcel Otte (Universitatea din Liege, Belgia)
Prof. univ., M. C. al Academiei Române, Dr. Victor Spinei (Institutul de Arheologie, Iași)
Prof. univ., Dr. Stephane Courtois (Institutul Catolic de Studii Superioare La Roche-sur-Yon, Franța)
Prof. univ., Dr. Ioan Caproșu (Universitatea "Al. I. Cuza", Iași, România)
Conf. univ., Dr. Henry Hale (George Washington University, SUA)
Conf. univ., Dr. Herald Heppner (Universitatea Graz, Austria)
Conf., univ., Dr. Vasile Tabără, (Universitatea "Lucian Blaga" Sibiu, România)
Acad., Prof. univ., Dr. hab. Andrei Eșanu (Academia de Științe a Moldovei)
Prof. univ., Dr. hab., Gheorghe Postică (ULIM)
Conf. univ., Dr. Octavian Țicu (ULIM)
Conf. univ., Dr. Mihai Cernencu (ULIM)
Conf. univ., Dr. Ludmila Tihonov (ULIM)
Conf. univ., Dr. Oleg Serebrian (ULIM)
Conf. univ., Dr. Ion Stăvilă (ULIM)

Prezentul număr al Revistei a fost recomandat spre publicare de către Consiliul Profesoral al Facultății Istorie și Relații Internaționale și Consiliul Științific al Institutului de Istorie și Științe Politice în ședința comună (proces-verbal Nr. 1. 30.08 2011)

Adresa redacției: str. Vlaicu - Pârcălab 52, Chișinău, Republica Moldova, MD-2021 Chișinău:
Editura ULIM, 2011

ISSN 1857-4076

© Universitatea Liberă Internațională din Moldova

CUPRINS/CONTENTS

Din partea redacției.....5

STUDII ISTORICE/ HISTORICAL STUDIES

Pavel PARASCA, *Cine a fost “Laslău craiul ungiuresc” din tradiția medievală despre întemeierea țării Moldovei? (Qui a été „Laszlo, roi de Hongrie” de la tradition médiévale de la fondation du Pays de Moldavie?)*.....7

Ludmila COADĂ, *Zemstva județului Bălți: repere istorice (The Zemstvo of Baltsy Uezd: Historical Outlines)*22

Florin GATEA, Ludmila TIHONOV, *Tactici, metode și acțiuni de lichidare a bisericii Greco-Catolice în România comunistă (Tactics, Methods and Actions of a Greek Catholic Church Liquidation in Communist Romania)*.....33

Octavian ȚÎCU, *Elitele politice în Moldova post-sovietică: o analiză a tranziției de la “indigenizarea” sovietică la perioada de independență (Political Elites in the Republic of Moldova: An Analysis of Transition from Soviet „Indiginization” to Period of Independence)*.....55

PROCESE POLITICE CONTEMPORANE/CONTEMPORARY POLITICAL PROCESSES

Eugen STRĂUȚIU, *Think-tankurile de politică externă în România (Foreign Policy Think-tanks in Romania)*..... 66

Tatiana BUSUNCIAN *Rolul Comunității de Informații a Statelor Unite privind combaterea terorismului internațional (Role of the U.S. Intelligence Community on Combating International Terrorism)*77

Larisa PATLIS, *Post-kemalist Political Transformation in Turkey – Democratization or Islamization? (Transformările politice post-kemaliste în Turcia – democratizare sau islamizare?)*92

Viorica ȚÎCU *Modificarea frontierelor spațiului eurasiatic în procesul dezintegrării URSS (The Transformation of Borders in Eurasia in the Process of the Soviet Union Dissolution)*100

Rodica PANȚA <i>Vectorul estic al politicii externe a Republicii Moldova: aspecte geo-economice și geopolitice (East Vector of the Foreign Policy of the Republic of Moldova: Geoeconomic and Geopolitical Aspects)</i>	112
--	-----

REFLECȚII FILOZOFICE/PHILOSOPHICAL REFLECTIONS

Svetlana PROZOROVSKI , <i>Locul valorilor religioase în sistemul axiologic contemporan (The Role of Religious Values in the Axiological Contemporary)</i>	122
--	-----

RECENZII, ADNOTĂRI BIBLIOGRAFICE/REVIEWS, ANNOTATED BIBLIOGRAPHY

Raisa PAVLENCO <i>O reactualizare recentă a problemei statutului internațional al Țării Moldovei de la origini până la moartea lui Ștefan cel Mare</i>	133
---	-----

Alexei AGACHI , <i>Istoria Mănăstirii Hâncu 1677-2010</i> , Chișinău: Pontos, 2010, 246 p. + 24 il.; Pavel PARASCA , Valentin TOMULEȚ	143
--	-----

Activități științifice la Institutul de Istorie și Științe Politice în anul 2010	151
---	-----

Cerințe față de manuscrise	153
---	-----

Din partea redacției

Începând cu numărul curent, Revista de Istorie și Științe Politice / History & Politics va fi editată strict în două numere separate pe an. Au fost efectuate modificări în componența Redacției și Colegiului de redacție. De asemenea au fost modificate cerințele față de manuscrisele materialelor¹ prezentate pentru publicare în vederea îmbunătățirii calității și a esteticii publicației și în scopul unei corespunderi mai adecvate față de standardele internaționale.

Revista acceptă pentru publicare studii, comunicări, recenzii, adnotări bibliografice în limbile engleză, franceză, română și rusă.

Autorii articolelor își asumă întreaga răspundere asupra conținutului.

Redactor șef:
Conf. univ., Dr. hab., Pavel PARASCA

¹ Vezi cerințele față de manuscrise

STUDII ISTORICE

CINE A FOST “LASLĂU CRAIUL UNGURESC” DIN TRADIȚIA MEDIEVALĂ DESPRE ÎNTEMEIEREA ȚĂRII MOLDOVEI?

*Qui a été „Laszlo, roi de Hongrie” de la tradition médiévale
de la fondation du Pays de Moldavie?*

Pavel PARASCA

Istoric medievist. Doctor habilitat în istorie (1998). Cercetător științific superior (1982). Conferențiar universitar, Catedra Istorie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM. (1990), Conducător de doctorat. Autor a circa 200 diverse publicații științifice, inclusiv 3 monografii, 2 cursuri universitare, 2 manuale școlare. Membru al Grupului de lucru pentru eficientizarea educației istorice în învățământul preuniversitar (2011).

Domeniul de cercetare: istoria politică a Țărilor Române în epoca medievală. Director al Institutului de Istorie și Științe Politice (2010-prezent). Membru al Comisiei prezidențiale pentru studierea și aprecierea regimului totalitar-comunist din Republica Moldova (2010). Decorat cu Ordinul de Onoare al Republicii Moldova (2010).

RÉZUME

Etant donnée la synchronisation de la fondation du voïvodat de la Moldavie par le légendaire Dragoș et du règne en Hongrie d' un certain roi Vladislav/ Ladislas, l' auteur réconfirme l' identification de celui avec Vladislav / Ladislas IV (1272-1290), invoquée par Al. D. Xenopol, et soutenue dernièrement par d' autres historiens (Șerban Papacoste, Ovidiu Pecican, Tudor Sălăgean). Cette identification a été embrassée par l' auteur encore en 1981. Elle suppose aussi une révision du temps de la fondation du voïvodat de Moldavie.

Mots – clés: *tradition médiévale, amalgame des données historiques, substitution des personnages historiques, formation étatique, fondateur d' Etat.*

Cu excepția a doar *Cronicii moldo-polone*, care invocă anul 1352, celelalte cronici moldovenesti din secolele XV-XVI pun începutul Țării Moldovei prin domnia primului voievod al ei, Dragoș, la anul 6867 (era bizantină) sau 1359 (era după nașterea lui Christ) [4,p 14,48,60,158,191]. În ciuda acestui fapt, însă, *Cronica moldo-rusă* reproduce o amplă narațiune despre „descălecatul” Moldovei care s-ar fi produs în vremea, când în Regatul Ungariei a domnit un rege pe nume Vladislav, fără a-i indica anii de domnie. La anul 1359, însă, în Ungaria, domnea regele Ludovic I (1342-1382). Urmează că autorul sau autorii *Cronicii*

moldo-ruse au comis o eroare, fie datând fenomenul cu anul 1359, fie invocând numele regelui Vladislav.

Asupra anului 1359 vom reveni cu altă ocazie, remarcând doar că el, ca dată a începutului domniei lui Dragoș, adică ca punct de pornire a istoriei Țării Moldovei, este contestat de mai mulți istorici. Deocamdată ne vom referi la două opinii, mai degrabă de ordin metodologic, formulate de așa savanți cu renume ca P. P. Panaitescu și Mircea Eliade. Pornind de la realitatea bine cunoscută, care nu mai are nevoie de dovezi suplimentare, că primii cronicari care sau referit la începuturile statale ale Moldovei au folosit ca izvor tradiția folclorică, populară, primul concluziona că esența tradiției este „de a păstra nume reprezentative, fapte eroice sau care au produs spaimă, uneori însă să le confunde între ele; dar ceea ce nu poate reține amintirea oamenilor sunt *datele* (subl. aut), care se înseamnă în cărți sau anale contemporane, nu se imprimă însă în amintirea populară sau individuală” [12, p. 101]. Astfel, reale în cazul tradiției despre întemeierea Moldovei rămân a fi doar cele două personaje: Dragoș, primul voievod întemeietor de țară, și Vladislav, regele Ungariei, în vremea domniei căruia s-a produs această întemeiere. În consonanță cu concluzia lui P.P. Panaitescu este și observația lui Mircea Eliade că „conștiința populară nu se preocupă de cronologie nici de exactitatea evenimentelor și de autenticitatea personajelor istorice” [7, p. 209-210]. Nu ne rămâne, astfel, decât să-l identificăm pe regele Vladislav printre alți regi ai Ungariei cu același nume și, pe această cale, să stabilim și vremea când în realitate a luat ființă voievodatul lui Dragoș ca primă piatră de temelie a Țării Moldovei. Călăuzitor în acest sens ni se pare fundalul istoric reprodus în *Cronica moldo-rusă* pe care este proiectată întemeierea voievodatului prin acțiunea lui Dragoș Vodă. Să dăm curs, deci, narațiunii despre vremea și circumstanțele istorice în care s-a produs fenomenul.

Lăsăm la o parte înrudirea invocată de cronici a regelui Vladislav cu Sava, arhiepiscopul sârbilor, care l-ar fi botezat chiar după ritul ortodox. Reținem doar că numitul rege ar fi păstrat „credința lui Hristor în taină, în inimă, iar după limbă și orânduială crăiască” ar fi fost latin, adică catolic. „Și în anii domniei lui Vladislav s-a ridicat război de către tătari împotriva ungarilor, de la cneazul Neimet din locurile sale în care rătăceau, de la râul Prut și de la râul Moldova și au trecut peste munții înalți și de-a curmezișul țării Ardealului unguresc și au ajuns la râul Mureș și au stat acolo” [4, p.158]. Lupta decisivă, la care, de partea regelui, ar fi participat, acoperindu-se de glorie, și *romanii vechi*, adică *românii ortodocși* de la care și-au tras obârșia lor și moldovenii, s-ar fi dat „la râul Tisa” și s-ar fi încununat cu înfrângerea dezastruoasă a tătarilor. Ca mulțumire pentru ajutorul acordat și vitejia manifestată, regele le-ar fi oferit pământ în Maramureș „între râurile Mureș și Tisa, locul numit Criș”, unde s-au și așezat cu traiul. „Și între ei era un bărbat înțelept și viteaz anume Dragoș”, care cu drujina sa a pornit la vânatoare, dând de urmele unui bour pe care l-au gonit până peste

munți și ajungând „la locuri de șes și frumoase”, unde au doborât bourul. În-drăgind locurile noi în care s-au pomenit și care erau parcă pustii (nelocuite) „la marginea ținuturilor în care rătăceau tătarii”, Dragoș și însoțitorii lui au decis să treacă înapoi cu traiul, ceea ce au și făcut, obținând pentru aceasta și încuviințarea regelui Vladislav, apoi trecându-și înapoi la fel familiile lor. „Și au ales din drujina lor pe un bărbat înțelept, anume Dragoș, și l-au ridicat domn și voievod al lor. Și de atunci s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Țara Moldovei”, fiind întemeiate primele orașe și așezări pe valea râului Moldova și imprimând capul de bour pe „pecetea voievodală” [4, p.159-160].

Deși, în ansamblu ei, narațiunea în cauză lasă într-adevăr impresia unei „legende încurcate și naive”, cum considera P. P. Panaitescu în „Introducere” la una din edițiile cronicii lui Grigore Ureche [24, p. 20], totuși ea conține informații și fapte istorice verificabile, ceea ce-i imprimă calitatea de izvor istoric indispensabil la cercetarea problemei începuturilor statale ale Moldovei, în pofida faptului că numele regelui Vladislav nu s-a bucurat de atenția altor cronicari români, cu doar unele mici excepții pentru scrierile cronicărești din secolul al XVII-lea.

În istoriografia recentă [20,p.275] s-a atras deja atenția că Simion Dascălul, într-o interpolare a sa la cronica lui Gr. Ureche, referindu-se însă la un „letopiseț ungiuresc”, invocă lupta cu tătarii lui „Laslău craiul ungiuresc, care-i zic filosof” și care „pre cășlegile Născutului (Crăciunului n.n.), cu toată puterea sa s-au apucat de tătari a-i bate și a-i goni, de i-au trecut munte pe ceastă parte pre la Rodna”, ajungând astfel și în Moldova unde s-a produs dezafectarea definitivă a formațiunilor războinice ale tătarilor. Din această întreprindere, acoperindu-se și el de glorie, numitul rege ar fi revenit „la scaunul său (adică la Buda –n.n.) în ziua de lăsatul secului” [24, p. 63]. Și, deși nici Simion Dascălul nu indică data precisă a evenimentelor, nu încapă îndoială că el se referă la Regele Ungariei Ladislav (Vladislav din *Cronica moldo-rusă*) al IV-lea zis Cumanul, care a domnit în 1272-1290 și care, într-adevăr a trebuit să înfrunte o mare invazie tătară, care s-a produs în toiu iernii (25 ianuarie 1285) și s-a încheiat la sărbătoarea Paștelui (25 martie 1285) [20, p.274 și n.10], adică în aceeași vreme, la care se raporta în scrierea sa Simion Dascălul.

Fapta glorioasă a regelui Ungariei în Moldova, pentru desemnarea căruia s-au folosit toate cele trei variante de nume (Vladislav din limba slavă; Laslău din limba romană; Laszlo din limba maghiară), a fost invocată în câteva rânduri de Miron Costin, care a preluat fragmente din narațiunea lui Simion Dascălul, dar respingea cu vehemență calificativele denigratoare la adresa romanilor preluate din enigmaticul „letopiseț ungiuresc” [3,p.214, 275, 312]. Numai că, într-un caz, făcând un calcul că între împăratul Traian și între Lazlo-craiul „800 de ani sunt” [3, p.312], marele cărturar moldovean îl avea în vedere pe Ladislav I cel Sfânt, care a domnit în 1077-1095. Totodată, făcând o paralelă sincronizată între legendarul descălecat al Moldovei prin Dragoș-Vodă și al Munteniei (Țării

Românești) prin Negru-Vodă, care s-ar fi produs la 1290, Miron Costin subânțelega vremea lui Ladislau al IV-lea Cumanul.

Este adevărat că toate cronicile ungare cunoscute care cuprind în textele lor și domnia lui Ladislau al IV-lea (*Cronica pictată de la Viena; Cronica de la Buda*, scrisă în 1473; *Cronica de la Dubnitz*, alcătuită după 1479; *Cronica ungurilor* a lui Ioan de Thuroți, terminată în 1485 și chiar *Cronica* lui Simion de Keza scrisă în ultima parte a domniei regelui în cauză) [21, n.19], nu fac nici cea mai mică aluzie la întreprinderea triumfală a acestuia la est de Carpați. Mențiunea de către Simion Dascălul a unui „letopiseț unguresc”, în baza căruia și-a ticluit narațiunea reprodusă mai sus, ar oferi totuși motiv să se admită că o cronică cu un conținut denigrator la adresa românilor, iar indirect și la regele Ladislău, a existat, numai că nu s-a păstrat. Compararea interpolării lui Simion Dascălul cu narațiunea din *Cronica moldo-rusă* lasă teren pentru admiterea posibilității ca în ambele cazuri să fi fost folosită o sursă ungară comună, numai că Simion Dascălul a folosit-o fără discernământ, în timp ce cronicarul moldovean, care a compus prima narațiune desfășurată despre întemeierea Țării Moldovei, a omis scrierile injurioase la adresa strămoșilor maramureșenilor și *ipso facto* a moldovenilor, înlocuindu-le cu formula înălțătoare pentru aceștia,

Într-adevăr, în cazul lui Simion Dascălul, se invocă plecarea regelui Laslău în fața pericolului tătaresc care se abătuse asupra regatului său, în special asupra Ardealului (Transilvaniei), „la împăratul Râmului de ș-au cerșut oaste într-ajutoriu împotriva vrăjmașilor săi. Ce împăratul Râmului alt ajutoriu nu i-au făgăduit, ce i-au dat răspuns într-acest chip, de i-au zis: Eu sântu jurat, când am stătut la împăratie, om de sabia mea și de județul meu să nu moară. Pentru aceia oameni răi s-au făcut în țara mea și câte temnițe am, toate sântu pline de dânșii și nu mai am ce le face, ce ți-i voi da ție, să faci izbândă cu dânșii și eu să-mi curățesc țara de dânșii. Iară în țara mea să nu-i mai aduci că ți-i dăruiesc ție... Decii Laslău craiu, dacă au luat acel ajutoriu tâlhăresc de la împăratul Râmului au silit la Țara Ungurească”, unde s-au și produs înfruntările cu tătarii, care s-au încheiat în Moldova [24, p.62].

Cronica moldo-rusă invocând originea română (viețuitori în Veneția) a celor ce urmau să populeze Maramureșul apoi și Moldova și persistența lor în credința ortodoxă (*Romanovicii* sau *romanii vechi*), în ciuda prigoanelor din partea „ereticeilor” latini (*romanii noi*), începe povestea despre „Vladislav craiul Ungariei”, care însuși ar fi fost parcă botezat după ritul ortodox și-și păstra credința în taină, în inimă și doar „după limbă și orânduială crăiască” era latin (catolic). Atunci însă când „s-a ridicat război de către tătari împotriva ungurilor”, el a trimis „în grabă la Roma, la împărat și la papa ca să-i vină în ajutor”, apelând în egală măsură la *romanii vechi* (ortodocși) și la *romanii noi* (catolici), care s-au și „adunat împreună și au venit în Ungaria, în ajutorul craiului Vladislav”. *Romanii noi*, însă, i-au trimis regelui „o scrisoare în taină”, invocând starea permanentă

de război dintre dâșii și *romanii vechi* „pentru credință”, ultimii refuzând să fie cu primii „în legea romană cea nouă”, adică catolicismul, și trăind „în credința grecească”, adică în ortodoxie. Fiind de aceeași lege (credință)cu adresantul, autorii scrisorii îi sugerau regelui ca el să-i trimită pe *romanii vechi* „înaintea tuturor oamenilor împotriva tătarilor, ca ei să fie uciși, sau dacă Dumnezeu îi va scăpa de aceștia”, regele să-i țină în țara sa „ca ei să nu se mai întoarcă la Roma veche”. Deosebindu-se, însă, în luptele cu tătarii, *romanii vechi* l-au bucurat mult pe rege care „le-a dat privilegiile și i-a mulțumit foarte mult, pentru vitejia lor”, mai arătându-le și scrisoarea oponentilor lor. Într-un final, *romanii vechi* „s-au închinat craiului Vladislav, rugându-l să nu-i împingă la legea latină și să le dea voie să-și țină legea creștină grecească și să le dea pământ pentru trai”, ceea ce regele a și făcut [4, p.158-159]

Este lesne de observat scopul urmărit de alcătuitoarea necunoscută al narațiunii despre regele Vladislav și primul voievod al Moldovei, Dragoș, din *Cronica moldo-rusă* de a-i prezenta pe românii întemeietori ai Țării Moldovei într-o cu totul altă lumină decât aceea în care ei erau prezentați în „letopisețul unguresc” invocat peste mai bine de un secol și jumătate de Simion Dascălul, ceea ce ar însemna că această creațiune cronicărească era cunoscută în Moldova încă la vremea când a fost alcătuită narațiunea desfășurată despre întemeierea Moldovei. Poate conținutul ofensator din acest letopiseț a și făcut ca celelalte variante de cronici moldovenești să evite reproducerea nu doar a originii romane a strămoșilor moldovenilor, ci și numele regelui Vladislav/ Laslău, consemnând doar laconic că „în anul 6867 (1359) a venit Dragoș Voievod din Țara Ungurească din Maramureș, după un bour, la vânătoare” [4, p. 14] sau „în anul șase mii și opt sute și șaiszeci și șapte de la zidirea lumii, cu voia lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei.. și s-a început astfel: 1. – A venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, de la Maramureș la vânătoare după un bour... [4, p.48]. Doar *Cronica moldo-polonă*, scrisă la vremea anterioară anului 1564, se prezintă oarecum mai bogată în redarea fenomenului: „Cu voia lui Dumnezeu, cel dintâi voievod Dragoș, a venit ca vânător din Țara Ungurească, din orașul (sic!) și de la râul (sic!) Omaramureș, la vânătoare după un bour, pe care l-a ucis pe acel râu Moldova. Și acolo s-a veselit cu panii săi. I-a plăcut acolo această țară și a rămas într-însa și a colonizat țara cu acei români ungureni și a fost domn doi ani” [4, p.177]. Teoretic s-ar putea admite și o inversare, adică că denigratorul „letopiseț unguresc” să fi fost ticluit ca reacție la narațiunea indigenă desfășurată despre întemeierea voievodatului lui Dragoș, în contextul peripețiilor regelui Vladislav în luptele cu tătarii. Practic, însă, așa posibilitate este greu de admis, dacă se știe că această narațiune este cunoscută doar după varianta din *Cronica moldo rusă* descoperită ca anexă la o cronică rusă de la mănăstirea Voskresenskaia din secolul XVII-lea, ceea ce înseamnă că ea a avut o circulație destul de restrânsă, deși a fost elaborată dacă nu în ultimele decenii ale domniei lui Ștefan cel Mare, apoi

nu mai târziu de primele două decenii ale secolului al XVI-lea. La urma-urmei, pentru lucrarea de față importantă este indicarea domniei regelui Ungariei Vladislav/Ladislău și a luptelor sale cu tătarii ca fundal istoric al întemeierii Țării Moldovei de către primul ei voievod Dragoș.

Dar dacă ce-i mai mulți alcătuitori de cronici din Moldova, inclusiv Grigore Ureche în secolul al XVII-lea, au putut trece ușor pe lângă personalitatea regelui Vladislav/Ladislău al Ungariei și evenimentele produse în timpul lui, absolvindu-se și de necesitatea de a-l identifica printre regii ungurești cu același nume și de a concretiza vremea când s-au produs evenimentele descrise, apoi nu au putut proceda la fel și cercetătorii problemei întemeierii statului român de la est de Carpați, care și-a adjudecat denumirea de Țara Moldovei. Primul dintre ei, care a abordat în repetate rânduri problema originii voievodatului Moldovei într-un context care nicidecum n-a putut ocoli subiectul regelui Ungariei implicat în evenimentele care au slujit drept punct de plecare la investigarea problemei, a fost Dimitrie Onciul (1856-1923).

În anul 1884 notoriul istoric, care în lucrările sale a aplicat și comentat aproape toate izvoarele narative și diplomatice cunoscute la acea vreme, privitoare la primul secol de istorie națională [14, p.14], a publicat voluminosul articol „Dragoș și Bogdan fondatorii principatului moldovenesc” [10, p. 89-130]. În el, coroborând toate izvoarele narative interne referitoare la întemeierea Moldovei și comparând ambele versiuni cronicărești despre „Laslău craiul unguresc”, autorul a respins categoric opinia că vorba ar fi despre Ladislau al IV-lea Cumanul. O făcea, însă, nu doar din motivul discrepanței cronologice dintre domnia acestuia și vremea când cronicile moldovenești pun „descălecatul” lui Dragoș („pe la mijlocul secolului XIV”) [10, p.92-96], ci mai ales din interesul științific de a-i combate teza lui I. Chr. Engel și împărtășită de alți istorici străini (G. Wenzel, R. Roesler ș.a.) cum că românii ar fi populat Maramureșul abia în timpul lui Vladislav/Ladislău al IV-lea, fiind aduși încoace de prin Tracia și Moesia, în 1284, anume ca răspuns la apelul de ajutor împotriva tătarilor adresat de către acest rege „împăratului Râmului” [10, p. 105, 111-112]. Calificând această teză drept „basm neghiob”, D. Onciul, prin argumentele sale intenționa să pună „de acum pentru totdeauna brazdă și lopată peste basmul lui Engel”, lăsând în vigoare doar „mitul de el astfel interpretat” [10, p.112]. Numai că, accentuând asupra *sucului tradiției despre craiul unguresc Laslău*, și anume „izbânda lui cu ajutorul român asupra tătarilor moldoveni, pe care i-a depărtat de la hotarele Ungariei, scoțându-i - cum spune versiunea interpolată din cronica lui Ureche - din toată Moldova și gonindu-i până peste Prut”, D. Onciul îl înlocuiește pe Vladislav /Laslău din tradiție cu regele Ludovic I (1342-1382). Ca argument, este folosit pasajul din cronica lui Ioan de Târnove - cronicarul oficial al acestui rege al Ungariei - despre deseale incursiuni tătare asupra regatului maghiar, „mai adeseori în părțile Ardealului și ale secuilor” și despre expediția împotriva lor a oastei ungare

sub comanda lui Andrei Lackffy, care s-a încheiat cu izbândă hotărâtoare asupra tătarilor în frunte cu căpetenia lor Athlamus [23, p.177]. Considerând că „sucul acestui fapt istoric îl aflăm și în tradiția despre craiul Laslău”, D. Onciul propune o etimologie neverosibilă a numelui acestuia („ungurește Laszló”) de la numele Latzk („diminutivul din Ladislau”), lăsând fără explicație și propria observație, că numele Latzk „nu aparține unui rege (crai) unguresc, ci unui voievod al Ardealului” [10, p.115], deși tradiția vorbește fără echivoc de un rege (crai) „unguresc”. Mai mult chiar, autorul observă o asemănare a numelui Latzk sau Laszló cu cel al regelui Ludovic, numit ungurește Lajos. În consecință, autorul ajunge „la rezultatul că tradiția despre craiul unguresc Laslău, contemporanul lui Dragoș, nu privește alta decât expediția voievodului ardelenesc Andrea Latzk...” văzând în aceasta „miezul istoric al mitului despre craiul Laslău” [10, p.117]

Reputatul istoric a crezut în trainica argumentelor sale în așa măsură, încât își exprima convingerea că chestiunea privitoare la Laslău a fost astfel rezolvată „făcând să înceteze de acum orice combinație cu vreun rege unguresc Ladislau” și considerând că nici „despre identitatea persoanei lui cu cea a voievodului ardelenesc Andrea Latzk... nu avem temeii de a ne îndoii” [10, p.118].

Acordându-i, astfel, deplina încredere tradiției despre „descălecatul” lui Dragoș „pe la mijlocul secolului XIV” [10, p.93], D. Onciul a găsit mai convingătoare identificarea luptelor cu tătarii din tradiția cronicărească, atribuite vremii regelui Ungariei Vladislav/Laslău cu expediția antitătară a oastei comandate de Andrei Lackffy doar din simplul motiv că aceasta a precedat problematicul „descălecat” al Moldovei prin Dragoș, la 1359, neglijând faptul că cronicarii moldoveni vorbeau de o intervenție a tătarilor în Ungaria și de luptele cu aceștia a regelui, și nu de o expediție împotriva tătarilor la care, în cazul proferat de istoricul nostru, regele (Ludovic I) nuci n-a participat în persoană.

Incoerența metodică a construcției lui D. Onciul a fost observată de contemporanul său, istoricul de la Iași, Al. D. Xenopol, care deja în anul 1885, a publicat o lucrare consacrată întemeierilor Țărilor Române, în care accentul a fost pus anume pe personalitatea regelui Vladislav/Laslău, identificându-l cu Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul. În replica sa, D. Onciul nu a găsit alte argumente care să-i fortifice opinia, decât observația că oponentul său nu s-ar fi ocupat de importantul mit al lui Ladislau, din care pricină el nu ar fi găsit „o explicație exactă pentru descălecatul lui Dragoș” [10, p.309]. Considerându-și argumentele sale ca fiind cele mai sigure, D. Onciul, într-o altă lucrare a sa (*Din istoria Bucovinei*), a continuat să persiste în afirmația că „acea victorie a pretinsului Laslău asupra tătarilor nu este alta decât aceea pe care au avut-o oștile lui Ludovic I sub conducerea voievodului Transilvaniei Andrei, fiul lui Latzk (adică Ladislau)” [10, p.303-304]. La mijlocul identificării lui Laslău din tradiție cu Ladislau al IV-lea, notoriul istoric considera că se află nu altceva decât „o eroare grosolană”, observația fiind adresată acelor istorici, care „între timp” adoptase această identificare.

Către vremea scrierii acestei lucrări, D. Onciul luase cunoștință de un mit al miracolului regelui Ladislau I cel Sfânt (1077-1095), care în timpul unei lupte cu tătarii s-ar fi ridicat din mormântul său din Bihor (Oradea) și ar fi asigurat victoria ungarilor. De la această legendă „s-a păstrat la moldoveni tradiția întemeierii statului lor, care este pusă în legătură cu învingerea tătarilor de către făcătorul de minuni, Ladislau regele Ungariei” [10, p.304]. Reputatul istoric nu vedea astfel nici un motiv pentru a schimba ceva în viziunile sale date publicității în 1884. Unica evoluție a constat doar în îndoiala în aceea ce privea identificarea făcută anterior a lui Ladislau din tradiție cu Latzk, din cronica lui Ioan de Târnave și cu regele Ludovic I. Admitea totuși posibilitatea ca supranumele Latzk pentru cel ce a condus oastea ungară împotriva tătarilor din timpul lui Ludovic I „să fi dat cel dintâi prilej pentru nașterea mitului cu Ladislau din versiunea ungară, care confirmă în totul încheierea trasă din acea versiune moldovenească cu privire la înfrângerea tătarilor” [10, p.304]. Ulterior, D. Onciul a promovat constant ideea despre identitatea lui Vadislav/Laslău din tradiția întemeierii Moldovei cu Ladislau I cel Sfânt, iar lupta cu tătarii din tradiția moldovenească cu expediția antitătară sub conducerea lui Andrei Lackffy din primii ani de domnie a lui Ludovic I [10, p.395,484,699-700]. Poziția istoricului a rămas neschimbată chiar și în fața sincronismului în tradiția „descălecatului” Moldovei și al Țării Românești, ultimul fiind plasat de cronici la anul 1290, adică tot în domnia lui Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul. D. Onciul a depășit inconveniența, invocând influența tradiției istoriografice moldovenești asupra celei muntenești [10, p.335-341].

Concomitent cu activitatea istoriografică a lui D. Onciul, au continuat și investigațiile lui Al. D. Xenopol, încununate cu publicarea voluminoasei sinteze *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, care a suportat până în prezent patru ediții. Subiectul identității lui Laslău „craiu unguresc” din tradiție cu Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul a fost expus destul de laconic, dar cu o destulă doză de credibilitate în capitolul consacrat descălecării Țărilor Românești. Spre deosebire de oponentul său, autorul primei sinteze de istoria românilor, folosește un document semnat de regele Ladislau al IV-lea Cumanul în 1288. În el însuși emitentul documentului relatează despre o expediție întreprinsă de el, în compania mulțimii de baroni și nobili din regatul său, îndreptată pe urmele unor cumani care în taină (*clandestine*) fugise din țară. Participanții la expediție, trecând „peste munți ” sau pomenit în „finibus et terminis Tartarorum”, unde nu mai călcase nimeni dintre antecesorii regelui în cauză [26, p.30-31, n.42; 6, p.484]. Al. Xenopol a văzut în cele relatate o mărturie documentată, adică sigură, a prezenței regelui Vladislav/Ladislau al IV-lea în Moldova, unde s-ar fi dat și lupta cu cumanii fugari [26, p.30], lăsând să se înțeleagă o asemănare dintre aceasta și luptele cu tătarii din tradiția moldovenească. Ca urmare, istoricul ieșean nu

a văzut nici un impediment pentru a plasa și problematicul „descălecat” al lui Dragoș în Moldova în consecința acestor evenimente, „pe timpul regelui unguresc Laslău, adică Vladislav Cumanul”, respingând opinia lui D. Onciul cum că în tradiția cronicilor moldovenești vorba ar fi fost despre Ladislau I cel Sfânt „care ar fi întovărășit ca un geniu proteguitor expediția lui Ludovic cel Mare” și că „așa s-ar fi substituit în legenda românească figura închipuită a lui Laslău celei aievea a lui Ludovic”. Această „adaptare a legendei ungurești de către români” i s-a părut lui Xenopol „ca ceva nepsihologic”, dat fiind că „il avem pe Ladislau Cumanul care înaintea lui Ludovic fusese prin Moldova” [26, p.33 și n. 49]. Reducând, însă, acțiunea lui Ladislau al IV-lea doar la luptele cu cumanii, istoricul ieșean a trecut pe lângă necesitatea explicării faptului că tradiția moldovenească nu știa nimic despre cumani, menționându-i doar pe tătari, deși explicația era sugerată de chiar cronicile ungare care, tot în domnia lui Ladislau al IV-lea Cumanul, consemnau și o mare intervenție în regatul maghiar a armatelor tătare.

La această intervenție care este într-o vădită consonanță cu cele ce scriau cronicarii moldoveni cu referire la vremea lui Laslău „craiul unguresc”, vom reveni ceva mai jos. Aici doar vom reproduce o concluzie semnificativă, făcută de Nicolaie Stoicescu, care a constatat că „după apariția studiilor lui Xenopol și Onciul, istoricii români s-au împărțit în două: unii care au susținut teza „descălecatului” așa cum o preconiza istoricul ieșean, și alții care s-au declarat împotriva folosind în genere argumentele lui D. Onciul” [22, p.51, n.3], deși cu referire la întemeierea Moldovei aceștea din urmă au rămas pe pozițiile ferme ale „descălecatului” lui Dragoș „pe la mijlocul secolului XIV”, în timp ce oponentul lui punează acest „descălecat” în consecința evenimentelor atribuite de tradițiile vremii lui Ladislau al IV-lea Cumanul. Urmează deci, că problema identificării „craiului unguresc” din tradiția cronicărească din Moldova cu careva dintre purtătorii numelui Vladislav/Laslău dintre regii Ungariei, ca condiție *sine qua non* a unei datări mai veridice a întemeierii Moldovei de primul ei voievod Dragoș a continuat să rămână actuală și după încetarea activității istoriografice a lui D. Onciul. Cu atât mai mult că ulterior, pentru mai bine de o jumătate de secol, de accepțiune cvasiunanimă din partea cercetătorilor s-a bucurat concepția celui din urmă, în timp ce opiniile istoricului ieșean nu erau reproduse decât cu ocazia reeditărilor succesive ale operei sale fundamentale de istorie a românilor.

Chiar și P.P. Panaitescu care a îngrijit reeditarea cronicilor slavo-române, publicate anterior de Ion Bogdan, completându-le, nu a găsit motive care l-ar fi făcut să nu accepte identificarea lui Vladislav din *Cronica moldo-rusă* cu Ladislau I cel Sfânt [4, p.158, n.3], așa cum o făcuse D. Onciul invocând că de „el sunt legate o serie (sic!) de legende despre luptele miraculoase cu barbarii huni și cu tătarii”, cu referire însă la cronică lui Antoniu Bonfini precum și la cronică lui Grigore Ureche, unde, după cum s-a văzut din interpolarea lui Simion Dascălul,

nu se conține nimic din pretinsul miracol. Tot atât de categoric s-a manifestat P.P. Panaitescu și în introducerea sa la una din edițiile cronicii lui Grigore Ureche pe care a îngrijit-o și adnotat-o. Aici istoricul nostru, în pasajul introdus de Simion Dascălul vede un ecou al „luptelor legendare ale regelui Ungariei Vladislav (cel Sfânt) cu tătarii”. Atitudinea lui față de această interpolare a fost determinată de caracterul legendei „injurioase pentru poporul nostru”, deși „nu numai caracterul ei injurios, dar și forma ei legendară, neserioasă... ar fi trebuit să-l facă pe dascălul Simion mai prudent, dacă ar fi fost un cronicar cu o cultură cât de elementară în domeniul istoric” [24, p.41]. Împărtășind pe deplin această atitudine față de caracterul ofensator a celor referitoare la români din interpolarea lui Simion Dascălul, pe care el n-a făcut decât să o preia dintr-un enigmatic „letopiseț unguresc”, totuși nu vedem motivul justificator pentru a ocoli sau încadra în alt context istoric evenimentele controlabile care se conțin în acest izvor și puse de însuși Simion Dascălul la o vreme care coincide de minune cu cea la care, în domnia lui Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul, s-a produs o mare invazie tătară în Ungaria, la care se referă atât pasajul reprodus de interpolatorul operei lui Grigore Ureche, cât și (prin analogie) de *Cronica moldo-rusă*. În cazul lui D. Onciul, care-și construia opinia ca opoziție „mitului” proferat de I. Chr. Engels, ca și al lui P.P. Panaitescu care proceda la fel respingând calificativele ofensatoare la adresa românilor din interpolarea lui Simion Dascălul, s-a întâmplat întocmai ca în cazul când, împreună cu apa din scaldătoare a fost aruncat și pruncul.

Încă prin anii 70 ai secolului trecut, când ne-am angajat în cercetarea condițiilor externe ale procesului formării statului medieval românesc de la est de Carpați, inclusiv politica Regatului Ungariei în această direcție [30, p.43], am studiat mai multe evenimente care s-au întâmplat în domnia la Buda a regelui Ladislau al IV-lea Cumanul, mai ales în legătură cu represaliile declanșate, la insistența Curiei papale, împotriva acelor care nu împărtășeau catolicismul, în mod special fiind vizați cumanii, stabiliți în mare număr în Ungaria în preajma primei mari invazii tătare din 1241-1242. În 1279, sub presiunea legatului papal Filip, episcop de Fermo, regele în cauză a emis un document prin care cumanii erau obligați să se stabilească cu traiul în locurile atribuite lor la început: între Dunăre și Tisa, sau la Criș, ori între Criș și Mureș sau încă între Mureș și Timiș [6, p.427]. Faptul este important și prin aceea că unele dintre aceste hidronime sunt prezente și în narațiunea despre „craiu unguresc”: Tisa, Mureș, Criș. Ca răspuns la represaliile declanșate împotriva lor, cumanii s-au răsculat, lupta hotărâtoare a oastei cu dâșii dându-se la lacul Hód, la confluența Tisei cu Mureșul. Cum să nu se observe aici o nouă coincidență cu cele ce se scrie în *Cronica moldo-rusă* despre luptele regelui Vladislav la râul Tisa [4, p.159]. Este adevărat, că în primul caz vorba era de cumani, iar în cel de-al doilea de tătari.

În lucrarea noastră monografică care generalizează investigațiile făcute, am găsit explicație și la această necoincidență, vorba fiind de amalgamarea în narațiunea din *Cronica moldovenească* în cauză a evenimentelor care s-au produs mai întâi în legătură cu mișcarea cumanilor, dar care au generat ulterior și implicarea factorului tătăresc. Căci cumanii care s-au salvat în lupta de la Hód au fugit, așa cum specificau și unele cronic ungare, la tătari [23, p.247;17, p.624]. Pentru a-i prinde și a-i întoarce înapoi, regele Laslău al IV-lea a și organizat expediția pe care o menționa însuși regele în 1288 și în timpul căreia el și cu cei ce-l însoțeau s-au pomenit pentru prima oară prin părțile Moldovei. Ajunși la tătari, cumanii fugari i-au îndrumat pe aceștia să interprindă o incursiune în Regatul Ungariei, ceea ce s-a și întâmplat în anul 1285 [29, p.43-49]. Cu această ocazie, unele consemnări cronicărești indică direct că în anul respectiv, „după Nașterea lui Dumnezeu (întocmai cum scria și Simion Dascălul – n.n.) *Cumanii și Tătarii* (subl. n.), într-o mulțime nenumărată au intrat în Ungaria și au devastat-o” [2, p.1959], în timp ce alte cronic ungare prezintă evenimentul ca o a doua invazie a tătarilor (*de secundo introitu Tortorum*) [23. P.247; 17,p.624], aceștia arzând și prădând totul până la Pesta. Nu intenționăm să descriem peripețiile tătarilor din timpul acestei invazii a lor, ceea ce am făcut deja cu altă ocazie [29, p.46-48]. Menționăm doar nereușita ei dezastruoasă, [20, p.275], ceea ce la fel lăsa teren pentru a face o paralelă cu cele scrise în *Cronica moldo-rusă* despre triumful regelui Vladislav/Ladislau.

În ansamblu lor, informațiile invocate mai sus nu lasă îndoială că narațiunea din *Cronica moldo-rusă* și din interpelarea lui Simion Dascălul, inclusă în cronică lui Gr. Ureche, au în vedere, așa cum am mai spus-o și cu altă ocazie, evenimentele produse în timpul când în Ungaria domnea Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul [29, p.50, 58-59]. Iar faptul că aceste surse nu fac deosebire dintre evenimentele întâmplate cu implicarea cumanilor și cele cu implicarea tătarilor s-ar explica nu doar prin faptul că ele s-au întrețesut între ele, ultima producându-se în consecința cel dintâi, pentru ca la faza finală a lor să participe atât cumanii cât și tătarii, precum și printr-o substituție tradițională în mentalitatea cronicarilor moldoveni a celor două seminții nomade. Această substituție și-a găsit clar expresia în opera cărturarului domn al Moldovei Dimitrie Cantemir, care scria despre tătari „pe care-i numesc cumani” [1, p.466, 475, 497-498]. Prin prisma evenimentelor amalgamate în cele două izvoare cronicărești referitoare la regele Vladislav/Laslău „craiu unguresc” și a informației oferite de actul lui Ladislau al IV-lea Cumanul din 1288 care atestă prezența lui la est de Carpați, trebuie să se admită că evenimentul nu a fost însoțit de lupte cu tătarii pe teritoriul Moldovei, ci doar cu cumanii. Căci în contextul luptelor cu tătarii din timpul invaziei acestora din 1285, sursele istorice care le relatează nu lasă teren pentru a se admite ca regele în cauză s-ar fi aflat prin Moldova și cu această ocazie.

În anul 1992, istoricul Ovidiu Pecican, într-o lucrare de care, din păcate, nu am reușit să luăm cunoștință decât dintr-o referire la ea a reputatului medievist Șerban Papacostea, a readus în actualitate problema identificării lui Vladislav/Laslău din tradiția moldovenească cu Vladislav/Ladislau al IV-lea, insistând asupra veridicității ei. Un an mai târziu, Șerban Papacostea nu numai că s-a solidarizat cu cercetătorul de mai sus, ci a adus în favoarea ei și o totalitate de mărturii documentare și cronicărești, inclusiv și mai multe din cele utilizate de noi în lucrarea publicată în 1981. Dintre ele menționăm mai ales informațiile referitoare la activitatea legatului papal Filip, episcop de Fermo, și la decizia consiliului de la Buda din 1279 care „a scos în afara legii confesiunea răsăriteană, „schisma”, interzicând preoților de rit răsăritean să officieze slujbe, iar credincioșilor să participe la acestea”. Iar peste câteva luni, lui Ladislau al IV-lea i s-a cerut „să-i alunge din regatul său atât pe eretici cât și pe schismatici”, ceea ce însă regele n-a făcut, lăsând „libertate de manifestare cultului ortodox” și permițând „cumanilor să persiste în credința lor” [13, p.162-163]. Oare acestea nu sunt argumente destule pentru a-l vedea pe acest rege al Ungariei în rolul personajului omonim din *Cronica moldo-rusă*, prezentat ca fiind catolic doar formal, după limbă și orânduiala crăiască, în timp ce în taină, în inimă era ortodox? Mai ales, că el le-a satisfăcut rugămințile românilor „să nu-i împingă la legea latină și să le dea voie să-și țină legea creștină grecească” [4, p.158-159]. Unde mai pui, că după uciderea lui Ladislau al IV-lea, a fost instituită, din inițiativa papei, o anchetă care să stabilească dacă el a încetat din viața ca „eretice”, „schismatic” sau catolic [13, p.163]

În 1998, dezvoltând o ipoteză în același sens al identității „craului unguresc” din tradiția moldovenească cu Ladislau al IV-lea, formulată de B.P. Hașdeu [8, p.760], Ovidiu Pecican și-a reafirmat, invocând și argumente de rigoare, atașamentul său la această identificare [16, p.116-117; 140, 150-151]. Apreciind concluziile lui, un alt cercetător, Tudor Sălăgean, abordând același subiect în contextul invaziei tătare din 1285 cu un accent deosebit asupra celor ce s-au întâmplat în Transilvania, a făcut concluzia tranșantă că identificarea regelui ungar din tradiția cronicărească despre întemeierea Moldovei „depășește stadiul ipotezelor, ea trebuind considerată o certitudine” [20, p.281]. Nu ne rămâne, deci, decât să sperăm că această certitudine nu va fi trecută cu vederea și de ceilalți cercetători care, trecând pe lângă argumente, fie chiar și nu destul de sigure, continuă să-l vadă în regele unguresc din tradiția moldovenească pe Ladislau I cel Sfânt, iar luptele cu tătarii fiind datate cu primii ani de domnie a lui Ludovic I de Anjou, așa cum considera greșit D. Onciul. Este adevărat, că identificarea lui Laslău „craiu unguresc” din tradiție cu Ladislau al IV-lea necesită și o revizuire totală a cronologiei întemeierii voievodatului Moldovei prin Dragoș, ceea ce nu poate să nu întâmpine opoziția acelor istorici care, pornind de la interpretările

eronate ale tradiției, au plasat fenomenul la fel în domnia celui de-al doilea și ultim reprezentant al dinastiei Angevinilor de la Bud. Aceasta ne face, înainte de a încheia lucrarea de față, să apelăm la unele premise metodologice invocate de Șerban Papacostea, care ni se par foarte utile pentru o cercetare pertinentă a problemei genezei statului românesc medieval de la est de Carpați, care și-a adjudecat numele oficial de *Țara Moldovei*.

Abordând problema interpretării gândirii medievale în tratarea izvoarelor istorice privind întemeierea Țărilor Române, reputatul istoric insistă asupra a trei trăsături principale ale tratării realității istorice de către gândirea medievală la etapa ei elementară și anume: „*amalgamarea* (subl. aut) proceselor istorice succesive într-o unică desfășurare, fără distincție între diferite straturi, ca în ruinele unei clădiri distruse de seism în care componentele diverselor etaje cu greu mai pot fi distinse unele de altele; *personalizarea* (subl. aut) acestor procese, reduse la acțiunea activă a unui erou-creatic care își realizează opera pe teren virgin și de ale cărui fapte sunt eventual învăluite într-o trăsătură de miracol și fabulos; *înțelegerea* (subl. aut.) realității actuale în trecut, cu concursul mitului respectiv, tendință care sporește considerabil confuzia cronologică în înfățișarea procesului istoric” [12, p.25]. În continuare, autorul indică asupra singurei soluții la care ar trebui să recurgă istoricul „care se avântă în încercarea de a desface fire încâlcite la extrem ale tradiției medievale”, și anume: „confruntarea acesteia cu realitatea istorică, reconstituită cât mai fidel cu putință pe temeiul documentației sigure”, astfel ca din „suprapunerea celor două planuri, cel al tradiției și cel al datelor istorice certe, se va desprinde, măcar parțial, raportul dintre realitate și ficțiune în tradiția medievală, chiar dacă succesiunile cronologice vor rămâne în anumită măsură cufundate în ceața confuziei de planuri caracteristice formulei arhaice de tratare a faptului istoric” [12, p.24-25].

Prin prisma premiselor enunțate, drept necesitate științifică stringentă ni se pare reconstituirea pertinentă, dar în măsura posibilului, a surselor istorice care au stat la baza tradiției medievale a întemeierii Țării Moldovei, ținând cont că de fapt există două tradiții. Una datorată cronicarilor moldoveni care-l prezintă ca „descălecător” de țară pe Dragoș Vodă. Și alta, datorată cronicarului ungar, Ioan de Târnave, care în postura de întemeietor îl pune pe voievodul Bogdan. Ambele întemeieri însă sunt puse fie la 1359, fie la o dată apropiată de acest an. Este evidentă confuzia, care necesită o rezolvare credibilă, imposibilă fără cercetarea izvoarelor acestor tradiții. La subiect, însă, vom reveni cu lată ocazie.

Bibliografie:

1. Cantemir, Dimitrie. *Hronicul vechimii a romano-moldo -vlahilor*, București, 1901
2. *Catalogus fontium historiae Hungariae*. Ed. Albinus Franciscus Gombos. T. III. Budapesta, 1938.
3. Costin, Miron. *Opere*. Selecție, postfată, note și comentarii: Pavel Balmus, Svetlana Korolevschi. Chișinău: Literatura artistică, 1989.
4. *Cronicile slavo române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*. Ed. revăzută și completată de P.P. Panaitescu. București: Ed. Academiei, 1959.
5. *Documente privind istoria României. C. Transilvania, Veacul XIII*. Vol. II (1251-1300). București: Edit. Academiei, 1952.
6. *Documente privitoare la istoria românilor*. Culese de Eudoxiu de Hurmuzasei și editate de Nicolae Densușianu. Vol.I.. Partea 1. București, 1987.
7. Eliade, Mircea. *Aspects du mythe*. Paris, 1963.
8. Hașdeu, B.P. *Etymologicum Magnum Romaniae*. Ed. Gh. Brâncus. Vol. III. București, 1976.
9. Iambor, P. *Atacurile cumano-tătare asupra Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*. In „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”. T. XVII. Cluj-Napoca, 1974, p.212-223.
10. Onciul, Dimitrie. *Scrieri istorice*. Ed. critică îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu. Vol. I. București: Ed. Științifică, 1968.
11. Panaitescu, P.P. *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Române*. In „Studii. Revista de Istorie”. București, 1956. Nr. 4. p.95-115.
12. Papacostea, Șerban. *Geneza statelor românești: schiță istoriografică și istorică*. In idem, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*. Cluj-Napoca: Edit. Dacia, 1988, p.8-32.
13. Papacostea, Șerban. *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*. București: Edit. Enciclopedică, 1993.
14. Pecican, Ovidiu. *Dragoș-vodă - originea ciclului legendar despre întemeierea Moldovei*. În „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”. T. XXXIII. Cluj-Napoca, 1994, p.221-232.
15. Pecican, Ovidiu. *Etapele consemnării legendei lui Dragoș vodă și semnificația lor*. In „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”. T. XXX. Cluj-Napoca, 1990-1991. p.175-178.
16. Pecicen, Ovidiu. *Troia, Veneția, Roma. Studii de istoria civilizației europene*. Cluj-Napoca, 1998.
17. Ranzani, Petrus. *Epitome rezum Hungaricarum per indices descripta a I. Sambuco*. In *Scriptores rerum Hungaricerum*. Ed. I. G. Schwandtner. Pars I Tyrnaviae, 1765.

18. *Relationes episcopi Olomuciensis. Leges. IV. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum.* T.III. Hannovra et Lipsiae, 1904-1906.
19. Salimbene de Adam. *Cronica.* A cura de F. Bemini. II. Bari, 1942.
20. Sălăgean, Tudor. *Transilvania și invazia mongolă din 1285.* In *Români în Europa medievală.* Studii în onoarea profesorului Victor Spinei. Brăila, 2008. p.271-282.
21. Spinei, Victor. *Moldova în secolele XI-XIV.* [Ed. a. II-a]. Chișinău, 1994.
22. Stoicescu, Nicolaie. *Note și comentarii* în vol. II, ediția a IV-a a sintezei lui A.D. Xenopol *Istoria românilor din Dacia Traiană*, București, 1986.
23. Thwroc, Ioannis. *Cronica Hungarorum. Ab origine gentis inserta simul Chronica Ioannis arhidiaconi de Kikullew.* In *Scriptio rerum Hungaricorum.* Ed. I.G. Schwandtner. Pars I. Tyrnaviae, 1765.
24. Ureche, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei.* Ed. îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu. București: Edit. De Stat pentru literatură și artă, [1956].
25. Vasilescu, A. *Drumurile „tătărești” în lumina noilor descoperiri arheologice din județul Suceava.* În „Muzeul Suceava. Studii și materiale”. Vol. I. Suceava, 1969.
26. Xenopol, A.D. *Istoria românilor din Dacia Traiană.* Ed. a IV-a. Vol. II. Text stabilit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu. Note comentarii, prefață, indice și ilustrația de Nicolae Stoicescu. București: Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986.
27. *Ипатьевская летопись.* În *Полное собрание русских летописей.* Т. II. Москва, 1962.
28. Веселовский. Н.И. *Хан из темников Золотой Орды Ногай и его время.* În „Записки Российской Академии Наук. Отделение исторических наук и филологии”. 1992. Nr.6
29. Параска. П. Ф. *Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства.* Кишинев: Штиинца, 1981.
30. Параска. П. Ф. *Политика Венгерского королевства в Восточной Прикарпатье и образование Молдавского феодального государства.* În *Карпато-Дунайские земли в средние века.* Кишинев: Штиинца, 1975. p. 37-52

ZEMSTVA JUDEȚULUI BĂLȚI: REPERE ISTORICE *The Zemstvo of Baltsy Uezd: Historical Outlines*

Ludmila COADĂ

Ludmila Coadă este doctor în istorie, conferențiar universitar la Catedra Relații Internaționale și Politologie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău. Este autorul monografiei *Zemstva Basarabiei: aspecte istorico-juridice* (Chișinău, 2009) și a mai multor articole științifice, publicistice, lucrări didactice, recenzii, programe analitice universitare etc. Preocupările științifice ale Dr. Ludmila Coadă vizează Istoria Zemstvelor din Basarabia și Istoria spațiului post-sovietic cu referire la tranziția post-sovietică și Politica externă a Republicii Moldova și a statelor post-sovietice. A efectuat stagii de cercetare și perfecționare profesională în arhive, biblioteci, instituții de cercetare, universități din Statele Unite ale Americii, Germania, Franța, Ungaria, Polonia, România, Rusia etc.

ABSTRACT

The Zemstvo of Baltsyuezd was functional for approximately 50 years. It started its activity in November 15, 1868, when the Zemstvo Regulations of January 1, 1864 were promulgated on the territories between the Prut and the Dniester and the first elections for the mentioned self-government institutions were held. The Zemstvo of Baltsyuezd ended its activities by the end of 1925, after Bessarabia joined Romania and the new law on administrative integration was adopted.

While deliberating upon the functioning and activity of the Zemstvo of Baltsyuezd one can state: this institution was in charge - sometimes more, sometimes less than others Bessarabianuezd Zemstvos did - with the vital aspects of the local society, being especially focused on the development of public education and health. After the Zemstvo institutions were introduced, the building of hospitals and schools began in the uezd, some agricultural schools were launched and many other community institutions were established. The activity of the Zemstvo in Baltsyuezd touched upon all social aspects and the fields once covered by ignorance and darkness, were well functional by the end of Zemstvos' activity.

Zemstvo institution, regardless to the difficulties imperfections it faced, was represented in Baltsyuezd by a number of interesting personalities. Many of them did not forget their ethnic origin, did not accept the Tsarist policy in Besarabia and voted for the Unification with Romania in March, 1918.

Introducere: instituția Zemstvei în Basarabia

Începând cu luna noiembrie 1868, odată cu aplicarea în Basarabia a Regulamentului cu privire la Zemstve (în vigoare în unele regiuni ale Imperiului țarist din 1 ianuarie 1864), regiunea intra în sistemul rusesc al instituțiilor de

Zemstvă. Acesta prevedea crearea organismelor autoadministrării locale, menite să asigure gestionarea treburilor și nevoilor locale. Zemstvele au fost instituții electivă, activitățile cărora se discutau și gestionau atât prin adunările convocate anual, cu statut ordinar sau extraordinar, cât și prin Uprave - organele lor executive, cu activitate continuă. În Basarabia zemstva a funcționat la nivel gubernial și județean - șapte zemstve județene fiind active la Hotin, Iași (Bălți, din anul 1887), Soroca, Orhei, Chișinău, Bender, Akkerman - zemstva județeană jucând în fapt rolul de verigă principală în sistemul de autoadministrare locală.

Create spre a îndeplini sarcini de care instituțiile de stat nu prea erau preocupate, printre care întreținerea stațiilor de poștă, a caselor de arest, a administrației civile locale, a instituțiilor de pace pe probleme ale sătenilor, dar și reparația drumurilor, aprovizionarea populației cu alimente, asistența publică, asigurările, comerțul local și industria, învățământul public, sănătatea publică etc. zemstvele basarabene au întâmpinat enorme dificultăți în realizarea multora dintre sarcinile enumerate, cele mai grave fiind generate de lipsa mijloacelor financiare și de cenzura inițiată de reprezentanții puterii centrale. Cu toate acestea, zemstvele au depus eforturi și au reușit să contribuie, cel puțin tangențial, la îmbunătățirea situației din Basarabia în domeniile de competență. Mai mult ca atât, Zemstvele au devenit în timp unicele instituții în care unii consilieri, interesați cu adevărat de soarta Basarabiei, au discutat chestiuni despre necesitatea introducerii în școli a limbii române, despre specificul provinciei și natura românească a acesteia, și mai ales despre nevoile poporului [15, p. 30].

Nobiliare prin componența lor socială, zemstvele județene basarabene - ca de altfel și zemstva gubernială - au avut o longevitate de circa jumătate de secol. După unificarea Basarabiei cu România a fost desființată inițial zemstva gubernială - în 1918, apoi și cele județene - odată cu adoptarea legii de unificare administrativă din 14 iunie 1925, în vigoare din 1 ianuarie 1926.

Adunarea, Consiliul și consilierii Zemstvei județului Bălți

Primele alegeri ale consilierilor zemstvei Iași au fost organizate în toamna anului 1869. Alegerile s-au desfășurat în cadrul a trei colegii: colegiul proprietarilor de pământ din județ - în cadrul căruia participa persoane care dispuneau de câte 250 desetine de pământ - colegiul orășenilor și colegiul comunităților sătești. La început zemstva județului Iași avea 38 de consilieri. Șase dintre aceștia, printre care Chiril Leonard, Constantin Pissarjevski, Constantin Moruzi, Nicolai Catargi [3, f. 13], vor reprezenta județul în cadrul primelor adunări ale zemstvei regionale. Ulterior numărul consilierilor zemstvei Iași va crește ajungând la 58, 9 dintre care vor fi concomitent și consilieri ai zemstvei guberniale [17, p. 32].

Zemstva Iași se întrunea în ședințe ordinare și extraordinare. Adunările ordinare se convocau o dată pe an, pe o durată de 10 zile, cu acordul guverna-

torului și nu mai târziu de luna octombrie, pentru a anticipa lucrările adunării guberniale. Ele își deschideau ședințele doar în cazul prezenței unei treimi din numărul total al consilierilor județului sau, în cel mai rău caz, în prezența a cel puțin zece persoane. Deciziile zemstvei județene erau adoptate cu majoritatea voturilor. Pentru ca hotărârile să fie legale, era nevoie de votul unei treimi sau votul a nu mai puțin de 10 consilieri. Și doar în cazul alegerii judecătorilor de pace era necesară prezența a 12 membri [18, p. 9-16]. Fiecare consilier avea dreptul la un singur vot. Sesiuni extraordinare se convocau doar în cazuri excepționale, urgente și numai cu acordul ministrului de interne.

Activitatea zemstvei județului Bălți, ca și cea a zemstvelor din alte județe basarabene, era gestionată de instituția Upravei sau Consiliului de zemstvă - reprezentant permanent ale zemstvei, care funcționa în numele și pentru zemstvă și desfășura o activitate continuă, spre deosebire de adunare care se convoca o dată pe an. Uprava se compunea, de regulă, dintr-un președinte, vicepreședinte și 2 membri, aleși de către adunare. Membrii consiliului își repartizau între ei atribuțiile, pentru realizarea cărora, spre deosebire de consilieri, erau remunerați. Atât atribuțiile, cât și mărimea indemnizațiilor erau stabilite în cadrul adunărilor. Pentru ca mărimea salariilor să nu fie influențată de atitudinea consilierilor adunării față de membrii consiliului, aceasta trebuia stabilită înaintea alegerii componenței consiliului și rămânea constantă pe parcursul tuturor celor trei ani de activitate.

Primul Consiliu al zemstvei județului Bălți, pe atunci Iași, a fost ales în ședința din 2 octombrie 1869 a adunării zemstvei Bălți. Acesta, în componența lui Iacob Pinkenzon, Evghenii Kveatkovski și Ivan Ceban în calitate de membri, era condus de președintele Chiriac Leonard [1, f. 75]. Tot atunci, atât președintelui, cât și membrilor consiliului li s-a fixat câte o indemnizație anuală de 1.600 rub. [1, f. 78; 33, p. 155], pe care aceștia urmau să o primească pentru activitatea desfășurată. Numărul membrilor consiliului va rămâne aproape constant pe parcursul anilor, dar Consiliul va înghiți anual sume considerabile pentru propria-i întreținere, consumând o parte însemnată din bugetul de zemstvă. Astfel, pentru 1877, spre exemplu, zemstva județului Bălți rezerva pentru întreținerea consiliului său 5.500 rub. [34, p. 56-57].

Consiliul zemstvei Bălți a fost format aproape în permanență din mari proprietari. În Consiliile județene ale zemstvelor și-au impus autoritatea un șir de consilieri, care au combinat statutele de membri și președinți ai executivelor. În zemstva județului Bălți au activat timp îndelungat reprezentanții câtorva familii nobiliare. Printre aceștia se numără familia *Leonard* - o familie de boieri români din sec. XVIII, de origine levantină [13, p. 128], reprezentați în județul Bălți de Chiriac Leonard - absolvent al liceului Richelieu din Odessa, președinte al primului consiliu al zemstvei județului Iași, consilier al județului Bălți în diverse perioade, inclusiv în anii 1894-1897 [6, f. 66], și apoi 1897-1900 [2, f. 67-75].

O activitate intensă în cadrul zemstvei Bălți au desfășurat-o și frații Nicolae și Aristide Casso, proveniți dintr-o familie de români de origine macedoneană [13, p. 140]. Nicolae Casso, supranumit și “filosoful de la Chișcăreni” a stat mulți ani în fruntea nobilimii din Bălți. A sprijinit financiar școala românească din Chișcăreni, unde învățau 100 elevi, iar ulterior a suportat cheltuielile a treizeci dintre aceștia, care au urmat cursurile liceale, apoi și-au continuat studiile la Iași, Paris [13, p. 65]. A înființat 5 școli românești, unde, se pare, au fost invitați să predea și învățători din Iași [16, p. 33]. Ele au funcționat mai mulți ani, dar au fost închise în cele din urmă de către autoritățile ruse. Nicolae Casso. A fost învinuit că “deși locuia în Rusia, se uita peste Prut” și, în baza acestor învinuiri, se pretindea că activitățile sale “nu erau orientate spre atingerea scopului statului”, că el însuși nu întrunește calități omenești necesare pentru deținerea funcției de mareșal și că ar trebui demis din această funcție. Totodată, se atrăgea atenția asupra faptului că la Bălți activau și alții oameni care împărtășeau viziunea lui N. Casso, inclusiv fratele său Aristide [12, f. 23]. Ambii frați Casso au fost prezenți atât în zemstva județului Bălți, cât și cea a Sorocii și cea gubernială în repetate mandate.

Zemstva județului Bălți și starea învățământului public

În conformitate cu Regulamentul din 1864 zemstvele urmau să îndeplinească un șir de funcții, unele dintre ele fiind calificate drept obligatorii, altele neobligatorii. Cele mai importante lucruri pentru societatea locală, precum reparația drumurilor, aprovizionarea populației cu alimente, asistența publică, comerțul local și industria, grija față de învățământul public, sănătatea publică etc. erau fixate în categoria sarcinilor *neobligatorii*. Și aceasta pentru că autoritățile centrale nu erau interesate în dezvoltarea acestor sectoare și nici în apropierea zemstvelor de interesele și problemele populației. Totuși în pofida prevederilor legislative, zemstvele au acordat, în limita posibilităților - mici de altfel - o atenție decentă problemelor calificate prin lege drept neobligatorii, dar atât de importante pentru populația din provincii, județe și/sau localitățile rurale. Zemstva Bălți n-a făcut excepție de la aceste reguli practice și s-a implicat mai mult decât indica legislația în gestionarea sectorului învățământului public, cel al sănătății, în procesul de reconstrucție a drumurilor aducând astfel o doză de optimism în viața cotidiană a localnicilor.

Sectorul învățământului public din Basarabia era unul destul de complicat, mutilat de birocrăția și dezinteresul autorităților statului și caracterizat prin lacune și lapsusuri. De acea oricât de mult nu și-ar fi dorit Zemstva o schimbare radicală a situației, aceasta era imposibilă în condițiile în care funcționa și cu mijloacele financiare cu care acționa. Dar eforturile zemstvei basarabene în domeniul învățământului nu pot fi neglijate.

Școlile de zemstvă. Zemstva județului Bălți, s-a preocupat, deși nu de la bun început, ci mai apropiat de finele secolului al XIX, de construcția și gestionarea școlilor de zemstvă – caracteristică specifică și celorlalte zemstve județene din Basarabia. Acest lucru poate fi demonstrat prin cifrele pe care le oferă documentele timpului cu privire la numărul de școli de zemstvă existente în Basarabia. Astfel, spre exemplu, în anul 1897, în Basarabia existau doar 17 școli de zemstvă [23, p. 288], concentrate doar în două județele, nu și în județul Bălți. Deci, în 5 din cele 7 județe ale Basarabiei în care funcționau zemstvele, nu existau școli de zemstvă. Ținând cont de faptul că instituțiile de zemstvă activau în Basarabia deja de aproape 30 de ani, această stare de lucruri nu poate fi calificată decât ca fiind nesatisfăcătoare. După 1897, situația a luat o întorsătură vizibilă, așa încât în județul Bălți au început să apară câte 2 școli pe an, ajungând să dispună în anul 1907 de 16 școli, iar în următorii 10 ani numărul lor a crescut până la 63, deci de 4 ori [11, f. 271]. Creșterea numărului de școli din județ nu rezolva însă neapărat și problema școlarizării copiilor. Numărul de locuitori cărora le revenea câte o școală rămânea a fi destul de mare - de 1381 [27, p. 9] - ceea ce însemna că accesul la școală pentru cei mai mulți săteni era limitat. La începutul secolului XX mai mult de jumătate din copiii de vârstă școlară ai județului Bălți nu mergeau la școală. Astfel, spre exemplu, la 1 ianuarie 1906 în județul Bălți rămăneau neșcolarizați 57,2 % sau 9411 copii din numărul total de 16.439 de copii cu vârstă școlară [27, p.36]. Aceste cifre denotă că nici școlile de zemstvă, nici cele ministeriale, parohiale sau particulare, nici toate luate împreună nu erau suficiente pentru a rezolva problema alfabetizării populației județului. Din numărul total de elevi ai școlilor județului Bălți și anume 7028 numai 1061 mergeau în 1906 la școlile de zemstvă, școlile de zemstvă din județ plasându-se pe locul al treilea după numărul de elevi de care dispunea, depășite fiind de școlile ministeriale și parohiale. O problemă considerabilă în contextul analizei problemei școlarizării și a școlilor din județ o constituia și numărul de învățători care activau. În anul 1906 spre exemplu, unui învățător care de la o școală de zemstvă din județul Bălți îi reveneau 62 de elevi [27, p. 43]. De menționat că și gradul de pregătire al învățătorilor din școlile basarabene era mult sub nivelul necesar. Unii învățători, calificați, erau nevoiți, din cauza insuficienței materiale, să părăsească funcțiile pe care le dețineau și să se dezică de școală. Locul lor era ocupat deseori de persoane nepregătite din punct de vedere pedagogic și străine acestui domeniu. De aici și nivelul redus al calității muncii învățătorilor și al competenței lor.

Situația din învățământ în județul Bălți, dezvoltarea rețelei de școli, școlarizarea, pregătirea și salarizarea învățătorilor constituiau în ansamblul lor un întreg și complex ghem de probleme, rezolvarea cărora depindea în mare parte și de sumele alocate de zemstvele județene în sectorul învățământului. Acestea însă nu au fost niciodată generoase, fiind raportate atât la necesitățile din acest

sector, cât și la alocările făcute de alte zemstve județene, cum ar fi mai ales zemstva din Soroca sau Hotin.

Subvenționarea învățământului de către zemstva Bălți a variat de la an la an și nu neapărat în creștere. Astfel, dacă în anul 1875 din bugetul total de 42716, 62 rub. învățământului i se rezervau 3850 rub sau 7,7 procente - cea mai mare sumă, de altfel, la acea dată, pe care o alocau zemstvele județene învățământului, zemstva Bălți fiind urmată de Hotin cu 4,6 % din buget destinate învățământului. Lucrurile nu s-au îmbunătățit prea mult însă în anii următori. În 1885, din 76509 rub. cât constituia bugetul, 5950 sau 7,8 % mergeau la învățământ, de astă dată zemstva județului Bălți fiind depășită de cea a Akkermanui care rezerva școlii 9,6 % din bugetul său. În 1895 zemstva județului Bălți alocă învățământului doar 3,9 % din bugetul de 119725 rub, rămânând atât în urma zemstvei de la Akkerman, cât și a celor de la Hotin și Soroca [28, p. 100]. Concluzia la care se ajunge este că zemstva județului Bălți, dar și celelalte zemstve județene basarabene trebuiau să-și revizuiască atitudinea față de sectorul învățământului. Fără noi subvenții și alocări solide din partea zemstvelor sectorul școlar nu se putea dezvolta. Și într-adevăr acest fapt a fost remarcat și de către consilierii zemstvelor, astfel încât sumele alocate după 1905 le-au depășit considerabil, deși nu suficient, pe cele alocate până la 1895. Astfel, în 1905 zemstva județului Bălți rezerva sectorului învățământului 15,9 % sau 34.040 rub. din bugetul său, fiind în urma județului Hotin care aloca aceluiași sector o sumă aproape dublă, de 74.458 rub. [22, p. 3]. Cele 34.940 rub. au fost repartizate învățământului elementar – 27.329 rub, 93 cop; celui mediu - 2051 rub. și învățământului profesional – 4660 rub. [28, p. 111]. În anii următori cheltuielile zemstve Bălți continuă să crească, ajungând, în 1909, spre exemplu la 145.420 rub.83 cop.[9, f. 22 v.- 26] din suma totală 426.601 rub. 94 cop.[9, f. 32].

Analizând situația financiară a zemstvei Bălți și atitudinea acestora față de învățământ constatăm că finanțarea învățământului n-a constituit chiar o prioritate a instituției. Este adevărat că sectorul învățământului se încadra în categoria sarcinilor neobligatorii ale zemstvelor, dar chiar și în astfel de condiții zemstva Bălți ar fi putut fi mai receptivă, așa cum s-a arătat a fi la începutul secolului XX, când marea aproape în permanență sumele alocate învățământului.

Problema învățământului general. La începutul sec. XX Ministerul Învățământului Public a fost nevoit, la insistența zemstvelor, să pună la ordinea de zi chestiunea introducerii învățământului general în imperiu, în acest sens fiind elaborat un proiect de lege, în conformitate cu care grija pentru dezvoltarea învățământului primar era lăsată în seama zemstvelor și orașelor. Zemstva județului Bălți nu a fost însă receptivă la această acțiune. Pentru prima dată subiectul privind introducerea învățământului general în Basarabia a fost discutat în cadrul adunării zemstveiguberniale din 1905 [7, f. 6]. Adunarea a hotărât să încredințeze consiliului zemstveiguberniale și unui comitetul școlar care urma

să fie format studierea și analiza situației din învățământul public și elaborarea planului rețelei școlilor în vederea introducerii învățământului general obligatoriu. După întocmirea rețelei școlare, introducerea învățământului general devine subiect de discuție în cadrul zemstvelor județene, zemstva județului Bălți neacceptând ideea. La cea de-a XLI-a sesiune din 1909, când s-a pus în discuție acest subiect, consilierul L. N. Stamo a menționat că introducerea învățământului general constituie un subiect prematur, școlile fiind încă slab frecventate de către copii. De aceeași parte a baricadei era și consilierul A. N. Krupenski care considera că populația va găsi mijloacele necesare atunci când va conștientiza necesitatea introducerii învățământului general [8, f. 21]. În rezultat, adunarea zemstvei județene Bălți a decis, cu 23 voturi împotriva a 10, amânarea introducerii învățământului general în județ până la găsirea mijloacelor necesare în acest sens [8, f. 122]. Abia în 1913, la sesiunea a XLV-a a zemstvei județene Bălți, în ședința din 6 noiembrie, s-a aprobat propunerea privind introducerea învățământului general în județ, planificând-se crearea în județ, pe parcursul următorilor douăzeci de ani, a unei rețele de școli, consiliului încredințându-i-se elaborarea proiectul ei [10, f. 125]. Astfel, școlarizarea copiilor județului Bălți a rămas a fi un subiect de discuții ineficiente și nu s-a mai produs în perioada de funcționare a zemstvelor.

Școlile de meserii. În memoria a 25 ani de guvernare a fostului țar Alexandru al II-lea, s-a hotărât crearea claselor de meserii în întreg imperiul rus. În astfel de împrejurări, începând cu anul 1880 și zemstvele Basarabiei au pus în discuție problema înființării și întreținerii unor asemenea școli “în scopul dezvoltării industriei de meserii” [17, p. 114]. Adunarea a XI-a a zemstveiguberniale basarabene din ianuarie același an a hotărât crearea a 7 clase de meserii, câte una în fiecare județ [4, f. 100], iar adunarea zemstvei județului Bălți a optat, în ședința din 25 octombrie 1880, pentru deschiderea clasei de meserii pe lângă școala sătească din Copăceni [24, p. 13-14], clasa fiind transferată ulterior la Râșcani. În perioada anilor 1880-1913 la școala din Râșcani au activat 48 de maiștri, iar cheltuielile totale pentru școală în aceeași perioadă menționată s-au ridicat la 64636,45 rub. [32, p. 27-29; 30, p. 141], 900 și ulterior 1.200 rub. dintre care erau achitați de către zemstvagubernială basarabeană [30, p. 140] pentru întreținerea școlilor, înzestrarea acestora cu utilajul necesar, salarizarea maiștrilor etc. Cea mai mare parte a cheltuielilor școlilor de meserii era acoperită totuși de fondul zemstvei județene și de veniturile obținute din vânzările articolelor fabricate în atelierele școlilor. Așa spre exemplu, în anul 1913, pentru întreținerea școlii de meserii zemstva județului Bălți a alocat circa 6.052, 39 rub. din bugetul propriu, iar alte peste două mii de rub. au fost obținute din vânzări, suma totală de cheltuieli ale școlii ridicându-se în acel an la 9.310, 26 rub. [17, p. 115]. Școala de meserii din Râșcani s-a specializat de-a lungul anilor în fierărie-tâmplărie,

rotărie-dulgherie, absolvenții ei activând ulterior fie în sectorul economic, fie în diverse ateliere din orașele, inclusiv atelierele căii ferate, fie și-au deschis ateliere proprii, cum este spre exemplu cazul a șase absolvenți ai școlii în anul 1903 [31, p. 234]. Numărul absolvenților școlii varia de la an la an, în anul 1913, de exemplu, acesta fiind de 35. Cu mai mulți sau mai puțini absolvenți, școala de meserii din Râșcani nu reușea să acopere necesitățile tehnice ale gospodăriilor țărănești din județ, situație valabilă și pentru celelalte școli de meserii din Basarabia. Astfel, sistemul social-economic basarabean nu beneficia suficient de pe urma activității lor.

Politica zemstvei județului Bălți în domeniul sănătății publice

Începând cu anul 1 ianuarie 1971 zemstvele Basarabiei au luat în subordinea lor sectorul sănătății publice și din acel moment zemstvele județene s-au angajat să acorde ajutor medical populației, să întrețină prin mijloace proprii spitalele din orașele județene și să aloce anumite sume bănești necesare pentru eradicarea epidemiilor [5, f. 4; 26, p. 25]. Acestea și-au propus să întreprindă măsuri de îmbunătățire a situației din sector, dar au încercat în primul rând să obișnuiască populația cu medicii și instituțiile medicale.

Zemstva județului Bălți, de rând cu celelalte zemstve județene, s-a preocupat în mare măsură de instituirea funcției de medic sanitar, de crearea sectoarelor sanitare, de construcția de spitale. Necesitatea creării postului de medic sanitar era justificată de gradul înalt de boli, în special infecțioase, care bântuiau cu o intensitate enormă. Odată instituit, medicul sanitar din județul Bălți [21, p. 272] și-a concentrat activitatea asupra luptei cu epidemiile.

În vederea perfecționării și eficientizării sistemului sanitar din județele Basarabiei, zemstva a decis împărțirea județelor în *sectoare sanitare*. Zemstvele înființau secțiile sanitare, conform unui anumit plan. Se determina clar sediul permanent al medicului, felcerului și al moașei din sector. În aceeași localitate se aflau ambulanța și farmacia, care eliberau gratuit medicamente. Județul Iași a fost, până în 1879, împărțit în 4 sectoare sanitare [25, p. 90]. Către 1881, județul număra deja 6 sectoare, cu centrele la Bălți, Fălești, Râșcani, Sculeni, Zăbriceni, Ghiliceni. În județ funcționau 3 spitale de zemstvă – la Bălți, Fălești și Râșcani. Spitalele din Bălți și Râșcani erau localizate în încăperi ale zemstvei, iar cel din Fălești – într-o încăpere închiriată. Cele trei spitale dispuneau de 75 de locuri, în ele activând, în 1882 6 medici și 13 felceri și moașe [29, p. 4-5], iar în 1895 - 9 medici, 15 felceri și 10 moașe.

Numărul spitalelor și ambulanțelor și, odată cu ele, și numărul medicilor a continuat să crească la începutul sec. XX. Astfel, la 1914 în județul Bălți existau 9 ocoale sanitare, 8 spitale și ambulanțe, 4 farmacii, 10 medici, 15 felceri și 9

moașe. Dar, raportați la numărul populației Basarabiei, medicii și felcerii existenți la acea vreme erau totuși prea puțini pentru a putea contribui la reducerea epidemiilor și tratarea bolilor. Locuitorii județului ajungeau rareori la spital, fapt demonstrat și de faptul că, în 1895 spre exemplu, în județul Bălți prin spitale au trecut doar 197 bolnavi [19, p.159], în condițiile în care epidemiile înfloreau. Numărul mic de bolnavi tratați în spitale se explică și prin lipsa de încredere a locuitorilor județului față de medici. Pentru ca populația să aibă încredere în medici trebuia construit un sistem medico-sanitar funcțional, iar eficacitatea acestuia depindea și de prezența unui contingent de medici calificați. Pentru a atrage medicii și a-i convinge să rămână la lucru, zemstva a decis să le creeze condiții de muncă, dar și de trai cât mai favorabile. Astfel, zemstva construiau locuințe pentru medici, le acordau concedii anuale, susțineau plecarea la simpozioane științifice, copiii medicilor primeau, în cele mai multe cazuri, burse pentru urmarea studiilor la școlile secundare și superioare, iar viața personalului medical era asigurată contra cazurilor morții de boli contagioase. În cazul morții unui medic, familia primea un ajutor în sumă de 5000 rub., iar în cazul morții unui agent sanitar – 1.000 rub.

Dezvoltarea sectorului sanitar a depins în mare măsură de bugetul zemstvei județului Bălți, aceasta din urmă alocând din an în an mai mulți bani. În 1909, spre exemplu zemstva județului Bălți rezerva dezvoltării sectorului sănătății publice suma de 46.033 rub.93 cop. [9, f. 19 v. - 22] din bugetul de 426.601 rub. 94 cop.[9, f. 22], mai puțin decât unele dintre zemstvele județene, precum spre exemplu cea din Hotin sau chiar Bender. Majoritatea banilor erau cheltuiți pentru întreținerea medicilor și/sau construcția de noi spitale sau reparației celor existente. Dar alocările zemstvei în sectorul sanitar creșteau cu înaintarea în timp, acesta beneficiind de o mai mare atenție decât cel al învățământului.

Analizând rolul zemstvei în domeniul medico-sanitar, menționăm că, în pofida faptului că aceasta a construit și deschis puține instituții medicale, sectorul medical a evoluat totuși în comparație cu situația acestuia de la mijlocul anilor '50 ai sec. XIX și chiar cu cea de la 1870. La începutul sec. XX, lucrurile stăteau altfel. Zemstva putea declara cu îndrăzneală că a realizat succese în domeniu [17, p. 96]. Spitalele zemstvei și ambulanțele, înființarea cărora a început în anii '70, corespundeau cerințelor timpului. Ele se distingeau prin încăperi largi, prin curățenie, abundență de lumină și aer, și erau asigurate cu lenjeria necesară, medicamente, mijloace de bandaj etc.[17, p. 98]. Iar meritul pentru acest progres i-a revenit zemstvei [20, p. 88]. Opera de construcție a sistemului medico-sanitar a fost stopată de primul război mondial, după care zemstvele nu și-au mai putut restabili activitățile în domeniu.

Concluzii

Departate de a fi avut o activitate fructuoasă în domeniile în care a desfășurat activități, uneori mai pasivă alteori mai dinamică decât alte zemstve județene în rezolvarea problemelor cu caracter local, Zemstva județului Bălți a marcat rezultate care nu pot fi neglijate. Deși construcția drumurilor și podurilor nu a atins niciodată nivelul așteptărilor localnicilor, iar școlile nu au putut alfabetiza populația, Zemstva bălțeană, împreună cu celelalte zemstve basarabene, a făcut ca acolo unde înaintea apariției instituțiilor de zemstvă domina ignoranța și întunericul, către sfârșitul activității lor se vad raze de lumină [17, p. 160].

Cea mai mare mândrie a zemstvei județului Bălți rămâne totuși a fi faptul că ea a constituit instituția la care s-a discutat și votat prima oară unirea Basarabiei cu România, încă la 3 martie 1918.

Bibliografie:

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (A.N.R.M.), f.2, inv.1, d.8041
2. A.N.R.M., f. 9, inv. 2, d. 19
3. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1
4. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 358
5. A.N.R.M., f. 65, inv. I, d. 536
6. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 886
7. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1536
8. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1598
9. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1639
10. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1806
11. A.N.R.M., f. 67, inv. 1, d. 8
12. A.N.R.M., f. 297, inv. 1, d. 196
13. Bezviconi, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943
14. Ciachir, N. *Basarabia sub stăpânire țaristă*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992.
15. Gore P., *Autoguvernarea și Zemstvoul*, Chișinău, 1920
16. Hristofer Lipa, *Amintiri despre N. Casso*, Florești, 1921
17. *Istoricul și activitatea Zemstvelor în Basarabia în curs de 50 de ani (1869-1919)*. Ediția zemstvelor județene, Chișinău: tip."Glasul Țării", 1920
18. *Zemstva în Basarabia. Regulamente*, Chișinău, 1920
19. *Бессарабское губернское земское собрание XXVI очередного созыва 1895 года. Отчеты, доклады губернской земской управы и постановления собрания*. Кишинев, 1895
20. Будак, Илья. *Буржуазные реформы 60-70 гг. XIX в. в Бессарабии*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1961

21. Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы Губернскому собранию 43 очередного созыва в 1911 году, Кишинев, 1912
22. Доклады Бессарабской земской управы чрезвычайному губернскому земскому собранию 28 июня 1905 г. Кишинев, 1905
23. Доклады губернской земской управы Губернскому земскому собранию XXX очередного созыва 1898 г. Постановления очередного собрания, Кишинев, 1899
24. Доклады Ясской уездной управы и постановления к ним Ясского уездного земского собрания 1880 г. In: Вестник Бессарабского Земства, 1881, №. 9-10, р. 13-14.
25. Доклады Ясской уездной земской управы и журналы заседаний XI очередного Ясского уездного земского собрания созыва 1879 года. In: Сборник Бессарабского Земства, 1880, №. 4, р. 90.
26. Материалы для истории земской медицины, Обзор Бессарабской губернии (санитарная часть). In: Вестник Бессарабского Земства, 1881, №. 1-2.
27. О введении всеобщего образования в Бессарабии с кратким обзором состояния народного образования в губернии, In: Доклад губернской земской управы земскому собранию XXXIX очередной сессии с 8-ю приложениями, Кишинев, 1907
28. Об активном участии губернского земства в деле народного образования. In: Доклады Бессарабской земской управы губернскому земскому собранию XXXVII очередной сессии в 1905.
29. Обзор Бессарабской губернии за 1882 год. In: Вестник Бессарабского Земства, №. 1-2, 1882, р.4-5.
30. Обзор деятельности земств покустарной промышленности, Выпуск II, С-Петербург, 1914
31. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы с 1-го января по 1-е сентября 1903 года губернском земскому собранию XXXV очередной сессии в 1903 году, Кишинев, 1903
32. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы губернскому земскому собранию 46-й очередной сессии за 1913 год, Кишинев, 1913.
33. Сборник Бессарабского Земства, №.1, 1871.
34. Сметы расходовна губернские и уездные земские потребности Бессарабской губернии 1877 г. In: Сборник Бессарабского Земства, 1877, №.1.
35. Веселовский, Б. История земства засороклет, СПб.: Изд-во О.Н. Поповой, т. IV, 1912
36. Восьмой губернский съезд врачей и представителей земств Бессарабской губернии 17-25 марта 1897 года, Кишинев, 1898.

**TACTICI, METODE ȘI ACȚIUNI DE LICHIDARE
A BISERICII GRECO-CATOLICE ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ**
*Tactics, Methods and Actions of a Greek Catholic Church Liquidation
in Communist Romania*

Florin GATEA, Ludmila TIHONOV

S-a născut la 26 septembrie 1981 la Blaj, Transilvania, România. În anul 1994 a absolvit Universitatea Babeș Bolyai-Cluj Napoca, Facultatea de Teologie Greco – Catolică. În 2008 se înscrie la studiile de masterat, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea Istorie și Relații Internaționale. Preot paroh Sebeș, Protopop de Sebeș și Consilier Mitropolitan în Arhiepiscopia Majoră Română Unită cu Roma, Greco - Catolică, de Alba Iulia și Făgăraș, România. Responsabil cu problemele administrative în relația cu protopopiatele. În prezent face studii de doctorat la Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Domeniul de cercetare: „Istoria Românilor (epoca contemporană). Politica comunistă anti-religioasă de lichidare a Bisericii Greco-Catolice din România.

Născută la 15 noiembrie 1962, în satul Peresecina, raionul Orhei. Absolventă a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1987). În 2000 susține teza de doctor în științe istorice în cadrul USM. 2000-2006 – lector superior, Facultatea Istorie și Relații Internaționale Universitatea Liberă Internațională din Moldova; 2006-2010 – conferențiar universitar, șef-catedră Istorie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova; 2010 – membru al Comisiei Prezidențiale privind studierea și aprecierea a regimului totalitar-comunist din Republica Moldova; 2010-2011 – Decan-interimar la Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM. Autor al monografiei *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965)*. Autor al unor studii și articole privind politica statului sovietic față de culte; teroarea comunistă în Basarabia; deportările staliniste; statutul minorităților naționale în RSSM.

ABSTRACT

In the process of establishing post-war world, the imposition and subsequent increase in Soviet hegemony in Central and South-East was a significant phenomenon. Through the appropriate strategies of each country specific realities of the region and at the same time taking advantage of deep crisis caused by World War II, the Soviets would impose its own political system and ideology. But the survival of new political powers, as was conceived by theorists of communism, was possible only through a top-down reconstruction of the whole society which meant that the new regime will come into conflict with structures and institutions that ensure the existence of democratic and its dynamic. Religious policies promoted by popular democratic regimes have been shaped by a complex set of determinants, including the pattern of ethno-religious, relations between majority and minority ethnic and religious, cultural horizon of that company's attitude during the war, etc. churches. From this perspective Romania's case is an interesting example.

În procesul de constituire a lumii postbelice, impunerea și ulterior accentuarea hegemoniei sovietice în Europa Centrală și de Sud-Est a reprezentat un fenomen semnificativ. Apelând la strategii adecvate realităților concrete ale fiecărei țări din această regiune și profitând în același timp, de criza profundă generată de al doilea Război Mondial, sovieticii vor impune propriul sistem politic și ideologic. Dar, supraviețuirea noii puteri politice, așa cum a fost concepută de teoreticienii comunismului, nu era posibilă decât printr-o reconstrucție de *sus în jos* a întregii societăți ceea ce însemna că noul regim va intra în conflict cu structurile și instituțiile ce asigurau existența democratică și dinamică a acesteia.

Politicile religioase promovate de regimurile de democrație populară au fost modelate în funcție de un complex set de determinanți, între care, configurația etno-confesională, raporturile dintre majorități și minorități etnice și confesionale, orizontul cultural al societății respective, atitudinea bisericilor în timpul războiului etc.

Din această perspectivă cazul României constituie un interesant exemplu. Strategia adoptată de Partidul Comunist Român (P.C.d.R.) și aplicată după 6 martie 1945 de guvernul Petru Groza a căutat să fructifice experiența sovietică manifestând în același timp „o adâncă înțelegere a realităților de la noi” după cum se exprima unul dintre liderii comuniști, Vasile Luca. Această preocupare a implicat un efort de adaptare a politicii religioase prin care noul regim urmărea realizarea obiectivelor sale la tradițiile politice și juridice românești. În România interbelică raporturile dintre Stat și Biserică fuseseră reglementate printr-o serie de acte normative inspirate din prevederile Constituției adoptate în martie 1923, concepția care a stat la baza acestor raporturi întemeindu-se pe „doctrina politică a legăturilor dintre stat și diferitele biserici”. Altfel spus, cultele recunoscute potrivit legii, beneficiau de autonomie ecleziastică, statul rezervându-și dreptul de a legifera în chestiuni ce priveau „viața externă a bisericii”. Cadrul legislativ elaborat consacra poziția diferită a bisericilor recunoscute în raporturile cu statul.

Astfel, Biserica Ortodoxă, majoritară a fost recunoscută ca dominantă, iar Biserica Unită (greco-catolică) în calitatea ei de biserică românească avea un statut superior celorlalte Biserici minoritare. Normele constituționale, legea de unificare a Bisericii Ortodoxe Române adoptată în 1925, legea cultelor minoritare votată în 1928, Concordatul semnat în 1927 și ratificat în 1929 și Acordul de la Roma semnat în 1932 au constituit eșafodajul legislativ care, în pofida imperfecțiunilor sale, a permis cultelor recunoscute să-și împlinească misiunea lor spirituală, culturală și de caritate potrivit normelor și învățăturilor proprii.

Debutul politicii comuniste de teroare religioasă. Schimbările survenite în situația politică a României în urma loviturii de stat de la 23 august 1944, când regele Mihai susținut de liderii partidelor democratice a decis ieșirea din Axă și alăturarea României la coaliția Națiunilor Unite, și semnarea convenției

de armistițiu la Moscova, la 12 septembrie, au marcat nu doar sfârșitul unui regim politic identificat cu mareșalul Ion Antonescu, ci și începutul unei noi epoci [3]. În scurtă vreme, confruntarea dintre forțele politice grupate în Frontul Național Democrat (FND), coaliția de stânga de inspirație sovietică edificată în jurul P.C.R. și partidele democratice s-a situat în prim-planul vieții politice românești. Strategia adoptată de P.C.R. în scopul subordonării și controlării activității bisericilor, aplicată după 6 martie 1945 de guvernul Groza, a căutat să fructifice experiența sovietică, manifestând în același timp „o adâncă înțelegere a realităților de la noi”, după cum se exprima liderul comunist V. Luca [14].

Într-o formulare sintetică, atitudinea Bisericii Unite față de noua stângă configurată pe eșichierul politic românesc a fost formulată astfel: „Nici un adversar la stânga dacă Isus Hristos e respectat ca Dumnezeu și om și doctrina lui bazată pe iubire, e acceptată ca doctrină de bază a noii orânduiri” [19, p.141].

În anii interbelici „aripa ardeleană” a P.N.Ț. a beneficiat din partea unei părți a clerului greco-catolic de o susținere constantă în județele transilvane cu populație românească, majoritar greco-catolică. Potrivit observațiilor contemporanilor situația nu se schimbese semnificativ până la sfârșitul anului 1944 [19, p.141].

După eliberarea Transilvaniei de Nord, Episcopatul Bisericii Unite a urmărit refacerea structurilor ecleziastice și completarea parohiilor devenite vacante după „arbitrajul de la Viena.” La 25 octombrie 1945, nunțiatura apostolică din București i-a informat pe episcopii Iuliu Hossu și Valeriu Traian Frențiu în legătură cu decizia Congregației pentru Biserica Orientală de a așeza întreaga eparhie de Oradea Mare sub jurisdicția episcopului Frențiu, încetând astfel administrația apostolică deținută până în acel moment de episcopul Hossu [19, p.141]. În același timp, ierarhia a fost preocupată de relansarea activității asociațiilor laice AGRU, ASTRU aflate sub îndrumarea spirituală a bisericii. Un rol important în dialogul cu autoritățile politice îl avea nunțiatura de la București, devenită în noul context geopolitic, și un important punct de observație a evenimentelor care se derulau în România dar și în zonele din vecinătate. Aflat din 1936 în fruntea oficiului diplomatic de la București și beneficiind de excelente relații în mediile politice și ecleziastice românești, Monsignor Andrea Cassulo a urmărit îndeaproape schimbările ce aveau loc pe eșichierul politic românesc, maniera în care sovieticii căutau să influențeze cursul evenimentelor potrivit intereselor lor. În discuțiile avute cu înalți funcționari din Ministerul Afacerilor Externe a solicitat informații în legătură cu posibilitatea exproprierii averilor bisericesti, revendicare prezentă în programele unor partide de stânga. A fost preocupat, de asemenea, de eventualele consecințe ale prezenței sovietice asupra relațiilor interconfesionale și, mai ales, a viitorului legăturilor între bisericile ortodoxe română și rusă [19, p.141].

Cunoscând influența de care se bucurau preoții, comuniștii au încurajat apariția unei organizații care să-i grupeze pe „preoții democrați.” În februarie 1945, Gruparea Preoților Democrați își schimbă numele în Uniunea Preoților Democrați și intră în FND [19, p.141].

Cu toate că încadrarea preoților în Uniune a fost susținută inclusiv de ierarhi ai Bisericii Ortodoxe și, în pofida unor adeziuni spectaculoase, produse mai ales după 6 martie 1945, organizația nu a înregistrat succesele așteptate de inițiatori. De altminteri, unii episcopi catolici, fie de rit latin, fie de rit răsăritean, au interzis preoților aflați sub jurisdicția lor să se înscrie în astfel de organizații [5]. Însă, UPD nu a constituit doar un mijloc de insinuare a comuniștilor în rândul slujitorilor cultelor. Membrii de încredere au ocupat după 6 martie 1945 funcții importante în Ministerul Cultelor, sau/și au făcut parte din comisiile de epurare ale clerului, iar președintele Uniunii, preotul Constantin Burducea, va deveni ministru al cultelor [19, p.141].

Între obligațiile asumate de guvernul român în convenția de armistițiu se numărase și „defascizarea” aparatului de stat. Deoarece cultele recunoscute beneficiau de subvenții din partea statului, întreg personalul clerical cădea sub incidența legislației adoptate, prin urmare ministerul Cultelor s-a adresat și episcopilor catolici solicitându-le aplicarea dispozițiilor Decretului lege nr. 864 din 1944 privind epurarea. Noul guvern condus de P. Groza i-a sancționat prin intermediul noii legi a epurațiilor și pe preoții care exprimau opinii și/sau atitudini opoziționiste față de noul regim. Unii dintre aceștia au fost închiși în „lagăre speciale”, bineînțeles, alături de alte categorii de „epurați” în temeiul aceleiași legi, însă preoții care semnau un act de adeziune la FND erau eliberați [31, p.75-88].

Sesizând miza reală a noi abordări juridice propuse de guvern în problema epurărilor, mons. Cassulo a intervenit în mai multe rânduri la Ministerul Afacerilor Externe, exprimându-și speranța că măsurile adoptate nu vor încălca dispozițiile Concordatului potrivit cărora numirea și încetarea din funcție a preoților sunt de competența exclusivă a episcopilor [19, p.151-152].

În speranța că va obține susținerea cultelor, guvernul Groza a adoptat o serie de măsuri menite să demonstreze dorința de colaborare cu toate bisericile. Astfel, guvernul a exceptat proprietățile funciare ecleziastice de la exproprierea care a precedat reforma agrară din martie 1945, a permis continuarea activității instituțiilor de asistență socială și acțiuni caritabile și a menținut religia între materiile din școlile de stat. Mai mult, o serie de organizații satelit ale comuniștilor au propus bisericilor să colaboreze în domeniul asistenței sociale. De pildă, „Apărarea Patriotică” a ajuns la un acord cu arhiepiscopia Bucureștiului, potrivit căruia comitetele sale urmau să colaboreze cu preoții și comitetele parohiale în vederea „ajutorării celor năpăstuiți.” O propunere similară de cola-

borare a fost făcută în toamna anului 1945 mitropoliei greco-catolice de la Blaj [19, p.151-152].

Totuși, tratamentul inegal de care beneficiau cele două biserici românești, ortodoxă și greco-catolică, din partea autorităților era vizibil încă din anul 1945. Unele motive erau de ordin politic, guvernul fiind nemulțumit de pasivitatea clerului și credincioșilor greco-catolici față de măsurile adoptate, precum și de neangajarea în formațiunile politice din FND [29, p.105]. Alte motive care au justificat atitudinea diferențiată a guvernului față de cele două biserici, își au explicația în schimbările de ordin geopolitic care au survenit în preajma încheierii celui de-al doilea război mondial. Istoriografia occidentală a subliniat rolul avut de Biserica Ortodoxă în re-sovietizarea teritoriilor vestice încorporate de URSS și în promovarea intereselor sovietice în Europa răsăriteană [18, p.344-348]. Primul succes al alianței dintre Kremlin și Patriarhia moscovită în afara Rusiei a fost înregistrat în Ucraina, Biserica Ortodoxă Rusă având un rol important în suprimarea Bisericii Unite Ucrainene prin „revenirea credincioșilor greco-catolici ucraineni la Biserica Mamă“ [23].

Totuși, evenimentele desfășurate în Ucraina nu au avut consecințe imediate asupra raporturilor dintre Biserica Unită și guvernul Groza, deoarece prioritățile regimului erau altele deși posibilitatea aplicării modelului ucrainean în cazul Bisericii Române Unite a fost evocată pentru prima dată în a doua jumătate a anului 1946, într-un moment în care relațiile dintre URSS și puterile occidentale se deteriorau rapid [19, p.155].

Anchetele administrative și polițienești nu i-au vizat însă doar pe preoți. În octombrie 1945, o comisie a ministerului Cultelor s-a deplasat la Baia Mare unde, împreună cu reprezentanți ai administrației locale și organizațiilor componente ale FND, a cercetat veridicitatea „plângerilor“ formulate cu privire la activitatea episcopului unit, Alexandru Rusu al Maramureșului. Rezultatele au fost consemnate într-un proces-verbal ce a fost trimis și la București, comisia formulând nouă puncte de acuzație la adresa episcopului Rusu [19, p.155].

Acuzații similare erau reiterate într-un material informativ din 5 noiembrie 1945, potrivit căruia, episcopul Rusu a evaluat mișcările politice „prin prisma influențelor catolice.” În consecință, episcopului i-ar fi imposibil „să conceapă curentul realei democrații [de sorginte comunistă-sovietică n.n] și să sprijine acest curent, în care proletariatul să aibă drept de asumare și de voință.” În schimb, era un susținător al PNT condus de Iuliu Maniu [19, p.155].

Episodul consumat în octombrie la Baia Mare, poate fi corelat cu un alt moment extrem de important pentru Biserica Unită, derulat în martie 1946. Avem în vedere alegerile de mitropolit, care, din cauza războiului, fuseseră amânate. Soluția aleasă de Sf. Scaun – numirea unui administrator apostolic – fusese una provizorie, dictată de împrejurări. Perpetuarea ei putea genera disfuncții în

structurile ecleziastice, afecta poziția Bisericii Unite în raport cu celelalte culte și chiar relațiile cu statul. De altfel, cu prilejul Conferinței episcopale desfășurate la Blaj după încheierea războiului, mai exact între 4-5 iunie, în prima parte, la care au participat doar episcopii, s-a hotărât să se ceară Sf. Scaun concederea convocării sinodului electoral pentru a alege candidații la scaunul mitropolitan [4].

Guvernul a urmărit, din rațiuni politice, cu atenție tendințele și opțiunile clerului apelând și la serviciile secrete care i-au supravegheat mai ales pe episcopii Alexandru Rusu și Iuliu Hossu, considerați a fi principalii candidați. Concluziile formulate în notele informative erau nefavorabile guvernului [31, p107-108]. Membrii colegiului electoral pentru alegerea mitropolitului Blajului au fost prezenți la Blaj începând cu 11 martie, alegerile desfășurate potrivit Regulamentului aprobat de Sfântul Părinte Pius al XII-lea, având loc în 16 martie [4].

Cel mai mare număr de voturi a fost obținut de episcopul Alexandru Rusu care a fost urmat de episcopul Iuliu Hossu. Într-o notă informativă elaborată la doar o zi după alegeri, se recomandau guvernului două alternative, fie recunoașterea lui Alexandru Rusu ca mitropolit și inițierea dispozițiilor prevăzute în Concordat pentru validarea sa și numirea mons. Emil Iuga episcop la Baia Mare, fie demararea unor negocieri directe cu Vaticanul care să se finalizeze cu numirea mons. Iuga ca mitropolit [4].

În cele din urmă, autoritățile de la București au amânat sine die demararea procedurilor stipulate în Concordat pentru numirea/confirmarea Mitropolitului Bisericii Române Unite iar eforturile depuse de mons. Cassulo, în toamna anului 1946, în vederea identificării unei soluții prin care să se pună capăt vacanței scaunului mitropolitan au eșuat [4].

Eșecul înregistrat de guvern în acțiunea de infiltrare a clerului superior a determinat o regândire a politicii față de Biserica Unită. Potrivit unui raport american din iulie 1946, guvernul preferă unui conflict deschis cu Biserica Catholică o acțiune „camuflată”: caută să minimalizeze importanța catolicismului, susține Biserica Ortodoxă în detrimentul celei Catolice, ia măsuri pentru izolarea comunității catolice, îngreunează contactele cu Vaticanul. Restricționarea legăturilor cu Sf. Scaun a fost impusă printr-o dispoziție a primului-ministru P. Groza, din 22 martie 1946, potrivit căreia Mitropolia Unită de la Blaj și toate instituțiile din subordine urmau „să ceară, în prealabil și din timp, avizul Președinției Consiliului de Miniștri pentru orice misiune, însărcinare sau delegație în străinătate, dată în interes de serviciu, uneia sau mai multor persoane, indicând numele și prenumele, calitatea, domiciliul, însărcinarea, data și țara în care pleacă” [19, p.153].

Raporturile româno-vaticane au cunoscut în primăvara și vara anului 1946 și momente mai puțin faste, „cazul” mons. Cassulo fiind probabil cel mai bun exemplu. În contextul pregătirii și desfășurării așa-numitului „proces al mării

trădări naționale,” în presa de stânga s-au formulat unele aprecieri critice privind atitudinea mons. Cassulo în timpul campaniei din Răsărit. Pe de altă parte, e posibil ca episodul să fi fost mai degrabă rezultatul presiunii sovieticilor, în mediile catolice din București întreaga affaire fiind considerată un nou episod ce opunea Moscova Vaticanului. Nu întâmplător, noul ambasador sovietic la București, Kavtaradze a refuzat să solicite o întrevedere de curtoazie cu mons. Cassulo, decanul corpului diplomatic [5]. Pius al XII-lea și colaboratorii săi din Secretariatul de Stat au sesizat miza reală a atitudinii sovieticilor și, în consecință, pentru a evita noi tensiuni în raporturile cu statele din zona de influență sovietică au numit diplomați de rang inferior. Astfel, la 24 mai 1946, mons. Gerald Patrick O’Hara, episcop de Savannah-Atlanta a fost numit regent al nunțiatului de la București [26, p.140]. Ca urmare a tergiversării acordării vizei de către guvernul român, mons. O’Hara și-a preluat postul abia la începutul anului 1947.

Pentru a se conforma angajamentele asumate de România după conferința de la Moscova din decembrie 1945, la 12 ianuarie 1946, Ministerul Cultelor a organizat sub președinția ministrului pr. C. Burducea o conferință interconfesională în care s-a discutat chestiunea revizuirii legii cultelor în sensul legiferării libertății religioase. La această primă întâlnire Biserica Unită a fost reprezentată de episcopul auxiliar Vasile Aftenie, care a adus în discuție și numeroasele dificultăți cu care se confruntau greco-catolicii: dărâmarea bisericilor din secuime, revenirea greco-catolicilor care au fost constrânși între 1940-1944 să treacă la alte confesiuni, etc [5].

Intenția guvernului de a adopta o nouă lege a cultelor nu a fost primită cu entuziasm în mediile greco-catolice. De pildă, episcopul Alexandru Rusu aprecia că prin acest proiect guvernul vizează erodarea pozițiilor „cultelor naționale.” În consecință, Biserica Unită nu-și poate permite susținerea unui astfel de proiect, episcopul propunând retragerea Bisericii Unite de la aceste discuții [5].

Guvernul nu a renunțat la intenția sa. Anteproiectul legii a fost trimis tuturor cultelor recunoscute și ulterior publicat în presa vremii. La solicitarea Nunțiatului de la București de examinare a anteproiectului și de formulare a unor observații, Episcopul Frențiu a convocat o conferință episcopală la Blaj, propunerile și amendamentele formulate de Episcopi fiind transmise Ministerului Cultelor [5].

În scrisori separate trimise Ministerului Cultelor, episcopii Iuliu Hossu, Alexandru Rusu și Ioan Bălan au solicitat amânarea discutării anteproiectului legii cultelor până după desfășurarea alegerilor parlamentare. Totodată, ei au solicitat eliminarea unor articole, între care art. 58 referitor la repartizarea bunurilor cultului în cazul trecerii credincioșilor la un alt cult, întrucât afectează statutul de organizare și implicit Biserica, „a cărei libertate și funcționare conform statutului ei de funcționare, este garantată și de anteproiectul legii de față” [5].

Datorită numeroaselor critici formulate în special de reprezentanții cultelor cu pondere importantă în configurația religioasă a țării guvernul a hotărât să amâne discuțiile pe marginea noii legi a cultelor. În toamna anului 1946, în contextul apropierei datei alegerilor parlamentare s-au înmulțit apelurile guvernului care vizau susținerea de către culte a coaliției de stânga, controlată de comuniști. În pofida amenințărilor, preoții nu au devenit, în marea lor majoritate, propagandiști ai Blocului Partidelor Democratice. În perioada ce a urmat alegerilor, o serie de preoți greco-catolici, cunoscuți pentru intransigența opiniilor lor politice au fost arestați, unii chiar pentru câteva săptămâni [5].

Sfârșitul anului 1946 a adus unele modificări la nivelul conducerii Bisericii Unite. La 18 decembrie 1946 nunțiatura de la București comunica mons. Frențiu decizia Sf. Scaun de a-l înlocui în calitatea de administrator apostolic al mitropoliei Blajului cu episcopul Ioan Suciu. Decretul de numire al noului administrator apostolic, redactat în numele Sf. Scaun de mons. Andrea Cassulo cu autorizarea Congregației pentru Biserica Orientală, a fost prezentat în ședința capitolului mitropoliei de la Blaj. Ministerul Cultelor a recunoscut, la 4 februarie 1947, numirea episcopului Ioan Suciu în calitate de administrator apostolic al mitropoliei de la Blaj [9].

Cazul României, stat care întrase în zona de interes sovietic, reprezintă un exemplu interesant în ceea ce privește dinamica raporturilor dintre statul comunist și biserică. Schimbările survenite în situația politică a României în urma actului de la 23 august 1944, eliberarea Transilvaniei (octombrie 1944) și repunerea limitată în vigoare a Constituției din 1923, au generat numeroase speranțe, dar și unele temeri în societatea românească pentru că „în pragul democrației – se arată într-un articol apărut în *Unirea* din Blaj – se aud aceleași cuvinte rostite în același spirit ca în 1940: epurări, sancțiuni”. Aluziile formulate în articol învederează sentimentele contradictorii ce animau populația românească în toamna anului 1944.

Optimismul de la sfârșitul lui august era acum temperat datorită influenței pe care sovieticii păreau să o aibă în această parte a Europei, precum și de prezența agresivă pe scena politică românească a tovarășilor lor de idei din Partidul Comunist Român. Când o societate se confruntă cu momente de ruptură generate de experiențe tragice, se dezvoltă discursuri și atitudini publice care susțin necesitatea înfăptuirii unor reforme radicale. Într-un asemenea context, comuniștii români, asemenea tovarășilor lor din alte țări, au căutat să se auto-definească drept lideri ai reformelor sociale, economice și politice, religioase. Confruntat cu problema legitimității, guvernul condus de Petru Groza a evitat confruntarea cu denominațiile confesionale recunoscute pe teme precum educația religioasă, implicarea bisericii în asistența socială ori aspecte relevante pentru identitatea națională a unor grupuri confesionale minoritare. Guvernul Groza

preferă unui conflict deschis cu Biserica Catolică o acțiune „camuflată”: caută să minimalizeze importanța catolicismului, susține Biserica Ortodoxă în detrimentul celei Catolice, ia măsuri pentru izolarea comunității catolice, îngreunează contactele cu Vaticanul.

Tactici, metode și acțiuni comuniste de lichidare a Bisericii Greco-catolice. Consolidarea noului regim, în urma succesului electoral din noiembrie 1946 obținut prin fraudă și violență și a semnării tratatului de pace cu România, în februarie 1947, a avut consecințe nefaste și în planul raporturilor dintre stat și biserică.

Încă din prima parte a anului 1947, guvernul era hotărât să fixeze noi limite autonomiei cultelor și, totodată, să exercite un mai mare control asupra lor. În acest sens, Ministerul Cultelor a elaborat două proiecte de lege, unul privitor la pensionarea și punerea în retragere a membrilor tuturor cultelor, cel de-al doilea vizând modificarea unor articole din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române adoptată în 1925. În promovarea primului proiect, guvernul s-a confruntat și cu reticențele Bisericii Catolice [10]. La 25 aprilie 1947, Nunțiatul de la București a adresat Ministerului de Externe o notă verbală în care se afirma că articolele din proiectul de lege privind pensionarea clerului erau în contradicție cu dispozițiile Concordatului și tradițiile Bisericii Catolice [11]. În răspunsul adresat Externelor, inițiatorul proiectului de lege, Ministerul Cultelor, a afirmat că măsurile preconizate „au un caracter pur administrativ și astfel, nu constituie o violare a drepturilor Bisericii Catolice și nici o abrogare a dispozițiilor Concordatului” [12]. Nemulțumit de asigurările primite, mons. O'Hara s-a adresat din nou, la 13 mai 1947, Ministerului Afacerilor Externe, invocând o decizie a Consiliului legislativ din 8 februarie 1947 care pornind de la art. 8 din Concordat afirma că „reglementarea prevăzută în proiect în ceea ce privește punerea în retragere a membrilor încalcă obligațiile pe care statul român și le-a asumat prin Concordat.” În audiența acordată la 25 septembrie 1947 de ministrul cultelor Radu Roșculeț, mons. O'Hara a primit asigurări că proiectul de lege „are un caracter financiar și de protecție socială,” statul urmărind să-și respecte obligațiile față de culte asumate prin legea din 1928 [12].

Deteriorarea relațiilor dintre URSS și foștii aliați occidentali a dus treptat la înlocuirea colaborării cu confruntarea. Reacția sovietică la inițiativele americane – doctrina Truman și Planul Marshall – s-a concretizat prin crearea Biroului Informativ (Cominform) organizație menită să asigure o mai bună coordonare a acțiunilor partidelor comuniste fondatoare în fața ofensivei „forțelor imperia- liste occidentale conduse de Statele Unite” [22]. Acest moment marchează sfârșitul diversității, fie ea și limitată, ce caracterizase până în acel moment evoluția politică în Europa Central-Răsăriteană. De acum înainte fidelitatea față de URSS și față de sistemul sovietic va deveni rațiunea fundamentală pentru toți liderii

regimurilor de democrație populară din zonă [27, p.56]. Acest context explică, măcar în parte, sursele ostilității crescânde a guvernului Groza față de Biserica Catolică. O serie de rapoarte întocmite de serviciile secrete românești evidențiau, din perspectiva intereselor comuniștilor, schimbările intervenite în politica Sf. Scaun despre care se afirma că a devenit un instrument al propagandei americane. În România, se aprecia într-un astfel de raport, se pun mari speranțe în Biserica Unită care „trebuie să servească de punte pentru trecerea ortodocșilor la catolici”[8]. Serviciile secrete au reținut și nenumăratele întâlniri și discuții pe care mons. Cassulo și ulterior, mons. O’Hara le-au avut cu patriarhul Nicodim dedicate colaborării celor două biserici, Ortodoxă și Catolică, „până la unirea între bisericile creștine pentru a preveni haosul și dezastrul ce s-ar ivi în cazul în care la vrăjmășia politică, economică, s-ar adăuga și vrăjmășia religioasă”[9].

Încă din martie 1947, nunțiatul de la București a intervenit în repetate rânduri pe lângă guvern în favoarea unui „număr considerabil de preoți catolici de ambele rituri” arestați pentru desfășurarea de „activități politice ostile regimului.” Unii dintre preoții arestați, se afirma în nota verbală din 3 septembrie 1947, au fost reținuți fără a fi judecați, alții au fost supuși torturilor. Câteva luni mai târziu, mai exact la 18 decembrie 1947, nunțiatul a adresat Externelor o nouă notă verbală însoțită de o anexă ce conținea numele a 22 de preoți catolici de ambele rituri aflați în arest [5].

La rândul său, îngrijorat de arestarea a numeroși preoți și profesori în primăvara și vara anului 1947, episcopul Ioan Suciu, administratorul apostolic al mitropoliei Blajului, a solicitat o audiență primului-ministru Petru Groza. Cu acest prilej i-a propus acestuia să fie triați preoții arestați, încât cei mai bătrâni să fie strânși într-o mănăstire. P. Groza, evitând să-i dea un răspuns clar, a lansat în schimb o serie de acuze la adresa Bisericii Unite [8].

Întrucât situația Bisericii Catolice nu s-a ameliorat în perioada următoare, la sfârșitul lunii noiembrie s-a solicitat o nouă audiență primului-ministru. De această dată a participat întregul Episcopat catolic de rit latin și de rit răsăritean. În audiență episcopii au ridicat toate problemele cu care se confruntau și care împiedicau Biserica să-și îndeplinească rolul spiritual, moral, în societate. S-a afirmat cu acest prilej că existau încă mulți preoți închiși, că numărul orelor de religie din școli a fost redus, iar în ultima vreme se încalcă autonomia bisericilor [1]. În intervenția sa, primul-ministru Groza nu a oferit cuvintele de liniștire așteptate, ci dimpotrivă a sugerat că situația nu se va schimba până când Biserica nu va recunoaște noul sistem politic, cu toate implicațiile ce decurgeau de aici [1].

Dublul eveniment politic petrecut la sfârșitul anului 1947, abdicarea forțată a regelui Mihai și proclamarea Republicii Populare, confirma aprecierile formulate de P. Groza cu prilejul audienței episcopilor catolici. Cucerirea deplină a

puterii politice și consolidarea regimului favorizau accelerarea procesului de integrare a bisericilor în – potrivit expresiei lui P. Groza – „noul sistem.“ Această evoluție vizibilă în toate țările în care comuniștii au cucerit puterea se datorează existenței în politica religioasă a regimurilor comuniste a unor instrumente comune forjate de experiența sovietică care favoriza un model de biserică fără legături cu centre externe, încadrată în politica guvernamentală și redusă exclusiv la spațiul liturgic [21, p.87].

Anul 1948 marchează începutul introducerii constante și progresive a sistemului totalitar modelat după cel stalinist. Nunțiată de la București anticipa modificări de substanță ale raporturilor dintre Stat și Biserică, în primul rând separarea bisericii de stat, nefiind excluse alte măsuri represive împotriva Bisericii Catolice și, în particular, împotriva Bisericii Greco-Catolice [2].

Congresul de unificare al Partidului Comunist cu Partidul Social-Democrat în forma Partidului Muncitoresc Român, din februarie 1948, i-a prilejuit liderului comunist Gh. Gheorghiu-Dej ocazia de a critica atitudinea Bisericii Catolice față de regimul democrației-populare. În opinia liderului comunist, Biserica Catolică era „singura piedică încă organizată în calea instaurării definitive în România a regimului de democrație populară“ [2].

Nunțiată de la București a remis Ministerului de Externe un protest față de afirmațiile liderului Gheorghiu-Dej, considerate nejustificate și jignitoare la adresa catolicilor din România. Opiniile liderului comunist sunt puse pe seama necunoașterii activității desfășurate de Sf. Scaun. Ministerul de Externe a respins protestul Nunțiată, ale cărei observații erau considerate nefondate, însă admitea că „în cazuri concrete, bine determinate, organele guvernului român au fost silit să ia măsuri împotriva unor slujitori ai Bisericii Catolice, care au inițiat și condus acțiuni împotriva ordinii democratice din țara noastră” [10].

În primăvara anului 1948, guvernul și-a intensificat eforturile menite să încadreze toate cultele în noua ordine politico-instituțională a țării. În acest sens, la 19 martie, ministrul cultelor, Stanciu Stoian a convocat mitropoliții și episcopii catolici de ambele rituri, solicitându-le sprijinirea guvernului cu ocazia alegerilor. Arhiepiscopul Alexandru Cisar a declarat, în numele episcopilor, că nu pot fi date astfel de dispoziții. Ca urmare, Ministerul Cultelor a adresat un apel credincioșilor catolici prin intermediul presei și al radioului [11].

Ca urmare a schimbării formei de guvernământ în urma abdicării forțate a regelui Mihai și a proclamării Republicii Populare, la 30 decembrie 1947, la începutul anului următor, toți ierarhii și conducătorii cultelor recunoscute au fost solicitați să depună jurământul de fidelitate față de noile autorități de stat. Ceremonia depunerii jurământului de către episcopii Bisericii Unite a avut loc la 31 martie 1948, în prezența premierului Petru Groza și a unor reprezentanți ai Ministerului Cultelor [12]. Dintre episcopii greco-catolici a luat cuvântul Iuliu

Hossu, care declara că prin jurământul lor, episcopii greco-catolici vor „împlini cu sfințenie tot ce nu este împotriva legii și mântuirii sufletelor” credincioșilor. De altfel, rezervele exprimate de episcopi erau justificate din moment ce noua formula a jurământului a fost pregătită de guvern fără consultarea Sf. Scaun, contrar dispozițiilor Concordatului în vigoare la acea dată [12].

Publicarea proiectului Constituției a reprezentat un nou prilej de confruntare între autorități și episcopii catolici de ambele rituri. Întruniți în conferință la Oradea sub președinția mons. Frențiu, episcopii greco-catolici au elaborat un memoriu în care au fost exprimate observațiile lor pe marginea proiectului de Constituție. Episcopii au stăruit asupra prevederilor care „unele se pot preta la interpretări care deschid calea unor măsuri adânc păgubitoare, iar altele...ar viola drepturile firești, deci eterne ale omului, principiile morale creștine și angajamentele internaționale ale statului român”[15].

Interzicerea deschiderii și întreținerii de școli, altele decât cele destinate pregătirii personalului religios, prevăzută de alin. 3, art. 28, a fost considerată contrară „spiritului însuși al proiectului de Constituție”. În același timp, textul respectiv încălca „unul din cele mai esențiale drepturi naturale ale omului: dreptul de a da propriilor copii educația conform convingerilor sale” [15]. În egală măsură, textul contravenea angajamentelor internaționale ale României, respectiv art. 3 al Tratatului de Pace conform căruia România s-a obligat să respecte drepturile fundamentale ale omului „între care fără îndoială este și acela, esențial, de a se educa pe sine și de a-și educa copiii potrivit cu convingerile sale” și dispozițiilor art. 19 al Concordatului care garanta „Bisericii Catolice dreptul de a înființa și întreține cu mijloace proprii școli de grad primar și secundar”.

În forma finală adoptată de Marea Adunare Națională, la 13 aprilie 1948, Constituția consacra, într-o formulare indirectă, separarea statului de biserică în art. 27, alineatul 1; potrivit alineatului 2 al aceluiași articol, „cultele sunt libere să se organizeze și pot funcționa liber dacă ritualul și practica lor nu sunt contrarii Constituției, securității publice sau bunelor moravuri. Ultimul alineat al articolului 27 interzicea cultelor înființarea de instituții de învățământ general, fiind admise doar „școli speciale pentru pregătirea personalului cultului sub controlul statului.” Prin această formulare, statul și-a asigurat monopolul asupra educației și s-au creat premisele etatizării școlilor confesionale [15, p.11].

În vederea cooptării Bisericii Catolice de ambele rituri în regimul de democrație-populară, guvernul comunist de la București a elaborat și a pus în practică o strategie complexă potrivit căreia clerul și credincioșii Bisericii Greco-Catolice urmau să revină în cadrul Bisericii Ortodoxe, iar romano-catolicii să constituie o așa-numită „biserică catolică națională.” Presa comunistă, căreia i s-au asociat periodicele ortodoxe, a inițiat o campanie agresivă împotriva Sf. Scaun asociat puterilor imperialiste [30, p.185].

Locul și momentul declanșării acțiunii de reîntregire a Bisericii Ortodoxe nu au fost alese întâmplător. Aflat la Blaj, la 15 mai, cu prilejul aniversării centenarului revoluției de la 1848, mitropolitul Nicolae al Ardealului în a doua parte a discursului său a adresat un apel clerului și credincioșilor greco-catolici de a reveni la Biserica Ortodoxă, împlinind astfel o (presupusă) dorință seculară a românilor de a realiza și unitatea spirituală a neamului românesc [2].

Episcopul Ioan Suci, administratorul apostolic al mitropoliei, a încercat să răspundă discursului mitropolitului Nicolae, însă organizatorii i-au refuzat cererea deoarece nu fusese programat între cei care urmau să se adreseze participanților. În schimb, a rostit un discurs la încheierea serviciului religios în Catedrala mitropolitană în care a stăruit asupra semnificației Adunării Naționale din 3/15 mai 1848, care „a fost strădania unui popor de a reabilita omul din iobag, de a scoate la iveală socială din straietele umilitoare a năpăstuitului robotaș, omul demn și liber, fără cătușe morale și fără cătușe politice” [7].

În fața acestei ofensive, episcopii greco-catolici întruniți în conferință la Oradea, în 17 iunie, au hotărât redactarea unor memorii, care să exprime punctul de vedere al Bisericii Unite pe marginea apelurilor adresate clerului și credincioșilor greco-catolici de mitropolitul Bălan și de patriarhul Justinian, adresate Prezidiului RPR și guvernului, precum și a unei scrisori pastorale către clerul și credincioșii lor, ultima fiind citită în toate bisericile în 29 iunie 1948, sărbătoarea Sf. Petru și Pavel [20, p.194].

Denunțarea Concordatului. Legile de sgrumare a Bisericii Greco-catolice. Denunțarea concordatului cu Sf. Scaun a constituit un alt moment important în strategia guvernului de reprimare a Bisericii Catolice. Actul a fost precedat și însoțit de o intensă campanie de presă menită să justifice gestul guvernului român. Unele articole sugerează, mai mult sau mai puțin voit, motivele reale ale denunțării Concordatului, anume întreruperea legăturilor bisericilor locale cu Sf. Scaun, etatizarea învățământului confesional și nu în cele din urmă grăbirea „reîntoarcerii” românilor uniți la Biserica ortodoxă [16]. Astfel, înțelegând ineficiența de a distruge Biserica Unită prin mijloacele Bisericii Ortodoxe, guvernul și-a schimbat tactica și a emis o serie întreagă de decrete restrictive menite să ducă la capitularea Bisericii Unite „într-un mod legal”.

La 17 iulie 1948, guvernul a denunțat unilateral Concordatul dintre Sf. Scaun și România semnat în 1927 și ratificat în 1929, care fixase cadrul legal a existenței Bisericii Catolice din România și în mod special a celei de rit bizantin. Respectivul Decret nr. 151 a fost publicat două zile mai târziu în Monitorul Oficial (nr.164) și conține următoarele:” Concordatul încheiat dintre România și Sfântul Scaun la 10 mai 1927, precum și acordurile și convențiunile ulterioare, intervenite în aplicațiunea aceluși Concordat, se denunță pe data publicării prezentei legi. Pe aceeași dată, încetează aplicațiunea Concordatului, acordurilor și convențiu-

nile ulterioare. Legea din 12 iunie 1929 pentru ratificarea Concordatului precum și legile de ratificare a convențiilor sau acordurilor ulterioare se abrogă” [16].

Episcopatul catolic din România întrunit în conferință la 29 iulie 1948 a înaintat Prezidiului Republicii Populare un memoriu în care își exprima protestul față de denunțarea Concordatului, deoarece acordul nu prejudicia libertatea religioasă sau drepturile celorlalte culte [16].

Un protest similar a adresat și Nunțiatura de la București care în nota-verbală remisă Externelor a criticat maniera în care guvernul a adoptat aceasta decizie, remarcând faptul că nu au fost respectate dispozițiile art. 23 din Concordat, conform cărora denunțarea trebuia să fie precedată de un preaviz de șase luni. Mai mult, Nunțiatura aprecia că motivele invocate pentru denunțarea acordului „sunt inexistente și lipsite de orice fundament de fapt ori de drept” [5].

Diplomații străini acreditați la București apreciau că, după denunțarea Concordatului, guvernul va întrerupe relațiile diplomatice cu Sf. Scaun, iar mons O’Hara și membrii Nunțiatunii vor fi expulzați [7].

După denunțarea Concordatului, guvernul comunist a adoptat o serie de decrete-legi al căror scop a fost diminuarea prezenței bisericii în spațiul public. Prin Decretul nr. 175, din 2 august 1948, pentru reforma învățământului, statul și-a impus monopolul asupra educației, iar prin Decretul nr. 176 au trecut în proprietatea statului toate bunurile bisericilor, congregațiilor și a comunităților care au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ [32]. Episcopatul catolic a protestat energic împotriva acestui act de forță și la 26 august 1948, a trimis un memoriu Ministerului Învățământului Public prin care acesta din urmă este acuzat de încălcarea articolului 8 din Constituție, prin care este garantat dreptul la proprietate și articolul 27 despre libertatea conștiinței. Astfel, în memoriu se stipula „...Cum prin decretul amintite, cultului nostru i s-au înstrăinat o seamă de bunuri mobile și imobile care îi sunt necesare pregătirii personalului cultului precum și celorlalte așezăminte asigurate de Constituție, cu onoare vă rugăm, Domnule Ministru, să dispuneți restituirea acestor bunuri, în lipsa cărora însăși libertatea religioasă, atât de solemn garantată de Constituție și reglementată de Decretul nr.177, rămâne esențial paralizată” [19, p.89].

Adoptarea Decretului-lege nr. 177 din 4 august 1948 pentru regimul general al cultelor reprezintă etapa finală a strangulării libertății bisericii și încadrării ei în regimul comunist. Scopul acestui document a fost să arunce ierarhia în cea mai mare confuzie și să o dezorganizeze. De fapt, structurile administrative au fost răsturnate, reducând numărul diecezelor de la zece la patru (două pentru catolici „latini” și două pentru „uniți”) astfel încât fiecare dieceză urma să aibă în jur de 750.000 de credincioși. Potrivit legii nici o autoritate spirituală străină nu are dreptul să-și exercite jurisdicția în țară (art.41), iar relațiile de natură spi-

rituală, pe care diferitele confesiuni religioase ar dori să le întrețină cu alte state, urmau să fie controlate de Ministerul Cultelor (art.40) [19, p.89].

Așa cum s-a remarcat în numeroase studii, legea cultelor, departe de a exprima separarea statului de biserică, reflectă, mai degrabă, preocuparea statului de a exercita un control riguros, excesiv, asupra bisericii. Legea conține și o serie de articole care vizau nemijlocit Biserica Catolică ori doar Biserica Unită [16].

Episcopatul catolic întrunit la Oradea, la 27 august, a redactat un memoriu adresat Ministerul Cultelor, în care semnala observațiile sale pe marginea noii legi a cultelor. Episcopii apreciau drept excesivă pretenția formulată în lege de trimitere spre „examinare și aprobare” a statutului de organizare și funcționare a cultului catolic. Deoarece potrivit art. 7 al legii, era recunoscut dreptul cultelor de a se organiza după reguli proprii, episcopii considerau că alineatul 2 al art. 40 care admitea legăturile cu culte religioase situate în afara țării numai cu aprobarea Ministerului Cultelor și prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe nu poate fi aplicat legăturilor Bisericii Catolice din România cu Sf. Scaun [9]. Episcopii au semnalat și alte articole care veneau în contradicție cu normele de organizare ale cultului catolic, de pildă, art. 22, care stipula că pentru existența unei eparhii era nevoie de existența a 750 000 de credincioși, art. 28, care avea în vedere patrimoniul cultelor religioase și personalitatea juridică a acestora, art. 37, prin care se considera că se „reînvie un fel de invitare indirectă la acțiuni de natură prozelitistă ... deosebit de îngrijorătoare” și art. 38 și 39 privind trecerile de la un cult la altul. În finalul memoriului, episcopii își manifestau regretul că legea a fost elaborată și publicată fără consultarea lor prealabilă [16].

În conferința de la Oradea, episcopii catolici au examinat și anteproiectul statutului de organizare al cultului catolic din România. Pe temeiul celor trei variante ale anteproiectului statutului Bisericii Greco-Catolice, trimise de episcopul Frențiu colegilor săi la 22 august, episcopii uniți au elaborat versiunea finală a statutului care urma să fie înaintată Ministerului Cultelor [19, p.130].

Memoriul episcopilor a rămas fără răspuns. La rândul său, Nunțiatuura a transmis la 7 august 1948 observațiile sale pe marginea noii legi a cultelor, însă obiecțiile formulate erau apreciate de Ministerul Afacerilor Externe “cu totul neîntemeiate ... iar protestul aceleiași Nunțiatuuri, în aceasta chestiune ... fără obiect”[6].

Acțiunea de suprimare a Bisericii Unite prin „revenirea” clerului și credincioșilor la Biserica Ortodoxă s-a derulat între lunile septembrie-decembrie ale anului 1948. Planul elaborat de autorități și susținut de unii ierarhii ortodocși era inspirat din scenariul aplicat cu doi ani mai devreme în Ucraina Occidentală [18, p.188]. Strategia guvernului s-a desfășurat pe două planuri. Prin decretul prezidial nr. 243 pentru fixarea numărului eparhiilor cultelor religioase, cultului greco-catolic i-au fost recunoscute doar două eparhii [10]. În temeiul prevederi-

lor legii nr. 166 pentru punerea în retragere a membrilor clerului tuturor cultelor, guvernul a retras, prin Decretul prezidial nr. 1596 din 17 septembrie, recunoașterea următorilor episcopi de rit răsăritean și de rit latin „pentru asigurarea drepturilor la pensie”: Alexandru Rusu, Valeriu Traian Frențiu, Ioan Bălan, Alexandru Teodor Cisar și Augustin Pacha, iar prin decizia Ministerului Cultelor din 16 septembrie a fost retrasă recunoașterea episcopului romano-catolic de Satu Mare-Oradea, Ioan Scheffler [10].

Anterior, Ministerul Cultelor, prin decizia nr. 33847 din 3 septembrie, a retras episcopului Ioan Suciu recunoașterea calității de administrator apostolic al arhidiecezei Blajului. Într-o scrisoare adresată mons. O’Hara, episcopul Suciu declara că retragerea calității de administrator apostolic nu este lipsită de ambiguități deoarece autoritățile locale nu făceau distincția între această calitate și statutul său de episcop al Bisericii Unite. Totodată, el își reafirma decizia de a rămâne la Blaj până în momentul în care Sf. Scaun va lua o hotărâre în acest sens. La rândul său, episcopul Alexandru Rusu a adresat Ministerului Cultelor un memoriu în care invocând argumente de ordin legal și canonic contesta decizia retragerii recunoașterii [4].

Nunțiatura de la București a protestat împotriva acestor măsuri care „aduceau atingeri grave drepturilor Bisericii Catolice din România, dat fiind faptul că numirea și retragerea episcopilor, ca și crearea, delimitarea și suprimarea diecezelor sunt de competența exclusivă a Sf. Scaun.” În egală măsură, ele contraveneau „garanțiilor solemne date de guvernul Republicii Populare Române prin Constituție și prin noua Lege a cultelor în favoarea libertății religioase și a liberei organizări a fiecărui cult” [6]. A doua direcție de acțiune a guvernului a presupus constituirea unor „comitete de inițiativă” alcătuite din laici și preoți greco-catolici care au avut menirea de a-i convinge pe preoții greco-catolici să adere la mișcarea de „revenire” la ortodoxie. În dorința de a convinge cât mai mulți preoți să adere la această inițiativă, autoritățile au răspândit diferite zvonuri cum a fost acela că adunarea de la Cluj va fi prezidată de episcopul Hossu sau de către alți clerici cu autoritate, de pildă, mons. Emil Iuga, canonic la Cluj sau prepozitul capitular Nicolae Brânzeu, de la episcopia de Lugoj [6]. Răspunzând unei telegrame a protopopului greco-catolic din Gheorgheni, episcopul Suciu afirma că acțiunea care a demarat în favoarea unificării bisericilor românești „nu are nici o azeziune din partea episcopatului nostru” [49]. Pentru a obține semnăturile preoților autoritățile au recurs și la intimidări la adresa lor sau a membrilor familiilor lor și la amenințări cu închisoarea. La 28 august Direcția Generală a Siguranței a solicitat Inspectoratelor din Ardeal să comunice în termen de cinci zile o evaluare a ecoului pe care l-a avut apelul Justinian în favoarea unificării bisericesti. Rapoartele trebuiau să fie trimise la București prin curieri speciali. Acțiunile din teren au fost dublate de o campanie de presă care acredita teza potrivit căreia în cadrul Bisericii Unite a existat din totdeauna un curent favo-

rabil revenirii la Biserica Ortodoxă, fapt care demonstrează că greco-catolicismul a rămas străin de sufletul credincioșilor [31, p.243].

Ca urmare a presiunilor și măsurilor arbitrare luate de autoritățile centrale și locale în cursul lunii septembrie, 431 de preoți, profesori și canonici greco-catolici au delegat 38 de preoți dintre care doar 36 s-au întrunit, la 1 octombrie 1948, la Cluj.

Întrucât nici unul dintre ierarhii greco-catolici nu a acceptat să cauzioneze acțiunea trecerii la ortodoxie, s-a adoptat strategia unificării religioase prin implicarea clerului de rând și a credincioșilor în paralel cu izolarea și apoi arestarea ierarhilor uniți [28, p.140]. În aceste condiții, adunarea de la Cluj, care se dorea a fi o replică la ceea ce se petrecuse cu 250 de ani în urmă, a fost prezidată de protopopul Traian Belășcu. În finalul adunării, protopopul Traian Belășcu a propus delegaților plecarea lor imediată la București pentru a prezenta Sfântului Sinod și patriarhului Justinian proclamația de revenire. Ceremonia primirii preoților „reveniți” s-a desfășurat la 3 octombrie la Patriarhia din București [28, p.143-145].

Reacția ierarhiei greco-catolice a fost promptă. În cursul lunii septembrie episcopul auxiliar Vasile Aftenie a oficiat mai multe slujbe în diverse comune din județul Târnava Mică și i-a îndemnat pe credincioși să rămână fideli credinței lor. La rândul său, episcopul Suciu aflat în vizitație canonică în protopopiatul („decanato”) Sărmaș, în 16 septembrie în timp ce de îndrepta spre ultimele două parohii a fost oprit de autorități și contrar voinței sale a fost escortat la Inspectoratul de Siguranță din Cluj unde a fost acuzat că ar fi un „agitator religios”. De la Cluj a fost transferat la Siguranța din Sibiu de unde a fost eliberat, revenind a doua zi, în 17 septembrie, la Blaj [5]. Alți reprezentanți ai Bisericii au vizitat parohiile greco-catolice din județul Sibiu populația primindu-i cu mare fast. Prezent la sfințirea bisericii din comuna Arieșu de Câmpie, (jud. Satu Mare), episcopul Alexandru Rusu a îndemnat populația să rămână statornică în credința sa. În 27 septembrie, aflat în comuna Copăcel din județul Făgăraș pentru a sfinți o biserică, episcopul Ioan Suciu a fost reținut și anchetat timp de două zile de Securitatea din Făgăraș [13].

La 23 septembrie Ministerul Cultelor îl informa pe episcopul Iuliu Hossu că, până la organizarea celor două episcopii recunoscute Bisericii Unite prin noua lege a cultelor, va conduce și coordona „activitatea întregului Episcopat greco-catolic din Republica Populară Română, ca cel mai vechi episcop în funcțiune”. În această calitate urma să comunice Ministerului, până la 10 octombrie, modul în care intenționa să conducă din punct de vedere administrativ cele două episcopii [20, p.213-214]. În răspunsul adresat Ministerului Cultelor, episcopul Hossu remarca faptul că în urma retragerii din oficiu a episcopilor din Oradea, Lugoj și Baia Mare și a suspendării administratorului apostolic de la Blaj, a rămas singurul episcop greco-catolic recunoscut. În consecință, solicita „revenirea asupra pensionărilor făcute fără temei legal” deoarece reducerea la două a episcopilor

Bisericii Unite, „fără a se fi obținut asentimentul Sf. Scaun, nu desființează în concret nici una dintre ele”, s-a realizat și în absența unui statut de organizare a cultului catolic. Pe de altă parte, date fiind „legăturile canonice cunoscute” ale Bisericii Unite cu Sf. Scaun nu poate asuma, fără autorizarea prealabilă a acestuia, sarcina de a „conduce și coordona activitatea întregului episcopat greco-catolic din Republica Populară Română.” Conducerea provizorie a episcopii greco-catolice, în absența episcopilor titulari, revine vicarilor generali ai episcopilor, coordonarea acestora fiind posibilă cu respectarea normelor canonice ale „provinciei noastre bisericești.” În finalul răspunsului solicita, din nou, revocarea „măsurilor luate față de ceilalți episcopi co-provinciali, ori măcar o revenire temporară asupra opreliștii de funcționare a celor patru episcopi ‘împiedicați’”. Câteva zile mai târziu, Ministerul Cultelor s-a adresat din nou episcopului Hossu solicitându-i trimiterea în termenul prevăzut de legea cultelor a statutului cultului greco-catolic [20, p.213-214].

În ultimele zile ale lunii septembrie, episcopul Iuliu Hossu, care a fost izolat practic în palatul episcopiei, a reușit să transmită clerului și credincioșilor din eparhia sa o scrisoare în care îi îndemna la păstrarea credinței [25, p.211]. Informații asupra deciziilor adoptate de adunarea de la Cluj, episcopul Iuliu Hossu a emis un decret de excomunicare a tuturor preoților participanți [25, p.211]. O decizie similară a luat și episcopul Ioan Suci în cazul preoților apostazi din arhidieceză. În același timp, slujba arhierască oficiată la Cluj de episcopul Suci la 1 octombrie a fost un răspuns dat printr-o manifestare publică de împotrivire și de negare a hotărârii luate în aceeași zi, de către grupul de preoți apostazi în sala de sport a liceului „George Barițiu” [31, p.228].

La doar o zi după evenimentele de la Cluj, mons. O’Hara, regentul Nunțiatului de la București, a adresat o notă verbală Ministerului Afacerilor Externe în care, după ce reamintea angajamentele interne și internaționale asumate de statul român în vederea respectării libertății religioase și a libertății cultului, constata grava încălcare a acestora „printr-o serie de fapte...petrecute în ultimele zile în diferite zone ale Transilvaniei împotriva Bisericii Catolice de rit grec.” Nunțiatul avea în vedere, în special, acțiunea întreprinsă de autoritățile civile care au organizat „întâlnirea de la Cluj.” Această inițiativă a autorităților civile – se mai spunea în notă – „relevă clar semnele unei persecuții religioase” [5].

În urma consultărilor avute și cu mons. O’Hara, la 7 octombrie, episcopii greco-catolici au trimis președintelui Prezidiului Republicii Populare o scrisoare de protest în care denunțau acțiunea întreprinsă de autorități împotriva Bisericii Unite [24, p.260]. Un protest similar, în care erau denunțate acțiunile ilegale ale autorităților împotriva Bisericii Catolice din România, a fost adresat în aceeași zi premierului Petru Groza de către episcopatul catolic [24, p.261]. În acest memoriu, episcopii reiterează toate abuzurile și nedreptățile comise în ultimele luni împotriva Bisericii Catolice din România, abuzuri care în ultimele

zile au culminat cu campania „pentru lepădarea de Biserica Română Unită, a preoțimii și a credincioșilor ei, nelipsind acestor violențe mijloacele venale și mistificările înșelătoare.” În aceste împrejurări, țin să-și exprime protestul „împotriva celor ce sunt săvârșite față de Biserica Catolică din România și a celor ce sunt în curs a se săvârși” [5]. Într-o adresă trimisă episcopului romano-catolic de Iași, mons. A. Durcovici, Ministerul Cultelor confirma primirea scrisorii precizând că documentul este semnat „de persoane care nu au calitatea oficială cerută pentru a semna o astfel de corespondență [3]. De altfel, episcopul Vasile Aftenie care fusese însărcinat să transmită și Ministerului Cultelor cele două scrisori de protest, în întâlnirea avută la 11 octombrie cu ministrul cultelor S. Stoian, a aflat de la interlocutorul său că dorința guvernului este ca episcopii să treacă împreună cu toți credincioșii la Biserica Ortodoxă. Declarându-se „foarte mulțumit de unirea tuturor românilor într-o singură Biserică românească”, ministrul Stoian îl avertiza pe episcopul Aftenie spunându-i: „Voi catolicii, mai priviți încă spre Apus și așteptați bomba atomică, dar nu se va întâmpla nimic pe placul vostru”[29, p.148].

După adunarea de la Cluj, la nivel local s-au instituit „comitete de revenire” care, beneficiind de sprijinul autorităților din administrația locală, al Poliției și Jandarmeriei au căutat să accelereze procesul „revenirii” la Biserica Ortodoxă, recurgându-se, totodată, la acțiuni arbitrare menite să conducă la identificarea și reținerea celor care refuzau să semneze și/sau desfășurau acțiuni menite să descurajeze așa-revenire”[29, p.148].

Reîntorși de la București la reședințele lor, episcopii greco-catolici au adresat circulare preoților și credincioșilor îndemnându-i să rămână fideli credinței lor. Într-o scrisoare adresată la 18 octombrie prefectului județului Târnava Mică, episcopul Suciu, denunțând „nenumăratele nelegiuiri care se comit ... împotriva preoților și a bunurilor Bisericii Române Unite de către organele administrative ale statului” protesta „împotriva acestor proceduri și ilegalități în numele legilor țării încălcate și în numele conștiinței umanitare. Autoritățile au fost nevoite să recunoască faptul că atitudinea fermă a episcopilor uniți a creat dificultăți procesului de unificare religioasă [12].

La 21 octombrie 1948, când se aniversau 250 de ani de la unirea cu Roma, Biserica Ortodoxă a organizat la Alba Iulia festivitățile ce marcau „reîntregirea” unității religioase a tuturor românilor, adunarea având o evidentă valoare simbolică. Cu sprijinul autorităților de stat au fost aduși la Alba Iulia peste 20,000 de credincioși despre care se afirma că erau „delegați ai parohiilor revenite la ortodoxie”. Adunării i s-au asociat membrii Sf. Sinod, în frunte cu patriarhul Justinian [16]. Patriarhul ortodox și vreo 20 de episcopi și reprezentanți ai Guvernului și Parlamentului au participat la întrunire unde a fost citită următoarea moțiune, votată și aprobată de către adunarea delegaților greco-catolici de la Alba Iulia: „Astăzi, 21 octombrie 1948 la împlinirea a două veacuri și jumătate

de când aici, în Bălgradul românesc , o parte din strămoșii noștri, amăgiți de mincinoaselor promisiuni di acea vreme, au frânt unitatea elogioasă a românilor ardeleni, unindu-se cu Roma papală, noi cler și popor, reprezentanți ai tuturor românilor greco-catolici din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, ne-am întrunit în această dintâi reședință de scaun a Mitropoliei Transilvaniei, spre a consfinți sărbătorește reînchegarea unității spirituale a poporului nostru. Declaram Că rupem pentru totdeauna legăturile noastre, de orice fel, cu Vaticanul și Roma papală. Că ne încorporăm cu toată ființa noastră în Biserica Ortodoxă Română de ale cărei învățături de credință și rânduieli canonice înțelegem și ascultăm. Că ne vom supune cu fiască dragoste, tuturor hotărârilor Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. De azi înainte, toți românii suntem și vom rămâne pururea una în credința drept măritoare, una în slujirea statornică a poporului nostru și una în ascultarea leală a comandamentelor de viață nouă ale scumpei noastre Republici Populare Române, membrilor Înaltului Prezidiu al Republicii Populare Române și față de Guvernul țării, aducem omagiu recunoștinței noastre pentru libertățile asigurate tuturor fiilor poporului, libertăți care au făcut posibilă înfăptuirea întregibilă a Bisericii Românești”[19, p. 101].

În zilele ce au urmat adunării de la Alba Iulia autoritățile și-au intensificat eforturile menite să ducă la suprimarea Bisericii Unite. În acest scop au fost mobilizate structurile locale ale PMR, organele administrației de stat și instituțiile represive, Poliția, Jandarmeria și Securitatea. Rapoartele trimise autorităților centrale semnalau faptul că „unificarea celor două biserici a creat o nemulțumire aproape generală în teritoriu în urma propagandei făcute în rândurile populației de către episcopii greco-catolici, a preoților și îndemnurilor de a nu se lepăda de religia greco-catolică”. Alte materiale confirmă existența unui curent de rezistență spirituală „alimentat de propaganda preoților greco-catolici care sfătuiesc populația să nu-și schimbe religia.” Preoții greco-catolici activi în rezistența spirituală identificați de legiunile de jandarmi intrau în atenția Securității [12].

Patriarhul Justinian Marina a aranjat ocuparea catedralei catolice de către ortodocși și a semnat un act sinodal împreună cu episcopii prezenți „Pentru a păstra acestor mari clipe trăite de poporul român, Biserica Sf. Treimi din Alba Iulia este numită de acum înainte Catedrala Reîntregirii Bisericii Române din Transilvania” [13].

La 1 decembrie 1948 guvernul a emis un Decret-lege prin care Biserica Unită și instituțiile sale erau suprimate legal. Proprietatea sa mobilă și imobilă a fost confiscată de stat. Acesta a fost ultimul act prin care guvernul a încheiat campania de persecuție. Transcriem mai jos textul acestui decret : „N.1998, Decretul nr.358.

Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, văzând decizia Consiliului de Miniștri cu nr.1614 din 1948, emite următorul decret nr.358 pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic:

Art.1. În urma revenirii comunităților locale (parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român și în conformitate cu art.13 din Decretul nr.177 din 1948, organizațiile centrale și statutare ale acestui cult, ca: mitropolia, episcopiile, (capitluile, ordinele, congregațiile), protopopiatele, mănăstirile, fundațiunile, asociațiunile precum și orice alte instituții și organizațiuni, sub orice denumire, încetează de a mai exista.

Art.2. Avera mobilă și imobilă aparținând organizațiilor arătate în art.1 din prezentul decret, cu excepția expresă a averilor fostelor parohii, revine Statului Român, care le va lua în primire imediat. O comisie interdepartamentală compusă din delegați ai Ministerelor Cultelor, Finanțelor, Afacerilor Interne, Agriculturii și Domeniilor și Învățământului Public, va hotărî destinația acestor averi, putând atribui o parte din ele Bisericii Ortodoxe Române sau diferitelor ei păți componente. Dat în București la 1 decembrie 1948, (C.I.Paroh, Marin Florea Ionescu), Ministrul Cultelor, Stanciu Stoian, Ministrul de Justiție, Avram Bunaciu”[16].

La 29 decembrie 1948 s-a constituit comisia interdepartamentală care urma să pună în aplicare dispozițiile art.2 din decretul nr.358/1948.

În cursul anului 1949 liderii comuniști de la București au fost preocupați de anihilarea „rezistenței catolice”, în cazul romano-catolicilor prin sprijinirea acestora „care ar face o mișcare de separare de Papa”, iar în cel al greco-catolicilor prin afirmarea caracterului definitiv și irevocabil al evenimentelor din toamna anului trecut, care au culminat cu adoptarea Decretului nr. 358 din 1 decembrie 1948, ignorându-se, la nivelul discursului oficial/public, existența unei Biserici Unite în clandestinitate [16].

Bibliografie:

1. ASCOR, Pienza Număr Protocol 2700/1928;
2. ASCOR, Pienza Număr Protocol 826/1948;
3. Archivio Segreto del Vaticano, (Arhiva Secreta a Vaticanului), *în continuare* ASV, Fond QQ , Politico Ufficiali, 2
4. ASV, Fond QQ , Politico Ufficiali, 3
5. ASV, Fond QQ, Orientali, 1
6. Arhiva Nuntiatunii Apostolice de la București, *în continuare* ANAB, Buste (Plicuri-Dosare), 3, 5, 6
7. Prot. 2248, Prot. 2306, Prot. 2374
8. Arhiva Serviciului Român de Informații, *în continuare* ASRI, Fond Informativ, Dosar 28677, volumul IV, partea a II-a, f. 301-307
9. ASRI, Fond Informativ, Dosar 136696, f. 138
10. ASRI, Fond Documentar, Dosar 2320, f. 16-21.
11. ASRI, Fondul D, dosar 2322, f. 20 și dosar 2330, f. 16-21.

12. ASRI, Fond Documentar, Dosar 2322, f. 57.
13. Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, *în continuare* CNSAS, Dosar. 4, 6626 – vol.II
14. Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium , Libreria Editrice Vaticana, 1990. 1997
15. Constituția Republicii Populare Române, București: Editura de Stat, 1948
16. *Culte religioase în Republica Populară Română*, București: Editura Ministerului Cultelor, 1949
17. BUCUR, Ioan Marius, *Relațiile României cu Sf. Scaun la începutul Războiului Rece*, In : Studia Theologica V, 1/2007.
18. BOCIURKIW, B.R *The Relations Between the State and The Church in the URSS*, În: Religion and The Soviet State. A Dilemma of Power, 1969.
19. BUCUR, Ioan- Marius, Lavinia Stan, *Persecuția Bisericii Catolice în România, Documente din arhiva Europei Libere 1948- 1960*, Târgu Lăpuș: Editura Galaxia Gutenberg, 2005
20. BUCUR, Ioan- Marius, *Aspecte ale rezistenței Bisericii Române Unite la sfârșitul anilor 40 în România și relațiile internaționale în secolul XX*, Cluj Napoca, 2000.
21. CARDIA, Carlo. *Stato e confessioni religiose. Il regime pattizio*, Bologna, 1988.
22. FEJTÖ, Francisc. *Histoire des democraties populaires*, vol. I, Editions du Seuil, 1952
23. Marcu, Vasile, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) - documente și mărturii*, București: Crater, 1997.
24. Pâclișanu Zenovie, *Istoria Bisericii Române Unite*, (Partea I-a, 1697-1951, ediția a II-a), În: Perspective, Nr. 65-68, iulie 1994-iunie 1995, Anul XVII
25. Prunduș, Silviu Augustin OSBM, Clemente Plaianu, (coord.) *Cardinalul Iuliu Hossu*, Cluj-Napoca: Ed. Unitas, 1998.
26. Snagov, Ioan Dumitriu, *România și Vaticanul - Relații diplomatice-1918*, București, 1993.
27. Swain N., Swain, O.G. *Eastern Europe Since 1945*, MacMillan Press, 1993.
28. Știrban Marcel, Dr. Gheorghe Iancu, Dr, Ioan Țepelea, Dr. Mihai Racovițan, *Istoria României. Transilvania*, vol. II, Cluj-Napoca, 1997.
29. Vasile, Cristian, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, București: Curtea Veche Publishing, 2003.
30. Turcuș Șerban, *Vaticanul în discursul politic românesc, 1948-1953*, In: Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca, XXXV, 1996.
31. Roske O., Degeratu C., *Mecanisme de selecție negativă. Epurările din administrația publică*, In: Arhivele Totalitarismului, I, Nr. 1, 1993.

**ELITELE POLITICE ÎN MOLDOVA POST-SOVIETICĂ:
O ANALIZĂ A TRANZIȚIEI DE LA “INDIGENIZAREA”
SOVIETICĂ LA PERIOADA DE INDEPENDENȚĂ**

*Political Elites in the Republic of Moldova: An Analysis of Transition
from soviet „Indigenization” to Period of Independence*

Octavian ȚICU

Octavian Țicu is a historian from the History and International Relations Faculty, the Free International University of Moldova. Octavian Ticu is a member of the Commission for the Study of the Communist Dictatorship in Moldova. Octavian Țicu has received numerous awards that allowed him to do research in Romania, Russia, Hungary, France, Switzerland, and the United States of America. Presently he is researcher-coordinator at the Institute of History, State and Law, Academy of Science of Moldova. In 2010, he was awarded Medal „Civic Merit“ by the President of the Republic of Moldova. In 2004, he received the National Youth Prize in the field of Science and Literature for his monograph, entitled *The Problem of Basarabia and Soviet-Romanian Ties in the Interwar Period (1919-1939)*.

ABSTRACT

The behavior and political choices of the elites proved to be fateful in any period of human evolution, but this argument is especially important in the times of transition from one system to another. The case of the former Soviet republics is suggestive in this regard if taking into consideration the successful models of transition (the Baltic States) and the rest of the post-Soviet states which met difficulties in the process. One of the most important aspects which made the difference in this sense was the ability of the political elites to adapt to new context created by the dissolution of the Soviet Union and to lead their states in the labyrinth of transition. The present article tries to analyze the transition of the Moldovan elites from the Soviet times of indigenization to the post-Independence realities as well as the impact of the elite metamorphosis on the evolution of the Republic of Moldova after 1991.

Cuvinte cheie: Elite, “indigenizare”, nomenclatura

Introducere

Natura și comportamentul elitelor politice reflectă în general imaginea societăților în care ele se află și operează, iar sistemul de partide politice ca teren de acțiune a acestor elite este legat firesc de structura acestor societăți. Problema elitelor ni s-a părut extrem de importantă din perspectiva scopului propus în acest articol, deoarece ele trasează liniile principale de conduită politică în Republica Moldova și au fost cele care au determinat evoluția statalității moldovenești până în acest moment.

Republica Moldova este o societate creată de Uniunea Sovietică și ea datorează politicii sovietice a naționalităților instituirea sa fizică, statutul politic și identitatea etnică, iar formele erei sovietice constituie principalul fundament pe care statul moldovenesc își construiește noua identitate politică și etnică.

Clivajul societății și statului moldovenesc ca societate și stat „sovietic” este unul din cele mai puternice stimulente în apariția și evoluția partidelor politice în Republica Moldova după 1991, mult mai puternic decât cel legat de perspectiva unei societăți și stat democratic. Partidele de stânga apărute după 1991, care într-un fel sau altul s-au identificat cu trecutul sovietic, au fost cele mai potente în spectrul politic moldovenesc, ele dominând viața politică a țării atât în termeni de capacitatea de conducere și organizare, cât și a suportului electoral și voturilor obținute.

Elita politică moldovenească ca expresie metamorfozată a nomenclurii sovietică

Nomenclatura clasică sovietică amintea aristocrația feudală și chiar în momentele sale de înflorire, ipostaza în care se afla era complicată. Accesul în nomenclatură era dificil, iar ieșirea, la fel ca și în cazul unei bande, era la fel de dificilă. Posedând un drept enorm, uneori fără control asupra nivelelor sociale inferioare, nomenclatura era la rândul ei într-o dependență fără control de instanțele superioare și nu era protejată împotriva teroarei totalitare. Ierarhiile cele mai superioare ale regimului trăiau într-o situație permanentă de frică, care nu era de neglijat. În aparență nomenclatura nu cunoștea dificultăți existențiale, ea având multiple privilegii materiale, banale, dar în același timp substanțiale într-o țară săracă, a consumului limitat. În realitate, cultivarea oficială de către regim a ascetismului, care corespundea spiritului modelului mobilizaționist și care necesita sacrificii, impunea nomenclurii camuflarea privilegiilor „legale” de ochii lumii. În plus, aceste privilegii puteau în orice moment să fie pierdute, deoarece erau privilegii ale postului ocupat și nu a persoanei. Funcționarii nomenclaturisti de rang superior atât în centru, cât și la periferii, puteau o perioadă îndelungată și fără control să folosească poziția lor pentru a se îmbogăți, fura, desfrâna, însă la dorință, orice epizod din viața lor era suficient pentru a-l „dobra” pe nomencluristul indezirabil, pentru a scăpa de concurent. Structura „militarism-mobilizare-centralism” constituia coloana totalitarismului sovietic. Nomenclatura era cerberul acestui sistem și era pregătită să-i asigure vitalitatea, chiar cu prețul renunțării la continuarea modernizării, inclusiv la progresul tehnico-științific.

O anumită perioadă acest fapt a fost acceptat și tolerat de la sine, însă în timp, atunci când regimul s-a simțit suficient de puternic, iar țara a devenit mai bogată, elita nomencluristă a devenit prima care a dorit o relaxare a regimu-

lui, să scoată încordarea mobilizaționistă, să se protejeze. Fiecare generație de nomenclaturiști extindea aria sa de intangibilitate personală, a privilegiilor legisferate deschis, a hedonismului permis, chiar a unei libertăți moderate în gândire. Această nouă elită nomenclaturistă, dar care era de fapt mai puțin nomenclaturistă, începe să se profileze începând cu epoca hrușciovistă. Numită convențional generația „șaițecistă”, noua nomenclatură a început curând să se detașeze de economia centralizată, de ideologia mobilizatoare sau totalitarismul politic, care nu mai corespundeau intereselor sale.

M. Djilas menționa la acest capitol că „noua clasă” își „sustrăgea puterea, privilegiilor, ideologia, habiturile dintr-o formă deosebită, specială de proprietate. Este vorba despre proprietatea colectivă, adică cea pe care o conduce și pe care o repartizează în „numele poporului”, în „numele societății” [15, p. 205]. Mai explicit în acest sens, M. Voslenski într-o lucrare cu titlul sugestiv – *Nomenclatura. Clasa dominantă a URSS* - scria că „...proprietatea socialistă era proprietatea colectivă a nomenclaturii” [14, p. 174].

Veridicitatea acestor afirmații a fost confirmată de evoluția ulterioară a societăților post-sovietice, când a venit momentul transformării acestei proprietăți colective în una privată, iar nomenclaturiștii de toate nivelele, având încrederea deplină în drepturile sale, au început a împărți bogățiile țării, iar apoi și țara în sine. Această repartizare a fost una extrem de simplă, deoarece ea a fost ușurată și pregătită de întreaga perioadă sovietică, care a „obișnuit” societatea atât cu statutul atotputernic și atotpermisibil al nomenclaturii, cât și cu lipsa de reacție a „maselor” la acest statut.

Regimul, care trâmbița că este încarnarea puterii poporului, anume din punct de vedere al acestei puteri nu a lăsat după sine nici idei, nici oameni, nici instituții care ar fi putut direcționa societatea în sensul unei democrații sociale, să contribuie la auto-organizarea majorității pentru protejarea intereselor sale, pentru crearea unor mecanisme de contracarare a apetiturilor nemărginite pentru putere și proprietate. Nomenclatura în schimb avea un fundament instituțional puternic, care trebuia doar ajustat și schimbat la față, dar care în fond se baza pe aceiași oameni și interese pe care se bazase până recent „socialismul dezvoltat”. Noua elită economică și politică post-sovietică s-a format în totalitate din fosta nomenclatura sovietică. Acest lucru s-a petrecut nu numai în Moldova, dar are valabilitate pentru întreg spațiul post-sovietic, iar perpetuarea acestora a avut loc la toate nivelele, inclusiv până la cele mai superioare, un fapt rar întâlnit în istoria prăbușirii regimurilor politice.

La începutul anului 1997 din cele 15 foste republici sovietice, 7 erau conduse de persoane care au făcut la timpul lor parte din ierarhia superioară de partid a URSS și care pentru totdeauna au intrat în lista celor „229 lideri de la Kremlin”: Aliiev (Azerbadjan), Elțin (Federația Rusă), Karimov (Uzbekistan), Lucinschi (Moldova), Nazarbaev (Kazahstan), Niazov (Turkmenistan), Șevarnadze

(Georgia). Doi foști „conducători” – Stroev și Malafeev – erau în acel timp președinții camerelor în parlamentele Federației Ruse și Belarusiei, iar Primakov era ministru de externe a Federației Ruse. Un alt reprezentat al ultimei generații kremliniste – Mutalibov – fusese anterior președintele Ajerbadjanului. Președinte al Lituaniei a fost Brazauskas, cândva primul secretar al CC al PC din Lituania. Iar funcția de primi președinți post-sovietici în Ucraina și Moldova au ocupat Kravciuk și Snegur – foști secretari ai Comitetului Central în aceste două republici [13, p. 219].

Coborând treptele mai jos vom vedea o pleiadă infinită de foști nomenclaturişti care s-au regăsit în spectrul social al noilor societăți post-sovietice. Venind la putere în noile circumstanțe, foștii conducători sovietici nu aveau de gând să restabilească regimului care ia format și cărora le datorau statutul. Din contra s-au adaptat cu ușurință la noile condiții economice, politice și ideologice, chiar dacă acestea aveau forme „capitaliste”, „naționaliste” sau „fundamentaliste”.

Dacă am rămâne pe terenul mitologiei ortodoxe sovietice, atunci ceea ce s-a întâmplat în fostul spațiu sovietic este de-a dreptul grotesc. Avuția poporului, creată prin munca și sacrificiul a milioane de oameni sovietici, constructori ai comunismului, a fost „privatizată”, însușită de „noii ruși”, „noii ucraineni” sau „noii moldoveni” îmbogățiți peste noapte, mulți dintre care, mai ieri fiind luptători fermi împotriva proprietății private, iar pe ruinele societății sovietice s-a statuat o inegalitate socială și o exploatare capitalistă nemaicunoscută până atunci. În realitate, însă, această proprietate n-a fost niciodată a „poporului”. Grotescul s-a produs mult mai devreme, când Leviathanul totalitar și-a însușit totalitatea drepturilor politice și economice ale țării și a adus-o la ruină completă.

„Noii îmbogățiți” a preluat proprietatea nu de la popor, căruia aceasta nu ia aparținut niciodată în epoca sovietică, ci de la stat. Din acest punct de vedere, „perestroika” începută de Gorbaciov nu a fost altceva decât un proces intersectat de transfer și transformare a structurii puterii și proprietății (din monocentrică în policentrică) și reîmpărțirea lor de către noile elite.

Pentru a înțelege natura acestor transformări în Republica Moldova vor recurge la un exercițiu de retrospectivă istorică a felului cum aceasta a fost modelată în perioada sovietică.

Repere istorice ale constituirii elitelor politice moldovenești

Crearea elitelor native și promovarea lor în pozițiile de conducere în partid, stat, economie și/sau instituții de învățământ a fost un element indispensabil al indigenizării sovietice și chiar dacă indigenizarea aparatului de stat și partid nu a avut un succes real în RASSM [7, pp. 72-73], realizarea acestui deziderat a fost extrem de utilă pentru constructorii sovietici ai identităților după crearea RSS Moldovenească în anul 1940. Anume elementele moldovenești din Trans-

nistria, împreună cu oficialii sovietici numiți de la Moscova, au fost elementele principale ale aparatului de partid și de stat care au promovat politicile sovietice în RSS Moldovenească. Aceste elemente au beneficiat în perioada sovietică de o dominanță aproape de castă în viața publică din RSSM, statut susținut și de nivelul scăzut al educației printre locuitorii nativi, dominarea cadrelor ruse sau rusificate în majoritatea instituțiilor și folosirea aproape universală a limbii ruse în republică [4, p. 165].

După anexarea Basarabiei Uniunea Sovietică a urmărit o politică metodică de distrugere a elitei politice românești, iar suprimarea „dușmanilor de clasă”, foametea [5, p. 64], urmate de campania de colectivizare și deportări au lovit puternic în elementul românesc al RSS Moldovenești, atât la nivelul elitelor, cât și a restului populației [12, pp. 100-101]. În schimbul lor conducerea republicii a fost din start alocată elementelor venite odată cu armatele sovietice. Spre exemplu la 1 iunie 1944 nomenclatura aparatului de partid număra 973 membri, dintre care români – 24 oameni (7 %); ruși – 222 oameni (68 %); ucraineni – 45 oameni (13 %); alte naționalități: 33 oameni (12 %) [1, ff. 46-47]. La 1 ianuarie 1947 nomenclatura aparatului de partid număra 2 085 membri, dintre care români – 285 (13,7 %); ruși – 1 143 (54,7 %); ucraineni – 449 (21,5 %); evrei – 118 (5,6 %); alte naționalități: 90 (4,5 %) [2, f. 40]. În anul 1989 românii constituiau deja 47,8%, rușii - 22,2%, iar ucrainenii – 20,7% [6, p. 210].

De cele mai multe ori promovarea elementelor autohtone în funcții erau contracarate de acțiuni inverse, iar „creșterea și înaintarea cadrelor naționale locale” era privită ca o „campanie dăunătoare și pripită” [3, f. 332], pasibilă de represii și condamnare. Din acest punct de vedere, elitele politice moldovene erau printre cele mai loiale în uniune, iar manifestările naționale locale în sens politic, atestate în cadrul altor republici unionale, erau practic absente în RSSM.

Unul din cele mai importante aspecte ale competiției dintre elite era existența și persistența „găurii din mijloc” în RSS Moldovenească, adică absența unei elite tehnice și de funcționari care ar fi asigurat un control indigen asupra republicii [4, p. 179]. În 1964 din numărul total al directorilor de întreprinderi industriale al RSS Moldovenească, nativii alcătuiau doar 2,3 procente, iar în 1980 ei alcătuiau 8,6 procente, în condițiile în care nativii alcătuiau aproximativ 64 procente din populație rusă [11, p. 39]. Raționalizarea economică sovietică și dominația elitei tehnice ruse sau vorbitoare de limba rusă au afectat serios percepția de posesie a republicii de către elita locală și a influențat profund dezvoltarea economiei și problema stabilității politice în perioada post-sovietică.

Potrivit formulei lui David D. Laitin privind încorporarea elitelor periferice în structurile sovietice de conducere [8, p. 59], cazul RSS Moldovenești ar putea fi considerat cel al „modelului colonial”, în care elitele native subalterne, sub supravegherea Moscovei, mediază între autoritățile centrale și populația republicii. După cum susține Laitin, modelul colonial oferă mari stimulente pentru nati-

vii ambițioși de a adopta aspectele culturii sovietice: motivația de a învăța limba rusă era de a obține statutul de „mediatori” între conducerea sovietică de la centru și societatea moldovenească de la periferie. Prin această atitudine, elitele locale obțineau încrederea oficialilor sovietici pentru a putea avansa în pozițiile autorității republicane sau unionale [8, pp. 70-71].

Profilul social al acestor elite noi moldovenești sovietice se deosebea substanțial de cel al vechilor elite. Acești lideri au lucrat fie ca înalți oficiali în raioanele republicii, fie președinți ai întreprinderilor colective din mediul rural ori în alte poziții care au necesitat interacțiune cu mediul rural din RSS Moldovenească. Acest val nou de lideri a reușit nu numai să supraviețuiască căderii Uniunii Sovietice, dar și să devină conducătorii noilor state care au apărut ca urmare a colapsului colosului sovietic.

În cazul particular al Republicii Moldova, acești lideri au fost principalii arhitecți ai moldovenismului politic independent după anul 1991².

Principii de statuire a elitei moldovenești

Transformările care au precedat destrămarea Uniunii Sovietice, au declanșat în republicile unionale numeroase tendințe centrifuge, iar noi nu ne propunem această analiză minuțioasă a acestor aspecte. Mult mai important ni s-a părut din acest punct de vedere felul în care acele evenimente au determinat perpetuarea transformarea elitelor în RSS Moldovenească (curând Republica Moldova) și felul cum această metamorfoză a determinat contextul instituțional al partidelor. Dată fiind contribuția mai multor centre de putere în perioada ce precede independența, putem identifica câteva grupuri ale liderismului politic în perioada de obținere a independenței și curând după aceasta.

Prima grupă o constituie persoanele care în anii 1980-1985 au deținut funcții înalte în Partidul Comunist al Moldovei, liderii diferitor fracțiuni a partidului comunist în destrămarea, care au menținut o anumită putere politică în mod special deoarece au fost membri ai noului Parlament sau că aveau legături cu fostele instituții sovietice. Al doilea grup de politicieni erau cei care au avut funcții

² Mircea Snegur, primul președinte al Republicii Moldova a fost secretar al CC al PCM din 1985; Andrei Sangheli, unul din Prim-Miniștrii Republicii Moldova a fost primul secretar al comitetului raional de partid și membru al Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenească; Nicolae Țău, ministrul de externe al Moldovei în perioada guvernului Sangheli a fost prim secretar al comitetului orășănesc de partid Chișinău; Petru Lucinschi, cel de-al doilea președinte al Republicii Moldova, a fost prim secretar al Partidului Comunist din Moldova și membru al Biroului Politic al PCUS; Dumitru Braghîș, un alt Prim-Ministru al Moldovei, a fost prim secretar al ULCT din Moldova; Vladimir Voronin, al treilea președinte al Republicii Moldova, a fost prim secretar al comitetului orășănesc de partid din Bender și ministru al Afacerilor Interne al RSS Moldovenească în perioada 1989-1990.

mediane sau poziții administrative de nivel mai jos în republică, în special în economie. Ce de-al treilea grup l-a constituit inteligența culturală nativă – scriitorii, poeții, profesorii, jurnaliștii, etc. – care erau preocupați de reproducerea socială a limbii și culturii românești și recuperarea libertăților naționale erodate în timpul regimului sovietic. Aceștia au fost categoria care s-au impus ca antreprenori sociali a resurgenței naționale și ca lideri a mișcării naționale.

Dornici de a-și legitima puterea împotriva centrului sovietic, dar de asemenea și împotriva conducerii de partid locale, mulți reprezentanți ai primelor două categorii au format un front comun cu generația nouă de intelectuali. Interesele lor reciproce erau clare: intelectualii sperau să renască cultura națională românească, un scop la care mulți dintre ei au lucrat tacit încă din anii 1960, iar politicienii locali priveau la mișcarea națională ca la o modalitate de a obține concesi mai mari de la centru și să debarce de la conducere gerontocrații perioadei brejneviste [7, p. 145].

Odată realizată independența consensul general în favoarea intereselor comune a început să se fragmenteze, iar odată cu aceasta au apărut să apară disensiuni și diferențe de interese între membrii elitei. În acest context procesul de cristalizare a elitelor din Moldova post-sovietică s-a prin prisma legăturilor cu instituțiile vechilor sau noilor regimuri politice. Acest clivaj s-a cristalizat în anii care au urmat destrămării Uniunii Sovietice și continuă să păstreze relevanță chiar și în prezent. Prin „elitele vechi” înțelegem rețele create în jurul instituțiilor regimului sovietic: vechea nomenclatură a Partidului Comunist și a Komso-molului leninist (conducerea de vârf), directorii marilor întreprinderi sovietice și intelectualii care au avansat în statut în instituțiile academice ale perioadei sovietice. Acestea sunt elementele care au dominat în perioada sovietică în termeni de putere și statut.

Noile elite s-au definit inițial prin opoziția lor față de regimul sovietic, dar de asemenea participarea la edificarea noilor instituții care au apărut în rezultatul transformărilor politice și economice din perioada lui Gorbaciov și au continuat în Moldova independentă. Acestea includeau mișcările anti-comuniste și partidele politice, mass-media independentă, businessul privat, organizațiile non-guvernamentale, noua generație de intelectuali formată în marile universități din România (și în Occident), precum și instituțiile occidentale și internaționale create în Moldova și care recrutează în serviciu cetățeni moldoveni. Aceste instituții nu au existat pur și simplu în perioada sovietică.

Cunoscutul sociolog politic italian A. Pareto înțelege marile transformări sociale în primul rând ca o schimbare a elitelor. Potrivit acestuia grupul dominant supraviețuiește la putere doar în condițiile în care permite celor mai bune elemente de diferite formate să li se alăture la guvernare și dacă nu ezită să folosească forța pentru a-și apăra privilegiile și statutul. Odată ce elita dominantă

pierde capacitatea de a recruta cele mai bune elemente ale societății și pierde capacitatea de a-și apăra poziția dominantă, aceasta tinde să sporească utilizarea abordărilor nelegale și să procedeze la uzurparea majoră a patrimoniului național, ceea ce sporește resentimentele împotriva sa. Acesta este momentul în care cei mai apti și mai motivați membri ai societății se concentrează într-o elită alternativă și mobilizează sentimentele publice pentru a răsturna din privilegiu elita veche [10, p. 37].

În statele Europei Centrale și de Est o asemenea divizare a fost de o importanță crucială pentru crearea partidelor politice în perioada tranziției democratice de la începutul anilor 1990 și continuă să fie relevantă în prezent. Atunci când la sfârșitul anilor 1980 elitele alternative au răsturnat comuniștii de la putere, acestea din urmă s-au redefinit ca socialiști sau social-democrați și în multe state au revenit în jocul politic. Ei s-au încadrat și s-au adaptat bine în jocul politic democratic și au recrutat mulți tineri, dar originea lor în elitele puterii vechi, ca opusă partidelor ancorate în mișcările anti-comuniste, continuă să fie un marcher important pentru identitatea lor politică, chiar dacă acesta tinde să se diminueze în timp.

Republica Moldova a cunoscut un scenariu politic absolut diferențiat față de cel al statelor din Europa de Est. După scurta guvernare a elementelor din Frontul Popular, Moldova a cunoscut o victorie a Partidului Democrat Agrar, care împreună cu prezența lui Mircea Snegur în funcția de președinte a țării, a servit ca pretext pentru reabilitarea vechii elite din perioada sovietică și mulți foști nomenclaturiști comuniști s-au întors în aparatul de stat.

Din acest considerent, perioada agrariană poate fi considerată una a elitelor amestecate. Fostele elite comuniste nu aveau instrumente politice separate pentru articularea intereselor și atitudinilor sale în noul context politic. Toate elementele politice active au declarat oficial suport pentru democrație, drepturile omului, economie de piață și alte valori care reieșeau din noua statalitate. Cu toate acestea „elitele vechi” au continuat să persiste neformal ca o entitate distinctă, iar „noile elemente” se defineau și se legitimau prin opoziție față de acestea. Vechea elită era asociată cu experiența, moderația, fiind apropiată de tradițiile locale, dar de asemenea, așa cum erau văzuți de oponenți, cu practicile de corupție, oportunism și rezistență ascunsă față de valorile democratice.

Clivajele la nivelul elitelor au căpătat un alt contur în contextul victoriei politice a Partidului Comuniștilor din Moldova, care a transformat automat toate elitele ce reprezentau partidele de opoziție în elite „autentice” democratice, care se opuneau unor elite comuniste nereformate. Acest fapt constituie o grea lovitură procesului de constituire a elitelor politice în Moldova, care va afecta o perioadă îndelungată cristalizarea acestora, chiar și după plecarea a PCRM de la guvernare.

Modelarea contextului instituțional

Cele mai spectaculoase influențe ale moștenirii sovietice asupra elitelor politice moldovenești se regăsesc în cultura politică a acestora. Noile elite imită modul de viață și comportamentul fostelor elite imperiale, mita și corupția persistă printre oficiali (practici instituționalizate în perioada sovietică, la fel ca și crima organizată, care are origini clare în perioada sovietică), abordarea politicii prin prisma „comportamentului din spatele scenei”, confuzia continuă privind distincția dintre puterea privată și cea publică, toate acestea rămân cele mai importante modalități de influențare a deciziilor politice și distribuirii de bunuri [4, p. 177].

Politica și partitismul post sovietic în Republica Moldova reflectă în mare parte practica partidului comunist sovietic, adaptată la cerințele republicii parlamentare. Moștenind habiturile sistemului nomenclaturist, politica moldovenească este dominată de oligarhiile și birocrăția de partid, care stabilesc liste închise și se ocupă mai mult de gestionarea afacerilor proprii, decât de interesele electoratului pe care pretind, o dată la patru ani, că îl reprezintă. Partidele politice sunt conduse, cu mici excepții, de liderii autoritari de partid, care întocmesc listele de partid în funcții de interese proprii, democrația internă de partid lipsind aproape cu desăvârșire. Discrepanța între procedurile interne și forma (pseudo) parlamentară din Republica Moldova este și mai evidentă dacă luăm în considerare relațiile inter- și intrapartinice, pe de o parte și forma parlamentară de guvernare, pe de alta. Fiind prin definiție o formă de guvernare care solicită un mod consensual de adoptare a deciziilor și de implementare a politicilor, parlamentarismul în Moldova, este puternic preclitat de arbitrariul și autoritarismul liderilor politici, mai toți percependu-se „napoleoni politici”, producându-se o identificare completă între aceștia și formațiunile pe care le conduc.

O dată cu alegerea masivă a comuniștilor la 25 februarie 2001 și instaurarea lui V. Voronin, prim secretar PCR, în funcția de președinte, are loc o reîntoarcere a practicilor sovietice de conducere în condițiile în care toate capacitățile decizionale de facto, indiferent de împuternicirile stipulate în Constituție, au fost concentrate în mâinile acestuia. Exact ca în perioada sovietică, care mima democrația și puterea sovietelor, PCR a transformat Moldova într-o republică deghizat-prezidențială, promovând integrarea partidului în stat, iar a statului în partid, prin adoptarea deciziilor la congresele lor și apoi implementându-le prin intermediul organelor de stat. Cea mai relevantă este probabil decizia Plenarelor PCR de a-l înainta pe Voronin în funcția de președinte și doar după aceea votarea lui de către Parlament.

Scenarii de diferențiere a elitelor

Câteva scenarii de diferențiere sunt posibile în acest sens. Primul este cel a definirii noii elite politice în contextul proceselor de globalizare. În perioada comunistă limba rusă era limba necesare pentru avansare, aceasta oferind pe de o parte avantajul de a juca rolul de „mediator” între centru de la Moscova și populația locală, iar pe de alta oferea perspectiva avansării la Moscova sau alte părți ale Uniunii Sovietice [8, p. 71]. Din acest considerent, limba rusă este în continuare percepută ca o limbă a vechilor elite. Noua generație se formează prioritar în urma contactelor cu lumea occidentală, care au devenit posibile curând după obținerea independenței. Acest lucru implică înainte de toate cunoașterea limbii engleze (dar de asemenea cunoașterea și altor limbi occidentale), prioritate acordată mijloacelor avansate de comunicare (Internetul) și abilitatea de a folosi „limbajul” global folosit de elitele considerate a reprezenta „comunitatea internațională”. În Moldova numărul acestora este în creștere continuă și aceștia reprezintă prioritar populația tânără a țării. Marea problemă însă este faptul că acest segment social este greu de implicat în problemele țării și în condițiile în care nu se întrevăd oportunități pentru realizare și afirmare își orientează definitiv sau temporar preferințele existențiale, de carieră sau studii spre Occident.

Deși deseori superficială și înșelătoare, sincopa de generații este probabil cea mai evidentă modalitate de a distinge vechile elite de cele noi. Spre deosebire de statele Europei de Est sau chiar unele state post-sovietice, unde faptul de a fi socializat în perioada comunistă este deseori considerat un fel de contaminare, ce stigmatizează vechea generație, în Moldova acest lucru nu poate fi invocat ca determinant în stratificarea elitară. Cu toate acestea putem atesta uneori faptul că a fi „vechi” înseamnă a fi asociat cu practicile de stil sovietic, adaptate la noile realități post-independente. A vorbi însă despre un conflict deschis și intransigent între „vechea” și „noua” generație este prematur în Republica Moldova, deși elementele unei confruntări latente pot fi depistate.

Putem concluziona, că clivajele la nivelul elitelor sunt politic mult mai relevante decât cele economice sau etnice în crearea și funcționarea cadrului instituțional al partidelor politice. Perpetuarea elitelor comuniste și adaptarea lor la mecanismul democratic de funcționare a partidelor politice a permis acestora folosirea bazei economice și de putere anterioare pentru a domina în viața politică moldovenească. Persistența și dominația acestei elite pentru o perioadă îndelungată a făcut ca procesul de recrutare a noilor elite să fie nesemnificativ și ineficient din punct de vedere al înnoirii elitelor, iar cooptarea „tinerilor” (cum este cazul lui Igor Dodon) se face prin angrenarea acestora într-un sistem sovietic metamorfozat, care are ca finalitate compromiterea acestora și asumarea din partea lor a practicilor de acțiune și gândire a „vechii” nomenclaturi sovietice.

Bibliografie:

1. *Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova*, (AOSPRM) fond 51, inventar 2, dosar 36, ff. 46-47.
2. AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar 66, f. 40.
3. AOSPRM, fond 51, inventar 12, dosar 21, f. 332.
4. Beissinger, Mark R., *State Building in the Shadow of an Empire-State: The Soviet Legacy in Post-Soviet politics*, In: K. Dawisha and B. Parrott, *The End of Empire? The transformation of the USSR in Comparative Perspective*, New York, M.E. Sharpe, 1997.
5. Gribincea, M., *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică, 1944-1950*, Cluj-Napoca: Dacia, 1995.
6. Frunțașu, I., *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, Chișinău: Cartier, 2002.
7. King, Ch., *The Moldovans*, Stanford: Hoover Institution Press, 2000.
8. Laitin, David D., *Identity in Formation*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1998.
9. Martin, T., *The Affirmative Action Empire*, New York: Cornell University Press, 2001.
10. Pareto, V., *The Rise and Fall of Elites: an Application of Theoretical Sociology*, New Jersey: Transaction Publishers, 1991.
11. Stăvilă, V., *Evoluția componentei naționale a elitei politico-economice a RSSM*, In: *Revista de Istorie a Moldovei*, Nr. 4, 1996.
12. Șișcanu, I., *Deșărănirea bolșevică în Basarabia*, Chișinău: Adrian, 1994.
13. Вишнеvский, А. Г., *Серп и рубль. Консервативная модернизация в СССР*, Москва: ОГИ, 1998.
14. Восленский, М. С., *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, Москва: Советская Россия, 1991.
15. Джилас, М., *Новый класс*, In: *Лицо тоталитаризма*, Москва: Новости, 1992.

PROCESE POLITICE CONTEMPORANE

THINK-TANKURILE DE POLITICĂ EXTERNĂ ÎN ROMÂNIA

Foreign Policy Think-tanks in Romania

Eugen STRĂUȚIU

Work Experience: 1992-1997: lecturer at the „Nicolae Bălcescu” Academy of Land Troops, Sibiu. I taught the following classes Military History and The History of Military Art. 1998-2001: lecturer at the Faculty of Economic Sciences of the „Lucian Blaga” University, Sibiu. (History of the National Economy) Starting with the first semester of the 2005-2006, lecturer at the Faculty of Law „Simion Bărnuțiu” – Department of Political Science and International Relations (Parties and Political Doctrines in Romania, Political Parties and Ideologies, The Evolution of Political Ideas, Introduction on International Relations; Political Institutions; Romanian Political Institutions; International Security; National Security; Political Parties in Western Democracies; Introduction on European Studies, in the Department of “Political Science”, “International Relations and European Studies”, “Security Studies”).
Scientific skills and competences: Editor-in-Chief on “Studia Securitatis” Review, scientifically periodic performed by Faculty of Political Sciences, International Relations and European Studies, University “Lucian Blaga” Sibiu

ABSTRACT

Foreign policy think-tanks worked hard both to provide the best information and analysis on strategic trends, and to facilitate contacts between government leaders, business corporatist people and analysts that would lead to the development of better public policy in the fields of international relations and international security. Projects for National security strategies are often provided by think-tanks. They are the primary source of accurate, objective information on international strategic issues for politicians and diplomats, foreign affairs analysts, international business, economists, the military, defense commentators, journalists, academics and the informed public.

We can count many active foreign policy-focused think-tanks in Romania, which could be considered as more or less influential. They are usually active in both the foreign policy and security/defense spheres.

Keywords: foreign policy, think-tank, security, defence, strategies

I. Think-tank: concept și clasificare

În opinia publică avizată, sintagma ”think-tank” este sinonimă cu aceea de ”grup de reflecție”. În lucrările teoretice asupra fenomenului think-tank, rămâne de referință definiția elaborată oferită de grupul de experți coordonat de către francezul Stephen Bouchner, în proiectul *L’Europe et ses think tanks: un poten-*

tiel inaccompli [1. p. 4]. Astfel, think-tankurile sunt (1) organisme permanente, (2) care se specializează în producția de soluții pentru politici publice, (3) grație unui personal propriu dedicat cercetării (4). Ele furnizează o producție originală în urma reflecției, analizei și consilierii, (5) cu scopul de a fi comunicată guvernanților și opiniei publice (6). Aceste think-tankuri nu sunt însărcinate cu îndeplinirea unor funcții guvernamentale (7). Ele se străduiesc, în general, să-și mețină libertatea de cercetare și nu sunt legate de interese specifice (8). Sarcina lor principală nu este de învățământ și acordare de diplome (9). În sfârșit, munca lor are ambiția, implicită sau explicită, de a servi binele public - spre deosebire de organismele cu scop comercial sau lucrativ.

Obiectivele, metodele și resursele sunt criterii de clasificare a think-tankurilor pentru James McGann, personalitate prestigioasă a think-tankului *Foreign Policy Research Institute*³. Rezultă trei categorii principale: cele focalizate pe activitatea de cercetare ("policy research organisations"); cele care își extind activitatea și spre consilierea factorilor politici ("think and do tanks"); cele care se focalizează aproape exclusiv pe afirmarea unor poziții ("do tanks"). Think-tankurile specializate pe politica externă se regăsesc în toate cele trei categorii.

II. Scurtă istorie a relației think-tank / politică externă. Câteva modele

Primele think-tankuri au început să activeze în Statele Unite ale Americii în perioada de după războiul civil⁴. Numărul acestora a crescut semnificativ la începutul secolului al XX-lea⁵, iar după încheierea celui de-al doilea război mondial importanța acestora în formularea politicii externe americane a devenit covârșitoare. Contextul geopolitic și geostrategic al Războiului rece a creat necesitatea stabilirii direcțiilor de politică externă pe studii interdisciplinare, rezultat al colaborării savanților și practicienilor din domeniul relațiilor internaționale, care să ofere administrațiilor americane soluții bazate pe modelarea scenariilor evolutive în funcție de resurse [4, pp. 154-159].

De aceea, activitatea think-tankurilor a fost stimulată, finanțată și bine recepționată de către administrație, Congres sau autoritățile statelor federale. Ho-

³ articolele lui Mc Gann pot fi consultate la <http://www.fpri.org>

⁴ În opinia lui James Allen Smith, *The Idea Brokers: Think Tanks and the Rise of the New Policy Elite*, Maxwell Macmillan International, New York, 1991

⁵ Câteva exemple: The U.S. Industrial Commission (1892), The National Civic Federation (1900), The New York Bureau of Municipal Research (1906) – denumit astăzi Institut of Public Administration (IAP), The Russell Sage Foundation (1907), Carnegie Endowment for International Peace (1910)

over Institution[13], *Hudson Institute* [14] sau *Brooking Institute* [15] au devenit surse valoroase pentru politicile federale de securitate și relații internaționale.

Relația privilegiată a președinților americani din perioada post-belică cu anumite grupuri de think-tankuri pare la fel de importantă ca relația cu partidele pe care le-au reprezentat. Spre exemplu, administrația George W. Bush s-a aflat într-o relație specială cu think-tankurile neoconservatoare grupate în jurul *Project for a New American Century* [21] (între membri: Donald Rumsfeld, Dick Cheney, Paul Wolfowitz). Iar administrația Obama este produsul teoretic a lui *Brooking Institute*, *Center for American Progress*[22] și *Center for a New American Security* [7], unde aflăm mulți dintre analiștii și funcționarii administrației Bill Clinton.

Modelul american al implicării think-tankurilor în politica externă a inspirat și Europa. Dealtfel, americanii au exportat nemijlocit modele și expertiză prin filialele lor (spre exemplu, *ASPEN France* [6], care lucrează din 1983 ca filială a *ASPEN* din Statele Unite, înființat în 1949).

Obiectivul major de politică externă al think-tankurilor europene l-a constituit fundamentarea teoretică și orientarea practică a integrării europene. Zeci de organizații de tipul "Notre Europe" au produs și actualizat sistematic propuneri pentru ameliorarea politicilor europene; aprofundarea conștiinței cetățenilor statelor naționale asupra rolului pe care-l pot juca în plan european; sprijin pentru decidenții Uniunii; susținerea proiectului european [1, p. 25].

Modelul concurent pentru cel american (difuzat în Europa Occidentală) l-a constituit cel sovietic [3, p. 331-347], reprodus în statele comuniste aflate în sfera de influență rusă. În contextul Războiului rece, institutele sovietice fundamentau prin teorii economice politicile diplomatice ale U.R.S.S. O sinteză explicită a celor două direcții de cercetare s-a concretizat la *Institutul de Economie Mondială și Relații Internaționale* din Moscova, care în anii '80 era încadrat cu peste o mie de angajați. Spre deosebire de America sau Europa Occidentală însă, toate think-tankurile sovietice erau instituții bugetare și răspundeau comenzilor liderilor politici și de stat sovietici. În calitate de institute de cercetare, acestea răspundeau de activitatea lor în fața Academiei de Științe, atât sub aspect de cercetare științifică, cât și sub aspect politic.

După căderea comunismului, institutele academice au cunoscut un declin rapid, în principal datorită insuficienței fondurilor pentru cercetare și lipsei de atractivitate a salariilor cercetătorilor. În aceste condiții, peisajul grupurilor de reflecție asupra politicii externe se diversifică semnificativ. Dacă luăm drept reper cel mai complet ghid al think-tankurilor pe mapamond, întocmit printr-un proiect al *Foreing Policy Research Institute*⁶ [23], referința anului 2007 arată con-

⁶ Atenționăm asupra unor serioase lipsuri în întocmirea acestui ghid: think-tankuri considerate de referință în lipsa unui website, website-uri indicate eronat, lipsa unora reprezentative (dacă ar fi să observăm numai lipsa *Clubului de discuții "Valdai"*)

tinuitatea unor mari institute de cercetare economică (Institutul pentru Studii Internaționale Economice și Politice [24], Institutul pentru Economie Mondială și Relații Internaționale) [19]. Pe de altă parte, lipsesc din acest gen de statistici piese esențiale ale reflecției de politică externă, cum ar fi *Clubul de discuții Valdai* [9] sau *Open Russia Fund* al magnatului Mihail Hodorkovski⁷, care se structurează pe modelul organizatoric și de activitate american.

III. Think-tankurile de politică externă în România

La intersecția celor două modele principale de relaționare a think-tankurilor cu politica externă (american și rus), din ce în ce mai aproape de specificul occidental european, think-tankurile românești sunt un fenomen în ascensiune – la fel ca influența acestora asupra direcțiilor naționale strategice în relațiile internaționale.

O încercare de taxonomie ar putea să ia în considerare patru categorii importante de grupuri de reflecție asupra politicii externe a României:

1. Think-tankurile specializate pe producția intelectuală de soluții de politică externă sunt o realitate nouă a anilor de după 1989.

Reprezentativ este *Institutul Diplomatic Român* [16], fondat în septembrie 2005, ca instituție publică, cu personalitate juridică - structură specializată de reflecție asupra politicii externe, în cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

Institutul sprijină activitatea personalului specializat din cadrul ministerului prin furnizarea de expertiză și cursuri de instruire profesională în domeniul relațiilor internaționale și al diplomației. Oferă servicii de analiză celor interesați, organizează evenimente dedicate unor probleme de politică internațională, publică periodice și lucrări de specialitate.

Obiectivele majore ale Institutului Diplomatic Român se axează pe patru direcții:

- Furnizarea de expertiză în domeniul relațiilor internaționale - studii, analize de strategie politică, lucrări de specialitate - pentru Ministerul Afacerilor Externe și pentru alte institutii publice sau private din România și străinătate.
- Organizarea de cursuri de instruire și perfecționare profesională pentru membrii Corpului Diplomatic și Consular al României, în spiritul promovării profesionalismului și responsabilității în misiunea de reprezentare a României în străinătate. Se organizează cursuri și pentru alte categorii de

⁷ Acest think-tank a fost dizolvat prin intervenția structurilor de forță ale statului rus, în anul 2005. Adresa web a Open Russia Fund a fost închisă

cursanți – funcționari internaționali, publici, personal al ambasadelor acreditate în România și alte persoane interesate. Cursurile acoperă arii diferite de interes, precum istoria și teoria relațiilor internaționale, evoluții contemporane în lumea politică, tehnici diplomatice, drept internațional și drept european, etichetă și protocol, studii regionale, etc.

- Editarea colecțiilor de documente diplomatice și a memorialisticii diplomatice în colaborare cu Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe.
- Reconstituirea Bibliotecii Ministerului Afacerilor Externe în cadrul unui centru de documentare în domeniul relațiilor internaționale și diplomației, menit să devină pentru specialiștii din domeniu o sursă de informare de un înalt nivel.

Publicațiile care valorifică cercetarea specialiștilor IDR sunt ”Revista Institutului Diplomatic Român” (apare semestrial, începând cu anul 2006), seria de volume de corespondență diplomatică „Documente Diplomatice Române „, seria ”Policy Brief” (cuprinde texte bazate pe surse publice), și numeroase volume de autor.

Tot sub egida unei structuri guvernamentale (în coordonarea Departamentului pentru Afaceri Europene din subordinea Guvernului României) *Institutul European din România* [18] este o instituție publică a cărei misiune este aceea de a furniza expertiză în domeniul afacerilor europene administrației publice, mediului de afaceri, partenerilor sociali și societății civile.) Și-a lansat activitățile în ianuarie 2000, fiind o organizație înființată cu scopul de a furniza suport factorilor de decizie în cadrul procesului de negociere a aderării României la Uniunea Europeană. Funcționarea IER a debutat ca un proiect PHARE, având inițial 22 de angajați.

Activitatea IER este structurată pe patru domenii cheie – studii, formare, traduceri, comunicare – astfel:

- elaborarea de studii și analize de strategie și politici pentru sprijinirea progresului României în spațiul Uniunii Europene și exercitarea atributelor sale de stat membru;
- organizarea de activități de formare în domeniul afacerilor europene;
- coordonarea traducerii și a reviziei acquis-ului de pre-aderare, a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, a unor acte din legislația română, precum și stabilirea unei terminologii unitare;
- stimularea de dezbateri publice pe teme europene.

După 1 ianuarie 2007, ca urmare a aderării României la Uniunea Europeană, IER s-a reorientat din punct de vedere strategic către noile priorități ce decurg din asumarea statutului de țară membră a Uniunii Europene. Aceste priorități se referă în mod special la rolul, pozițiile și posibilele alianțe pe care

România le-ar putea asuma pe scena europeană, subliniind necesitatea unei examinări profunde la nivel național a evoluțiilor cadrului instituțional european și al elaborării politicilor comunitare.

În prezent, IER funcționează ca o instituție publică aflată. Punctele de vedere prezentate de IER sunt independente de orientările oricăror structuri publice sau private, precum și de viziunile promovate de partidele politice, grupurile de interese sau mișcările ideologice.

Principalele realizări anunțate de către institut sunt: aproximativ 60 de studii privind impactul preaderării, elaborate cu scopul de a formula recomandări de politică pentru factorii de decizie implicați în procesul de negociere; circa 20 de studii de strategie și politică, orientate către unele dintre cele mai relevante arii de activitate menite să intensifice dezvoltarea și creșterea economică a României; 36 de programe și cursuri de formare concepute pentru a dezvolta capacitatea administrației publice de a răspunde adecvat provocărilor integrării europene; peste 120 de conferințe, mese rotunde, dezbateri și seminarii organizate în vederea stimulării - la nivel național - a unei dezbateri publice de fond privind problematica europeană; peste 160.000 de pagini traduse și revizuite lingvistic și juridic din (acquis-ul comunitar) și peste 25.000 de intrări terminologice validate.

2. În continuitatea modelelor organizatorice de până la 1989, funcționează institutele de cercetare specializate pe **relațiile economice internaționale**, pentru care politica externă și științele economice sunt părți ale aceluiași proces interactiv cu străinătatea.

Sub autoritatea științifică a Academiei Române și cea financiară a bugetului național, *Institutul de Economie Mondială "Costin Murgescu"* [17] a devenit unul dintre cele 66 de institute de cercetare din cadrul Academiei Române în anul 1990, făcând parte din Institutul Național de Cercetări Economice. Este declarat Centru de excelență al Academiei Române. Începând cu anul 2005, Institutul de Economie Mondială este recunoscut de Delegația Permanentă a Comisiei Europene în România. În anul 2000, institutul a înființat, în baza unui proiect PHARE, Centrul de Excelență pentru Studii Europene, recunoscut și agreat de Comisia Europeană. Activitățile Centrului – cercetare, informare și consultanță – sunt concentrate pe problemele Pieței interne și ale Politicii Concurenței din Uniunea Europeană și din România.

Principalele domenii de cercetare vizează economia mondială, globalizarea, integrarea europeană, competitivitatea.

Institutul produce analize bianuale asupra tendințelor în piețele mondiale ale oțelului, neferoaselor, țițeiului și produselor petroliere, cerealelor și bumbacului. De asemenea, editează revistele "Euroinfo" și „Eurolex”, dar și colecții de cărți de specialitate.

În aceeași categorie a gândirii reflexive asupra politicii externe pe criteriul economic se situează institutele universitare. Un exemplu al succesului cercetării de tip think-tank în învățământul superior îl constituie *Institutul de Economie Europeană* al Facultății de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca [25]. Înființat în iunie 2008, Centrul girează 16 teme de cercetare în domeniu, precum și realizarea „Revistei de Studii și Cercetări Economice Virgil Madgearu”.

3. O categorie specifică de organizații think-tank orientate spre politica externă o constituie **institutele militare**, funcționând ca structuri ale Ministerului Apărării Naționale sau ca centre de cercetare ale instituțiilor de învățământ superior din armată.

Din prima categorie face parte *Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară* [20], care a fost înființat în anul 1969 sub denumirea Centrul pentru Istorie Militară și Studii și Cercetări Teoretice.

Începând cu anul 1989, vechile preocupări de istorie militară au fost tot mai mult concurate de teoretizarea securității naționale, ISPAIM declarând drept domeniu de interes strategiile de securitate și sistemele de securitate, care sunt studiate de către un ”Directorat pentru studii de securitate”. Acesta își propune să promoveze studii referitoare la problemele securității naționale și internaționale, care să sprijine adoptarea unor decizii eficiente de securitate în câmpul politico-militar; să sprijine, prin abordări științifice, deciziile politice și direcțiile strategice în domeniul politicilor de securitate națională; să studieze sistemele și strategiile de securitate în evoluția și tendințele lor; să disemineze valorile securității naționale în mediul opiniei publice internaționale și naționale; să faciliteze schimburile de informații referitoare la mediul de securitate internațional.

A doua categorie este el mai bine reprezentată prin *Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate* [8], structură a Universității Naționale de Apărare „Carol I”, a fost înființat la 1 noiembrie 2000, sub denumirea de Centrul de Studii Strategice de Securitate, ca instituție de cercetare științifică a Statului Major General. Din 01 iunie 2003 a intrat în compunerea Academiei de Înalte Studii Militare.

Activitatea de cercetare științifică a CSSAS este structurată pe patru programe:

- ”Concepte și teorii”. Direcțiile de cercetare sunt materializate în studii variate și complexe: terorismul contemporan, componentele etnice și religioase ale conflictelor, războiul bazat pe rețea, puterea militară în secolul XXI etc. De asemenea, în ceea ce privește Forțele Armate Române, acest program are în vedere elaborarea viziunii strategice pe termen lung - 2025;
- ”Integrare euro-atlantică și aderare la Uniunea Europeană”. În cadrul acestui program sunt analizate atât procesele de transformare ale NATO și UE,

cât și acțiunile pentru realizarea păcii și securității. Studiile răspund la întrebări precum: Care sunt caracteristicile crizelor politico-militare specifice mileniului III?, Cum se dezvoltă dinamicile parteneriale în noul mediu de securitate?, Care sunt tendințele de securitate regională în bazinul Mării Negre?, Care sunt perspectivele Europei de Est, în special ale României, în cadrul globalizării?;

- "Zone de interes strategic". Principalul scop al acestui program este să realizeze proiecții și evaluări ale mediului de securitate: dezvoltări ale securității regionale în bazinul Mării Negre; modalități de gestionare și luptă împotriva riscurilor și amenințărilor asimetrice la adresa bazinului Mării Negre; interesele României și Europei în asigurarea navigației libere pe Dunăre și în asigurarea echilibrului ecologic în Delta Dunării etc.;
- "Forțele Armate și societatea românească". Direcțiile de cercetare urmăresc identificarea și analiza efectelor reciproce asupra Forțelor Armate și societății românești în condițiile transformărilor din ultimii ani.

În cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare și Securitate se editează revista "Impact strategic", cu apariție trimestrială; buletinul informativ "Colocviu strategic" și "Anuarul CSSAS HOMINIS". De asemenea, anual, CSSAS organizează atât un seminar, o sesiune de comunicări științifice, cât și mese rotunde pe teme de apărare și securitate.

4. Un sector în plină expansiune al think-tankurilor de politică externă îl constituie **organizațiile private**, cu statut neguvernamental (fundații sau asociații).

Între inițiativele naționale, reprezentativă poate fi considerată *Fundația EURISC* [10] - un think-tank independent, care funcționează în București din anul 1995 ca instituție non-profit, care își propune să studieze problematici ale riscurilor, securității și comunicării. Metoda este promovarea dialogului, educației, formării și cercetării pe probleme majore ale securității internaționale și naționale - în special pe riscurile non-militare, hazardul natural, riscurile sistematice tehnologice, crima organizată, corupția, terorismul, migrația ilegală și traficul ilegal, rolul culturii de securitate în integrarea europeană și euro-atlantică a României.

EURISC este reprezentanta României în TEPSA (Trans European Policy Studies Association) care are drept obiectiv principal realizarea cercetării de înaltă calitate referitoare la integrarea europeană și stimularea opiniilor publice pro-europene. Partenerii importanți ai Fundației EURISC sunt: European Institute for Risk, Security and Communication Management; Romanian Institute for International Studies (think-tank independent de politică externă înființat în 1991, care din anul 2005 funcționează ca structură a EURISC) [26] ; Asia - Pacific Center; Regional Center for Training and Research for Critical Infrastructure

Protection; Center for European Neighborhood Policy; Homeland Security Center; YENI - Youth Energy Network Initia.

În categoria think-tankurilor inspirate și susținute din străinătate, cele mai vizibile sunt rețelele pentru integrare europeană. Spre exemplu, sub denumirea *Casa Europei* funcționează mai multe rețele de think-tankuri care și-a propus pregătirea aderării României la Uniunea Europeană, apoi sprijinirea politicilor de integrare. Reprezentativă poate fi considerată "Casa Europei" din Cluj-Napoca[27], organizație specializată pe servicii de consultanță, care funcționează din anul 1996.

Proiectele sale – declarând drept arie de acțiune Uniunea Europeană și România - vizează extinderea Uniunii Europene, politicile sectoriale ale Uniunii Europene, programe comunitare destinate finanțării procesului de tranziție din țările Europei Centrale și de Est, educația europeană, informarea societății civile. Realizările concrete anunțate anii de funcționare: intermedierea de parteneriate între companii din Uniunea Europeană și România; contact permanent cu instituțiile europene din Bruxelles și cu cele naționale din București; formare de specialiști în mediul multicultural european; informarea societății civile românești asupra bazelor afacerilor europene.

"Casa Europei" din Cluj-Napoca a finalizat cu succes proiecte pentru descrierea rolului pe care România îl poate avea în unele politici europene sectoriale: a identificat principalele federații industriale, organizații non-guvernamentale, asociații ale consumatorilor active la nivel comunitar în șapte politici sectoriale (agricultura, societatea informațională, finanțe, sănătate, transporturi, mediu înconjurător și energie). În paralel au fost selectați prezentat partenerii români pentru „actorii europeni”, fiind puși în contact cu aceștia.

O categorie asemănătoare ca obiectiv general, dar în mod superior integrată, o constituie think-tankurile dedicate gestionării relației României cu NATO, care sunt constituite într-un consorțiu sub denumirea *Euro Atlantic Council Romania*, coordonator fiind *Casa NATO* din București. Consorțiul este recunoscut de către Atlantic Treaty Association, și este sponsorizat în proiectele sale mai ales de către NATO.

Concluzii

În lumea occidentală modernă, dar și în statele cu rol crescând pe arena internațională [5, 321-327], think-tankurile au devenit un instrument indispensabil fundamentării politicilor guvernamentale. Politica externă nu se poate lipsi de acestea, atât atâta timp cât eficiența politicilor internaționale se pune în relație direct proporțională cu modelarea strategiilor în funcție de raportul resurse/rezultate.

În România, procesul este în curs, punctul critic al acceptării reflecției specializate asupra deciziilor de politică externă părând depășit deja spre sfârșitul anilor 1990.

Încă sunt dificil de relaționat în mod direct strategia de politică externă sau strategiile sectoriale cu producția de tip think-tank. Încă funcționarii guvernamentali reprezintă sursa principală a politicilor, iar receptivitatea lor la producția institutelor, centrelor de cercetare sau organizațiilor neguvernamentale de profil nu poate fi evidențiată fără dubiu. Se pot face analize separate asupra strategiilor de politică externă și asupra think-tankurilor de politică externă, dar conjuncția acestora este încă greu de identificat.

Perfecționarea cercetării strategice asupra politicii externe și a relației grupurilor de reflecție cu cele care decid politica externă este un proces în curs. Ambii parteneri ai acestui proces au încă de urmat pași spre acomodare reciprocă sub semnul interesului comun al eficienței deciziilor de politică externă. Tendința inevitabilă este a sensibilizării crescătoare a decidenților politici, în paralel cu profesionalizarea crescătoare a teoreticienilor în cadrul unor rețele tot mai numeroase și mai specializate.

Bibliografie:

Lucrări speciale:

1. Boucher, Stephen, *De l'Europe et ses think-tanks. Un potentiel nonaccompli*, în "Notre Europe. Etudes et recherches", 35/2004
2. Smith, James Allen, *The Idea Brokers: Think Tanks and the Rise of the New Policy Elite*, Maxwell Macmillan International, New York, 1991
3. trăuțiu, Eugen, *Fenomenul think-tank în Federația Rusă*, în *Provocări ale globalizării la începutul mileniului al III-lea. Sesiune internațională de comunicări științifice*, Editura Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2009
4. Idem, *The Role of Think-Tanks in projecting International Relations*, în *The 15th International Conference. The Knowledge-Based Organization. Sibiu, 26-28 November 2009*, "Nicolae Bălcescu" Land Forces Academy Publishing House, 2009
5. Xue, Lan; Xufeng, Zhu, *China's Think Tanks: the Definition, Taxonomy and Research Prospect*, în "Science of Science", Beijing, nr. 3/2004

Resurse web:

6. <http://www.aspenfrance.org> (Aspen Institute – France)
7. <http://www.cnas.org> (Center for a New American Security)
8. <http://cssas.unap.ro/> (Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate)

9. <http://en.valday2008.rian.ru/> (Clubul Valdai)
10. <http://www.eurisc.org/> (Fundația EURISC)
11. <http://www.eurocasa.ro/> (Casa Europei)
12. <http://www.fpri.org> (Foreign Policy Research Institute)
13. <http://www.hoover-stanford.edu> (Hoover Institution)
14. <http://www.hudson.org> (Hudson Institute)
15. <http://www.brook.edu>
16. <http://www.idr.ro/> (Institutul Diplomatic Român)
17. <http://www.iem.ro/General/DATA/index.htm> (Institutul pentru Economie Mondială)
18. <http://www.ier.ro/> (Institutul European)
19. <http://www.imemo.ru/> (Institutul de Economie Mondială și Relații Internaționale)
20. <http://www.ispaim.ro/> (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară)
21. <http://www.newamericancentury.org> (Project for a New American Century)
22. <http://www.americanprogress.org>
23. <http://thinktanks.fpri.org>
24. <http://www.transecon.ru/EN>
25. http://www.econ.ubbcluj.ro/documente/pliant_inaugurare.pdf
26. <http://www.eu> „Romanian Journal of International Affairs”, Vol. I–X, 1995–2006; „Romanian Journal of International and Regional Studies”, Vol. I, No. 1- 2 / 2005; o. 1-2 / 2006, vezi http://www.eurisc.org/index.php?option=com_content&view=article&id=91&Itemid=115rocasaN.ro/
27. <http://www.peacebuildingportal.org/index.asp?pgid=9&org=4859>

**ROLUL COMUNITĂȚII DE INFORMAȚII A STATELOR
UNITE PRIVIND COMBATERICA TERORISMULUI
INTERNAȚIONAL**

*Role of the U.S. Intelligence Community on Combating
International Terrorism*

Tatiana BUSUNCIAN

Directorul Centrului Pro Marshall din Republica Moldova
Experiență în domeniul Organelor Securității Statului și cunoștințe aprofundate în Sistemul Organelor Securității Statului în Moldova; Experiență internațională în administrarea securității și controlului național de menținere al acestuia; Expert de comunicare specializat în combaterea terorismului; Experiență în organizarea de conferințe internaționale, mese rotunde, ateliere de lucru și seminare; Calificație în bugetarea și planificarea programelor și strategiilor; Capacități excelente în proiectarea, punerea în aplicare a programelor și obiectivelor strategice, implementarea monitorizării, punerea în aplicare a reformelor cu principalele părți interesate; Experiența de lucru ca parte componentă a echipei internaționale multidisciplinare / proiecte; Abilități excelente în negocieri și coordonare.

ABSTRACT

In the post-Cold War world, terrorism, narcotics trafficking, and related money laundering are perceived both as criminal matters and as threats to the nation's security. Often collectively termed transnational threats, these issues have become the concerns of law enforcement agencies as well as the U.S. Intelligence Community. Two foreign banking scandals in the late 1980s led to efforts to ensure that information in the possession of intelligence agencies would, in the future, be made available to law enforcement officials. In the mid-1990s, the Federal Bureau of Investigation began assigning additional agents to newly created offices worldwide. The tragic events of September 11, 2001 provide a clear demonstration of how large a threat international terrorism can become to national security. The Bush Administration and Congress have moved rapidly to promote intelligence/enforcement cooperation among U.S. agencies in the campaign against Al Qaeda.

Tragedia din 11 septembrie 2001 a avut un impact profund asupra Statelor Unite ale Americii din mai multe puncte de vedere. Conform mai multor rapoarte, comentarii, cărți și articole, atacul a relevat două deficiențe majore: incapacitatea armatei SUA și a Departamentului de Apărare de a răspunde rapid și de a se apăra împotriva amenințării exercitate de teroriști străini în Statele Unite, și incapacitatea Comunității de Informații (CI) și a Comunității Organelor de Drept de a fuziona și analiza amenințarea informațiilor externe cu informația organelor de drept național într-un timp util pentru a oferi indicații adecvate și de avertizare a unui astfel de atac.

Deși analiza de combatere a terorismului este o zona primară de concentrare pentru Comunitatea de Informații, este destul de diferită față de analiza strategică tradițională și cea a amenințărilor militare desfășurate în timpul Războiului Rece și în prima jumătate a anului 2001. De-a lungul anilor, partea tehnică de colectare a informațiilor a fost sursa predominantă de informații pentru analiștii din serviciile de informații. Analiza privind combaterea terorismului, trebuie să fie clară, bine structurată, să corespundă realității. Misiunea analiștilor este de a prelucra informația care poate fi extrem de fragmentară, lipsită de referințe bine definite, și plină de înșelăciune. Din fragmentări mărunte ale informației acestea trebuie să deducă strategii specifice și planuri. Ea trebuie să găsească puncte comune printre componentele aparent lipsite de orice legătură. Spre deosebire de teroristul, care are nevoie doar de o singură vulnerabilitate pentru a o exploata, analistul trebuie să ia în considerare toate vulnerabilitățile potențiale [13].

În scopul preîntâmpinării acestei amenințări și dezvoltării analizei informației precise și în timp util, atât organele de drept cât și serviciile de informații/intelligence trebuie să coopereze, conlucreze și colaboreze încontinuu. După 11 septembrie, nu mai există nici o dezbateră în acest sens. În mediul de amenințare de astăzi, terorismul poate fi văzut atât ca o preocupare a organelor de drept precum și o amenințare la adresa securității naționale a Statelor Unite, ce reprezintă domeniul Comunității de Informații: *„Necesitatea pentru informație se extinde pur și simplu dincolo de urmărirea persoanelor fizice, de asemenea, se cere cunoștință în ceea ce s-a spus pe străzi și în moscheile din Brixton sau Boston – așa se construiește „informație externă“ pe plan intern“* [11, p. 134].

Momentul 11 septembrie 2001 a determinat reconsiderarea unor concepții și structuri funcționale, precum și schimbări semnificative în privința priorităților informative și a reformei sistemice a Comunității de Informații, aflate de un deceniu în stadiul de intenție. Drept urmare, în 2004, a fost creată funcția de Director al Comunității de Informații (DNI) în încercarea de a unifica și consolida agențiile de informații americane și de a le forța să realizeze schimbul de informații necesar îndeplinirii noilor obiective de securitate națională.

Comunitatea de Informații a fost înființată în 1947, odată cu adoptarea Legii Securității Naționale, deși fusese deja concepută la 7 decembrie 1941, în urma atacului surpriză de la Pearl Harbor și a luat forma sa actuală abia în 1981 [7, p. 336]. În Statele Unite ale Americii, spre exemplu, amenințările teroriste erau cunoscute încă înainte de 1977. Existau temeri, în rândul înalților responsabili, de atentate teroriste cu bombe radioactive asupra marilor orașe, în timp ce companiile aeriene și apărătorii drepturilor cetățeanului reclamau excesul de constrângeri, mai ales din cauza atenției care se acorda americanilor și străinilor de origine arabă [8, p. 8]. Robert Kupperman, director științific la Agenția de Control Armamente și Dezarmare (ACDA) avertiza că, dacă nu se iau măsuri, america-

nii vor continua să se afle pe marginea unei teribile prăpăstii. Potrivit raportului său, Comisia guvernamentală de luptă împotriva terorismului a lucrat mai bine de cinci ani la planul de protecție a Statelor Unite împotriva acestei amenințări. Această comisie a fost creată de Richard Nixon, în 1972, după asasinarea a 11 sportivi israelieni de către un comando palestinian la jocurile olimpice de la München. Experții acestei comisii s-au reunit de două ori pe lună, timp de cinci ani. La vremea aceea, președintele Statelor Unite a precizat că americanii „trebuie să fie gata să acționeze rapid și eficace în cazul în care, în pofida eforturilor preventive, s-ar produce totuși un act terorist împotriva americanilor, în interiorul Statelor Unite sau în afară“.

Trebuie însă subliniat că specialiștii americani, cu mai bine de 20 de ani înaintea atacurilor teroriste de la 11 septembrie 2001, au identificat unele dintre amenințările teroriste importante, precum și vulnerabilitățile adiacente. Richard Kennedy arăta, în 1972, că bomba radiologică, denumită „bomba murdară“ reprezenta o amenințare reală și nu una science-fiction, iar William Rogers, șeful diplomației, atrăgea atenția, pe la jumătatea anului 1973, că „substanțele atomice ar putea să le ofere teroriștilor posibilități inimaginabile“ [8, p. 13]. În același timp, Comisia a reliefat vulnerabilitățile companiilor aeriene la terorism și a propus, în 1972, întărirea controlului pasagerilor și bagajelor. Industria aeriană nu a ținut seama de aceste avertismente, iar companiile aeriene, în 1976, s-au opus acestor măsuri, pe motiv că, dacă le-ar respecta, ar intra în faliment. Experții au prevăzut atacuri teroriste cu rachete portabile asupra avioanelor civile, atacuri asupra altor obiective, inclusiv asupra rețelelor de transport, de comunicații, de alimentare cu apă, asupra centralelor nucleare și electrice etc. Ei au recomandat supravegherea străinilor care trăiesc sau tranzitează Statele Unite, îndeosebi a celor care provin din Orientul Mijlociu și americanii de origine arabă și au propus măsuri de protecție a diplomaților și oamenilor de afaceri americani care se aflau cu treburi în străinătate. Punctul slab al dispozitivului antiterorist se afla, potrivit acestei Comisii, în sistemul de coordonare între CIA și FBI în legătură cu modul de obținere a datelor și informațiilor, așa cum avea să o constate și George Bush, după două decenii.

De aici rezultă dificultatea înțelegerii și evaluării fenomenului terorist și a punerii în aplicare a măsurilor de protecție a cetățenilor și instituțiilor, de prevenire a unor atacuri de acest fel și de combatere a organizațiilor și rețelelor teroriste. Terorismul este un fenomen atipic, frustrant, care nu are nici o logică și nici un fel de legătură cu civilizația modernă, în afară de faptul că este împotriva acesteia. El se prezintă ca un anacronism, ca un cancer care se infiltrează peste tot și nu poate fi controlat decât prin măsuri ferme, care nu sunt și nu pot fi agreeate nici de societate, nici de firme, nici de instituții, nici de individ. De fapt, și acesta este unul dintre obiectivele terorismului: să creeze și să regenereze imposibilitatea controlării sale.

Informația secretă a fost definită ca „procesul prin care anumite tipuri de informații importante pentru securitatea națională sunt solicitate, colectate, analizate, și furnizate politicienilor“ [8, p. 13]. Există multe moduri de a descrie Comunitatea de Informații a SUA; în dependență de funcție (de management și execuție); de activități (de colectare, analiză, acțiune sub acoperire și contrainformații), sau după Departamentul Executiv (eng. : Executive Branch department) sau agenția independentă intră sub incidența fiecărei organizații de Intelligențe (Departamentul Apărării, Departamentul de Stat, Departamentul de Justiție, Agenția Centrală de Informații, etc).. [8, p. 14]. Cu toate acestea, Comunitatea de Informații a SUA reprezintă o vastă rețea de organizații și agenții care colectează, analizează și produc informații și produse informaționale secrete pentru a sprijini factorii de decizie politică. Pentru membrii Comunității de Informații, „analiza informației înseamnă rezolvarea puzzle-lului, care este destul de bun pentru a iniția acțiuni. Scopul este unul politic. Contextul este o situație de incertitudine, de multe ori una care nu poate fi recunoscută în contururi clare. Iar standardul este „suficient de bun pentru a acționa“ [11, p. 167].

Comunitatea de Informații a SUA este un grup eclectic de organizații și agenții cu procese și proceduri care sunt uneori complementare, și la unele dublate. Acesta este alcătuit din „agenții și oficii a cărei prerogativă este adesea legată și uneori combinată, dar care servește pentru diferiți clienți și sub diverse linii de autoritate și control“ [8, p. 10].

Nu a fost elaborat nici un plan-ghid pentru dezvoltarea Comunității. Dezvoltarea ei a avut loc timp de câteva decenii, cu crearea a mai multor agenții care se specializează în domenii distincte de activitățile de colectare de informații, analiză, acțiune sub acoperire și de contrainformații. Una dintre piesele cele mai influente ale legislației în vederea dezvoltării comunității de astăzi a fost US National Security Act din 1947, care „a oferit cadrul juridic pentru Comunitatea de Informații“ [8, p. 18] și a înființat Agenția Centrală de Informații (CIA). În Actul Securității Naționale, erau prevăzute următoarele sarcini pentru CIA:

- Analiza și valorificarea informațiilor obținute de Departamentul de Stat, Departamentul Apărării și celelalte ramuri ale puterii executive;
- Elaborarea recomandărilor pentru Consiliul Național de Securitate pentru luarea de măsuri de apărare împotriva pericolului comunist;
- Îndeplinirea altor obligațiuni ale Consiliului Național de Securitate în sfera apărării securității statului.

Structural, CIA este organizată din patru Directorate ce își au atribuții în culegerea, obținerea și analiza informațiilor de orientare din politic, militar, economic: Directoratul pentru Operațiuni primește și analizează informații prin surse umane (rezidenți, spoini, agenți); Directoratul pentru Știință și Tehnologie culege informații prin sateliți și mijloace electronice; Directoratul analitic analizează și distribuie conducerii de vârf informații obținute de CIA; Directoratul

Administrativ asigură logistica activității cotidiene a CIA. CIA a fost una dintre primele organizații ce obține informații prin utilizarea complexă a progreselor tehnologice din domeniul electronicii, ingineriei zborurilor, cercetări spațiale și a computerilor pentru stabilirea unor programe ample, ce prevedeau dezvoltarea echipamentelor și metodelor de utilizare a acestora în scopuri de spionaj.

Unul din exemplele de succes a colaborării internaționale dintre Comunitatea de Informații în combaterea actelor de terorism este operațiunea comună a Agenției Centrale de Informații din SUA (CIA) și a serviciilor secrete germane, denumită operațiunea Alberich. În cadrul operațiunii respective, cu ajutorul informației furnizate de către CIA privind complotul terorist planificat de către un grup de fanatici islamiști germani instruiți în Pakistan, anchetatorii serviciilor secrete din Germania au prevenit un iminent atac terorist asemănător atacului de la 11 septembrie 2001. În decurs de luni de zile operațiunea Alberich a fost discutată în cadrul întâlnirilor săptămânale convocate de către Ministrul Federal cu atribuții speciale a Germaniei, Thomas de Maiziere. Ceea ce a început cu o informație vagă, ulterior s-a transformat în cea mai mare operațiune a serviciilor secrete din Germania, nemaivazută de la așa-numita operațiune teroristă „toamna germană” din 1977 exercitată de către membrii grupării de extremă stânga (Frațiunea Armata Roșie) împotriva acțiunilor statale [2, p. 36].

Operațiunea Alberich a început în luna octombrie a anului 2006, atunci când Agenția Americană de Securitate (NSA) a început să intercepteze email-uri suspecte transmise dintre Germania și Pakistan. Aceasta s-a încheiat un an mai târziu în regiunea Sauerland a Germaniei cu reținerea a trei indivizi germani convertiți la islam, Fritz Gelowicz în vîrstă de 28 de ani, fiul unui medic german, și Daniel S. în vîrstă de 22 de ani ce au fost antrenați în manevrarea armelor de foc în timpul serviciului militar în orasul Saarlouis. Al treilea individ arestat a fost Adem Y., în vîrstă de 28 de ani de naționalitate turcă. Toti trei sus-menționați au fost prinși în flagrant de către trupele Grupului Special de Aparare a Frontierei (GSG – 9) în timpul mixării unor substanțe chimice utilizate pentru fabricarea de explozivi artizanali. În urma percheziționării locuinței în care se aflau suspecții teroriști, anchetatorii germani au depistat detonatoare militare, ce au fost traficate din Siria, precum și 60 de litri de peroxid de hidrogen. Materialele au fost aparent destinate utilizării pentru trei mașini-bombe pe care grupul le avea planificate pentru detonare în fața bazei militare americane de pe teritoriul german, unui club de noapte sau, eventual în fața unui aeroport important. Potrivit cotidianului „Spiegel”, amenințarea atacului terorist a fost atât de gravă încât fostul președinte al SUA, George W. Bush, cât și cancelarul federal al Germaniei, Angela Merkel a fost înștiințați în detaliu. Acest exemplu ne face să conștientizăm, cât de importantă este colaborarea internațională între serviciile de informații și care este impactul colaborării în caz concret [9, p. 1813].

O altă instituție foarte importantă a SUA este Biroul Federal de Investigații (FBI), care a fost creat în anul 1908, la inițiativa Procurorului general al SUA, Charles Bonaparte, ce a fost susținut pe atunci de președintele Statelor Unite, Theodor Roosevelt. În perioada 1908-1923, numărul colaboratorilor FBI ajuns la 650 de persoane și au apărut secții teritoriale ale Biroului în 9 state americane. În 1924, în calitate de director al FBI, a fost numit John E. Hoover [7, p. 336]. Fiind în fruntea FBI la o vîrstă de 29 de ani, J.E.Hoover a fost fără întrerupere conducător al acesteia, ce a înțeles un șir de măsuri orientate spre sporirea eficienței activității Biroului. În 1935, serviciul special în cauză a obținut actuala denumire – Biroul Federal de Investigații. Tot în acel an a fost delimitată deviza oficială a FBI „Fidelitate, cetezanță, onestitate”. Principalele sfere de activitate ale FBI sunt: contrainformația, investigații pe marginea dosarelor ce vizează încălcarea drepturilor omului, combaterea terorismului, crimei organizate, traficului de droguri, a infracțiunilor grave contra personalităților, precum și lupta cu infracționalitatea „gulerașelor albe”, inclusiv cu corupția în eșaloanele de vîrf ale puterii federale și locale. Activitatea FBI-lui este reglementată de către legislația federală, Codul penal și de procedură, deciziile Judecătoriei Supreme a SUA, ordinele, instrucțiunile și indicațiile Președintelui și Procurorului General. FBI-ul este o organizație departamental-ramificată și strict centralizată. De asemenea, sistemul FBI include 4 centre tehnico-științifice regionale. În 1998 apare o nouă subdiviziune în cadrul Biroului – Centrul Național de Protejare a Infrastructurii, ce are ca sarcină principală lupta cu infracțiunile în domeniul ciberneticii și sfera înaltelor tehnologii.

Statele de personal al FBI la data de 31 mai 2011 este de 35.437 colaboratori, dintre care : 13.963 agenți speciali și 21.474 - analiști de cercetare, specialiști în domeniul lingvistic (translatori), cercetători, specialiști în IT, și alții. Împreună cu sediul din Washington sunt 56 de birori situate în orașe importante pe întregul teritoriu al SUA, 400 de agenții locale și 60 de birori internaționale situate la ambasaderele SUA din întreaga lume [14]. Transparența în activitatea FBI-lui este o normă legiferată.

Unul dintre cele mai importante aspecte ai acestei legi a fost faptul că CIA nu era împuternicită cu rol de serviciu de informații/intelligence pe plan intern sau oricare altă capacitate de aplicare a legii [8, p. 19]. Aceste roluri și responsabilități au fost de competența FBI.

Departamentul de Apărare (DoD), o altă instituție importantă, controlează o mare parte de informații și date identificate ca fiind secrete de stat în Comunitatea de Informații de astăzi; „arsenalul agențiilor ... cu mult mai numeroase decât CIA, atât în termeni de oameni, cât și de dolari“ [8, p. 25]. Fie că este vorba de colecători de informații (cum ar fi Agenția de Securitate Națională sau Agenția Națională de Informații Geospațiale), sau secții analitice (Agenția pentru Protecția Informațiilor și departamentele specifice de informații de serviciu),

DoD colectează, prelucrează și analizează cele mai multe informații create de comunitate. Un domeniu însă, de menționat că DoD nu furnizează majoritatea informației în special ce ține de uz intern (domestic), care reprezintă responsabilitatea principală a FBI-ului și a restului Comunității Organelor de Drept.

Comunitatea Organelor de Drept a SUA este reprezentată la toate cele trei nivele de guvernare (federal, de stat și local), iar membrii săi primari (de bază) sunt forțele de poliție și de securitate. Membrii Comunității Organelor de Drept sunt în primul rând responsabili de punerea în aplicare a legislației în cadrul jurisdicțiilor lor. Pentru membrii acestei comunități, colectarea „informației” nu este o responsabilitate primară. De fapt, pentru FBI și alte organizații de drept, „informația este utilizată în alt sens, nu pentru politică, ci pentru cazuri. Inteligența înseamnă călăuză care duce la răufăcători, la fapta rea, dar scopul final sunt condamnările. Contextul reprezintă cazurile individuale, iar norma este sala de judecată. Este dincolo de orice îndoială rezonabilă” [1, p. 67].

FBI-ul este liderul comunității, și este cea mai mare entitate de aplicare a legii la nivel federal. De asemenea FBI-ul este și membru al Comunității de Informații. Deși este cel mai mare reprezentant din partea Guvernului Federal în Comunitatea Organelor de Drept, există alte organizații federale de aplicare a legii ce sunt parte integrantă a securității patriei, inclusiv a Vămirilor și Patrularea Frontierelor (CBP), Imigrări și Serviciul Vamal (ICE), și Agenției Antidrog (DEA). Multe dintre aceste agenții federale de aplicare a legii sunt acum parte a Departamentului pentru Securitate Internă (Department of Homeland Security, or DHS).

Statul de personal și reprezentarea locală în cadrul Comunității Organelor de Drept este format din ofițeri ai poliției naționale, ofițeri ai Patrului Magistralilor și ai organizațiilor județene de poliție. Coordonarea între nivelurile diferite ale comunității au loc la crime specifice, sau pe grupuri de lucru dezvoltate în dependență de tipul infracțiunii (cum ar fi crima organizată, furt de autovehicule, răpiri, etc). Grupul de Lucru Mixt în domeniul Terorismului (JTTF), de exemplu, este conceput special pentru a partaja informații legate de terorism în SUA între agențiile federale a organelor de drept și entitățile locale și naționale. Astfel de grupuri de lucru există la fiecare birou FBI din cele 56 de domenii de cercetare, precum și în alte zece locații din întreaga țară.

Pentru a contracara cu succes terorismul și a preveni atacurile teroriste de pe teritoriul SUA, o colaborare mai strânsă între Comunitatea de Informații și Comunitatea Organelor de Drept este esențială. Planurile pentru atacurile din 11 septembrie 2001 ale Al-Qaidei au fost formulate și concepute în cadrul taberelor de antrenament din sud-vestul Asiei, dar operatorii atacurilor trebuiau să fie instruiți și să opereze pe teritoriul Statelor Unite pentru a executa atacul.

Necesitatea unei colaborări mai strânse între Comunitatea de Informații și Comunitatea Organelor de Drept este una clară: lumea interconectată la nivel

global poate aduce amenințarea terorismului transnațional spre patrie, consolidând necesitatea de a combina aceste două surse de informații împreună, într-un singur produs de informații. Înainte și imediat după atacurile din 11 septembrie, acest lucru nu a fost întotdeauna respectat. De fapt, „unii cred ca actele de terorism au fost facilitate prin schimburi continuu de informații ne semnificative între serviciile/agențiile de informații și organele de drept, inclusiv prin rândurile blurate ale responsabilității organizaționale“ [4, p. 9].

Conlucrarea între cele două comunități a fost marcată de secretizare, lipsă de comunicare și indiferență față de ceea ce fac alte servicii/agenții. Abordările lor de colectare și analiză a informațiilor sunt complet diferite, iar punctele lor de vedere cu privire la rolul și importanța serviciilor de informații/intelligence la fel sunt diferite. Conlucrarea, apoi și schimbul de informații tradițional și ne-tradițional „*probabil, se dovedesc a fi foarte dificil, provocând limitele constituționale privind activitatea organelor de drept intern, în timp ce ofițerii de informații schițează tot mai aproape de proceduri care ar putea compromite sursele și metodele de colectare de informații*“ [4, p. 4].

Evenimentele din 11 septembrie au relevat natura disfuncțională a raportului de schimb de informații între comunități. Acesta a demonstrat la fel, diferențele fundamentale între cele două comunități: „fracția organelor de drept/securitatea națională este deosebit de semnificativă, sculptată adânc în topografia guvernului american. Paradigma securității naționale protejează agresiv colectarea informației active. Aceasta anticipează amenințarea înainte de a apărea și planifică acțiune preventivă împotriva țintelor suspecte. Dimpotrivă, paradigma organelor de drept favorizează reacții către informațiile furnizate în mod voluntar, folosește arestări ex post facto și procese reglementate de normele de probe, și protejează drepturile cetățenilor“ [4, p. 9].

De fapt, această distincție între cele două comunități este moștenită în cadrul culturilor și politicilor comunităților specifice. De exemplu, secțiunea 9-90.210 (A) din volumul 9A al Manualului Departamentului de Justiție prevede: *Cu toate că ambele sunt componente ale ramurii executive, comunitatea organelor de drept federal și comunitatea de informații au identități mandate și metode foarte distincte. Misiunea ultimei este de a identifica, a semnaliza, a investiga, a aresta, a urmări, și a condamna persoanele care comit infracțiuni, încălcând legile federale. Misiunea celeilalte este de a desfășura activități de informații necesare pentru desfășurarea relațiilor externe și de protecție a securității naționale, inclusiv colectarea și diseminarea de informații, precum și colectarea de informații referitoare la spionaj, activități teroriste internaționale și activități antidrog internaționale* [3, p. 19].

Chiar pe când Comunitățile Organelor de Drept și de Informații au avansat în a fi în contact ca urmare a suprapunerii intereselor, pot apărea probleme

legate de cooperare, conlucrare, colaborare, deoarece cele două comunități au diferite reguli, obiective, surse și metode, și diferite standarde cu privire la calitatea informației colectate. În mod tradițional, agențiile de informații colectează informații politice și militare pentru politicieni; anchetatorii organelor de drept adună informații pentru urmăriri penale. Există câteva reguli care reglementează culegerea de informații - în general, implică activitatea în străinătate, care este ilicită sau întreprinsă de cooperarea convertită cu guvernul gazdă și nu se răsfânge asupra cetățenilor americani. Dimpotrivă, organele de drept se concentrează în principal în cadrul granițelor SUA, apele teritoriale sau spațiul aerian. În aplicarea acestor legi ale Statelor Unite ale Americii, cu cereri extrateritoriale, accentul organelor de drept este pus pe crimele comise de către cetățenii Statelor Unite ale Americii sau la activități ilegale sau externe care afectează securitatea națională a Statelor Unite ale Americii, proprietatea sau cetățenii ai SUA. Activitatea organelor de drept din afara Statelor Unite și în interiorul granițelor altor țări, este de obicei întreprinsă deschis în colaborare cu guvernul gazdă.

Există diferențe semnificative în restricțiile legale care au fost stabilite de-a lungul timpului. Aceste restricții juridice specifice au fost create pentru a proteja libertățile civile ale cetățenilor americani, dar rezultatul a fost limitarea aplicării organelor de drept și a informațiilor secrete care circulau între cele două comunități, și culturile rezultate ce fac fiecare comunitate să întărească aceste restricții, atât reale, cât și percepute. Aceste bariere sunt înrădăcinate atât în cadrul comunității organelor de drept cât și a celei de informații, și eliminarea acestora într-o intensificare a colaborării și a fluxului de informații poate fi dificil de realizat, dar ar fi esențial de a prezenta schimbul intensificat de informații între cele două comunități.

Mai mult decât atât, cele două comunități au așteptări diferite cu privire la informațiile pe care le adună. Organele de drept adună informații pentru a construi un caz în baza căreia pot fi urmăriți infractorii și trimiși la închisoare. Pârâtul are dreptul, în conformitate cu Amendamentul VI a Constituției Statelor Unite, la un proces public rapid. Constituția garantează o notificare pârâtului de acuzațiile împotriva sa, dreptul de a se confrunța cu acuzatorii lui, dreptul la asistență juridică și dreptul de citație a martorilor în numele său propriu.

În continuare, urmărirea penală trebuie să comunice acuzatului orice material potențial justificativ, pe care îl are în posesia sa. În cadrul procedurilor publice penale de judecată, informațiile organului de drept, prin urmare, ar trebui să fie neclasificate, și suficient de viabile și precise pentru a stabili dovezi dincolo de orice îndoială rezonabilă într-o sală de judecată. (Actul cu privire la Procesele de Informații Clasificate (CIPA) din 1980 prevede un anumit proces preventiv, judecată și proceduri de apel pentru cazuri penale care implică informații clasificate. CIPA este conceput pentru a lua în considerare nevoile, uneori, concu-

rente ale reclamației, drepturile constituționale ale pârâtului, și preocupările de securitate națională ale Comunității de Informații.)

Spre deosebire de Comunitatea Organelor de Drept, Comunitatea de Informații adună o cantitate imensă de informații pe baza unui set complex de necesități și cerințe stabilite de către factorii de decizii politice pe care le susțin [12]. Aceste informații pot fi colectate pur și simplu pentru a dezvolta înțelegerea unei probleme, nu neapărat de a pregăti o acțiune. Spre deosebire de informațiile organelor de drept, o mare parte din aceste date este de viabilitate îndoielnică și obținută numai în perspectiva că aceasta nu va deveni publică. Informațiile colectate sunt revizuite și evaluate de către colecții și analiștii de informații, care evaluează viabilitatea și precizia ei.

Dimpotrivă, anchetatorii organelor de drept și procurorii obțin informații cu privire la cazul acestora din interviuri, declarații și denunțurile de la potențialii martori, dați în urmărire, supravegheri fizice sau electronice, informații documentare obținute din diferite surse, procedurile Marelui Juriu și informatori. Tehnicile lor de investigație trebuie să corespundă cerințelor mandatelor constituționale, cum ar fi condamnarea totală a căutărilor și confiscărilor nerezonabile prevăzute în Amendamentul IV și circumstanțele absente montate în excepții specifice către regula generală, cerința mandatului acestuia. Hotărârile judecătorești, statutul limbajului, ghidul Ministrului de Justiție și alte directive interne pot clarifica, de asemenea, limitele și tehnicile de investigație corespunzătoare. Standardele legale pentru percheziție fizică și supravegherea electronică, în contextul informațiilor externe diferă de cele aplicabile într-o anchetă penală [10, p. 56].

Informația informatorului organului de drept, poate proveni de la sursă umană angajată pentru un termen de lungă sau scurtă durată. Informatorii pe termen lung pot fi folosiți pentru a asista în anchete târâgănite cu privire la activități criminale complexe, sau a unei organizații criminale, sau acestea pot fi folosite pentru asistența lor în mai multe investigații. Aceste surse valoroase sunt rareori dezvăluite în urmărirea penale. În schimb, anchetatorii pot stimula informatorii ai căror contribuții preferabil să fie de termen scurt. Acești informatori furnizează informații legate de caz, și relația lor cu organele de drept, în general, încetează atunci când cazul este închis. În schimb, sursele umane de informații sunt aproape toate active pe termen lung, recrutați de peste hotare de către ofițeri de caz. Informațiile suplimentare provin din capacitățile de colectare națională care includ IMINT (imagistica), COMINT (comunicații) și SIGINT (semnalele de informații). Acești colecții culeg un număr mare de informații, dar ei sunt destinați pentru a reprezenta capacități de colectare de lungă durată împotriva anumitor tipuri de ținte. Cheia longevității lor este înțelegerea faptului că aceștia nu vor fi compromiși, cum ar putea fi cazul în care informațiile sunt utilizate în mod necorespunzător

în cadrul unei acțiuni a organului de drept sau sursa este obligată să depună mărturie în fața unui juriu sau instanței de judecată.

În plus, una dintre cele mai mari provocări pentru schimbul de informații, dacă nu cea mai mare, este de a fi „culturile birocratice respective, moduri de funcționare, surse de informare, și structuri de supraveghere“ și că FBI-ul „tinde să acorde prioritate mai mare informațiilor tactice“, care „ar putea fi folosite într-un proces public iar, originile sale ar fi dezvăluite unui avocat al inculpatului. Agențiile de executare a legii, lucrează de obicei, de la caz la caz. „Serviciile/agențiile de informații/intelligence, pe de altă parte, sprijină politicile naționale de securitate, care „cer un flux continuu de informații de la CIA și alte servicii/agenții de informații/intelligence despre condițiile în lume, în special cu privire la țări, grupări, și indivizi care activează împotriva intereselor SUA. Nu există nici un punct final la aceste cerințe, chiar și o evoluție favorabilă a evenimentelor [...] nu înseamnă sfârșitul cererii de informații actualizate“ [18, p. 15].

Serviciile de informații folosesc, uneori, informații mai puțin specifice, și „poate, mai mult, caută zvonuri și bârfe care nu pot fi înfățișate în instanță. Astfel de informații pot, totuși, să ofere cele mai bune indicații despre o situație politică fluidă într-o altă țară care ar putea afecta în mod direct interesele Statelor Unite“ [10, p.16].

Diferența principală constă în faptul că agențiile care sunt responsabile de punerea în aplicare a legilor caută informații care sprijină „sarcina probei“, în timp ce serviciile de informații/intelligence folosesc informația, care acceptă un „prag analitic“ pentru a oferi o imagine a amenințării potențiale. Această distincție este consolidată în directivele și instrucțiunile operaționale pentru FBI. Manualul Departamentului de Justiție (DOJM) prevede: *Deși coordonarea pe probleme de interes comun este esențială pentru funcționarea corespunzătoare a celor două comunități [i.e., de aplicare a legii și de informații/intelligence], procurorii trebuie să fie conștienți de necesitatea că ambele comunități concomitent să păstreze o delimitare bine definită între urmărirea penală și activitățile externe de informații, în care guvernului i se aplică restricții mai puțin riguroase. Dacă nu se face acest lucru, aceasta poate trezi percepția unei încercări de a evita protecția în baza dreptului penal, prin deghizarea unei anchete penale într-o operațiune de informații. Răspunsul judiciar la aceasta poate fi suprimarea probelor în procesul penal* [10, p.20].

Înainte de 11 septembrie, conducerea organizației a întărit această barieră culturală. Grupul operativ al Fundației Markle a constatat că „FBI-ul este în esență o agenție de aplicare a legii. Cultura agenției constă atât în aplicarea legii, cât și în sistemul de recompense pentru aplicarea cu succes a legii, cum ar fi, de exemplu, arestările, urmărirea penală și condamnările. Disciplinele de aplicare

a legii și de informații diferă în mod critic, iar agenții speciali FBI sunt instruiți, în primul rând, să pună în aplicare legea din punctul de vedere „cum și de ce” sunt colectate informațiile⁸.

De fapt, „abordarea tradițională a FBI-lui în aplicarea agresivă și orientată pe cazuri a legii nu a favorizat depunerea unor eforturi mai mari în colectarea și analiza informațională, eforturi care sunt critice pentru misiunea de informații. Lipsiți de personal adecvat, de training și de sisteme informatice, FBI-ul a adunat, în primul rând, informații pentru a susține investigații specifice și nu pentru a efectua o analiză totală, pentru difuzare către alte servicii/agenții de informații”⁹.

Acest obstacol instituțional, privind schimbul de informații sau deslușirea necesității de a merge dincolo de „abordarea de la caz la caz” spre utilizarea sau culegerea de informații, a împiedicat investigațiile de combatere a terorismului ani de zile. De-a lungul anilor, „agenților le-a fost interzisă căutarea în surse deschise cum ar fi Internetul, fără a deschide, în primul rând, o investigație formală. Agenții au avut un obicei adânc înrădăcinat de a menține informații pentru ei înșiși și a prezenta rapoarte” [6, p. 2].

Acest lucru a determinat reorientarea personalului FBI “de la combaterea terorismului spre exercitarea tradițională a infracțiunilor de tipul activităților Mob, răpiri și infracțiuni ale funcționarilor de birou... ‘agenții tradiționali care nu erau buni în stradă, au fost mutați la servicii de informații/intelligece,’ a declarat Jack Lawn, un agent veteran al FBI, care a condus mai târziu Administrația de executare a medicamentelor (Drug Enforcement Administration)” [6, p. 2].

Cheia unei discuții privind fuziunea punerii în aplicare a legii privind informația cu cea de informații de securitate națională este schimbul de informații. Aceasta este una dintre cele mai mari provocări ale Comunităților de Informații și Organelor de Drept pe care acestea trebuie să le depășească: „*Noi nu trebuie să pierdem din vedere faptul că scopul îmbunătățirii analizei și partajării informațiilor este de a oferi o mai bună informare atât guvernului federal, cât și în cele din urmă statului, guvernelor locale, sectorului privat, și de asemenea, cetățenilor noștri, astfel încât suntem mai bine pregătiți cu toții*”¹⁰.

⁸ Al doilea raport al fundației Markle Task Force privind securitatea națională în era informațională.

⁹ Congresul SUA, Senatul și Casa. Comitete de informații permanente/selecte. *Ancheta comună în investigarea activităților comunitare de informații înainte și după atacurile teroriste din 11 septembrie 2001, aspecte suplimentare*. (Congresul al 107-lea., sesiunea a 2-a, 2002), p. 45.

¹⁰ Oficiul Contabil al Guvernului. *Declarația Controlorului General al Statelor Unite David M. Walker, 11 Septembrie. Raportul Comisiei: Reorganizarea, Transformarea, și Partajarea Informației*. (3 august 2004. Ordinul Nr. GAO-04-1033T), p. 5.

După atacurile din 11 septembrie, nimeni din cadrul Comunității de Informații sau a Comunității Organelor de Drept nu va mai spune că ei sunt împotriva schimbului de informații sau că ei cred că schimbul de informații între servicii/agenții și comunități este o idee rea. Toata lumea va spune că schimbul mai intens de informații este necesar serviciilor/agențiilor din cadrul celor două comunități pentru a efectua o analiză amplă și minuțioasă din toate sursele, pentru a înfățișa cu acuratețe imaginea actualei amenințări (de exemplu „conectează punctele”). Cu toate acestea, politicile și acțiunile acestor agenții nu au acționat întotdeauna pe bună dreptate conform acestor dorințe declarate. Diferențele culturale înrădăcinate între organizații au restricționat fluxul de informații între agenții și chiar între departamente din cadrul acestor agenții. Pare a fi o reticență reflexivă de a partaja informația între agenții. Agențiile au creat politici prea restrictive cu privire la ceea ce poate fi, sau ar trebui să fie partajat pe plan intern și extern. Comisia pentru evenimentele din 11 septembrie a destăinuit că FBI-ul a construit astfel de politici restrictive interne privind manipularea de informații, că schimbul de informații în interiorul FBI-ului a devenit anatemă cu repercusiuni dăunătoare pentru cariera cuiva eventual.

Multe dintre aceste interpretări prea restrictive a politicii date au fost ghidate de dorința declarată de a proteja sursele și metodele. Din perspectiva aplicării legii, deținătorii de informații au crezut că eliberarea sau schimbul de informații ar compromite o sursă, care ar putea ajuta la condamnarea unui caz; divulgarea informațiilor prea devreme (înainte ca un caz să fie finalizat) ar putea deteriora cumva cazul sau chiar ar determina pierderea cazului de către procurori. Pentru membrii Comunității de Informații, protecția surselor și metodelor poate însemna pierderea unei capacități tehnice, dacă ținta știe că poate fi urmărită pe cale electronică, aceasta poate alege să folosească alte surse de comunicare, astfel colectarea eficientă a informației împotriva acesteia devine mai dificilă sau chiar imposibilă. Acest fapt poate pune în umbră investițiile de milioane în echipamente tehnice de colectare. Aceasta poate însemna, de asemenea, și pierderea unei surse umane; un compromis cu o sursă de HUMINT cel mai probabil, echivalează cu moartea sursei umane (și destul de probabil a familiei ei).

Schimbul de informații nu este singura provocare cu care se confruntă Comunitățile. S-a discutat mult despre posibilitatea de a „conecta punctele,” capacitatea de a găsi un sens logic în informația dispărută: „Problema este mult mai vastă decât doar de a colecta și a face schimb de informații. Provocarea constă în a utiliza eficient informațiile, legând procesul de colectare cu efectuarea unei analize riguroase și imaginative, derivate din perspective multiple, care utilizează tehnologia de ultimă oră pentru a sprijini utilizatorii finali, începând cu operatorii de intervenție de urgență până la președinți. Cu alte cuvinte, trebuie să mobilizăm informația pentru noua eră de securitate națională în care am intrat” [1, p. 2].

Atacurile din 11 septembrie au schimbat în mod semnificativ peisajul analitic în Comunitatea de Informații. Înainte de atac, ținta Comunității de Informații a fost orientată, în primul rând, pe statele-națiuni și pe perspectivele analitice tradiționale ale Războiului Rece. Comunitatea de Informații militare s-a axat în mod special pe armatele altor țări și pe capacitățile lor potențiale împotriva Statelor Unite. Chiar și în timpul creșterii sponsorizării de stat a terorismului în anii 1980, Comunitatea de Informații nu și-a strămutat complet vizorul de la Uniunea Sovietică; deși analiza de combatere a terorismului a început ca o disciplină, accentul analitic rămânând în altă parte. Atacurile Al-Qa'idei au schimbat această țintă spre combaterea terorismului și aproape fiecare participant al Comunității de Informații a aplicat forță de muncă și resurse împotriva acestei probleme.

Din motivul acestei difuzii de talent, Comunitățile de Informații și a Organelor de Drept trebuie să profite de toate serviciile/agențiile și organizațiile disponibile, care au analiști în domeniul luptei împotriva terorismului care să impulsioneze aceste capacități.

Tragedia din 11 septembrie a forțat Comunitatea de Informații și Comunitatea Organelor de Drept să reevalueze practicile lor în ceea ce privește schimbul de informații. Astăzi, amenințarea este de așa natură, încât nu poate exista o bifurcație între cele două comunități cu privire la informații; toate informațiile relevante disponibile de la o comunitate trebuie să fie împărtășite cu celelalte, în scopul de a genera o analiză cât mai cuprinzătoare a amenințării potențiale asupra SUA. Este important ca informația disponibilă să fie împărtășită fiecărui analist în domeniul combaterii terorismului, indiferent dacă acesta este din Comunitatea Organelor de Drept sau din Comunitatea de Informații [9, p. 1814].

Cooperarea, conlucrarea și colaborarea în domeniul schimbului de informații a devenit o necesitate analitică necondiționată, deoarece "centrele de informații/intelligence și de aplicare a legii devin tot mai interconectate. Puțini se îndoiesc că perspectivele valoroase pot rezulta dintr-o strânsă interdependență/corespondență de informații din diferite surse de informații și de aplicare a legii"[12].

Bibliografie:

1. Baird Zoe; James L. Barksdale, *Protejarea Libertății Americii în timpul erei informaționale*, Raportul Markle Foundation Task Force privind Securitatea Națională în timpul erei informaționale, New York: The Foundation, octombrie, 2002.
2. Baker Stewart A., *Should Spies Be Cops?* In: *Foreign Policy*, Winter 1994-1995, pp. 36-37

3. Bazan See Elizabeth, *The Foreign Intelligence Surveillance Act: an Overview of the Statutory Framework for Electronic Surveillance*, CRS Report RL30465, September 18, 2001.
4. Best Richard A. Jr., *Intelligence and Law Enforcement: Countering Transnational Threats to the U.S.*, 9
5. *Declarația Controlorului General al Statelor Unite David M. Walker, 11 Septembrie. Raportul Comisiei: Reorganizarea, Transformarea, și Partajarea Informației*. Oficiul Contabil al Guvernului; 3 august 2004. Ordinul Nr. GAO-04-1033T
6. Duffy Michael, *How To Fix Our Intelligence*, Time, 26 aprilie 2004
7. Jonathan M. Fredman, *Intelligence Agencies, Law Enforcement, and the Prosecution Team*, In: Yale Law and Policy Review, 1998, Vol. 16, No. 2, pp. 336-337
8. Lowenthal Mark M., *Intelligence: From Secrets to Policy* (Washington, D.C.: CQ Press, 2003),
9. *Papers of the Presidents of the United States: William J. Clinton*, 1996, Book II (Washington: Government Printing Office, 1998), pp. 1813-1814.
10. Richard Best, Jr., *Intelligence to Counter Terrorism: Issues for Congress*, Washington, D.C.: Congressional Research Service Report for Congress, 27 May, 2003.
11. Treverton Gregory F., *Terrorism, Intelligence and Law Enforcement: Learning the Right Lessons*, In: *Intelligence and National Security*, Vol., 18, No. 4, winter, 2003.

Surse internet:

12. Kaiser Simone; Marcel Rosenbach Holger; *Spiegel online International, How the CIA Helped Germany Foil Terror Plot, Operation Alberich*, 09/10/2007 accesibil la: <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,504837,00.html>
13. Jeffrey A. Isaacson, Kevin O'Connell, *Beyond Sharing Intelligence, We Must Generate Knowledge*, RAND Corporation, (<http://www.rand.org/publications/randreview/issues/rr.08.02/intelligence.html>) [20 Februarie 2005].
14. Quick Facts, site-ul FBI, accesibil la: <http://www.fbi.gov/about-us/quick-facts/quickfacts>

POST-KEMALIST POLITICAL TRANSFORMATION IN TURKEY – DEMOCRATIZATION OR ISLAMIZATION?

*Transformările politice post-kemaliste în Turcia –
democratizare sau islamizare?*

Larisa PATLIS

Licentiate in International Relations, ULIM (2005); M.A. in International Relations (European Studies), ULIM (2006); Lecturer at the International relations and Political Science Department, Faculty of History and International Relations, ULIM (2008 – onwards)

Research interests: EU Enlargement to the East; Turkey-EU Relationship; Eastern Partnership; Geopolitics of Central and Eastern Europe; Geopolitics of Energy Resources.

Research topic: Geopolitics of borders: Turkey's EU Accession Process.

Research visits: November 2009, Hungary, Budapest, Central European University, Open House Session on Political Science; July 2009, December 2008, Poland, Warsaw University, Studium Europy Wschodniej.

ABSTRACT

Turcia de azi continuă era post-kemalistă. Noțiunea "post-kemalism" ne oferă o paradigmă nouă pentru societatea turcă și edificarea statului. Turcia a susținut testul transformărilor democratice în repetate rânduri. Acum, Turcia abandonează tot mai rezistent practicile frecvente în trecut de lovitură de stat, și caută să înlăture factorii și condițiile care au influențat practicile respective. Prezentul studiu are ca scop elucidarea următoarei chestiuni: Turcia post-kemalistă avansează pe făgașul democrației sau revine la islamism? Căutând răspunsul la această întrebare și examinând condițiile în care evoluează islamismul, cercetarea observă o acomodare a ideologiei kemaliste la noile realități din Turcia post-kemalistă.

Cuvinte-cheie: Turcia, post-kemalism, islamism, secularism, democrație musulmană

Introduction. In the beginning of XXI century Kemalism in Turkey has encountered criticism both as an ideology and as a modernization project. Most of the criticism has focused on the incompatibility of Kemalism with liberal democracy and the diversity of Turkish society. Kemalism succeeded in creating a successful secular nation-state but failed to establish a functioning liberal democracy. Turkey's experiment of Westernization resulted in the formation of two conflicting sources of legitimacy: on the one hand there is an elected parliament of people's representatives; on the other there is nonelected military-bureaucratic elite that holding ultimate authority on the basis of Kemalism. This is why the transition from a 'security regime' mindset to a liberal democracy mindset required a transition from Kemalism to post-Kemalism.

Today, Turkey, ruled by rooted in political Islam Justice and Development Party for almost a decade, represents a battlefield between old Kemalist elites and new Islamist counter-elites. According to professor İhsan Dağı, the contemporary Kemalists are major critics of political and constitutional reforms. To counter the change brought about by political reforms, Kemalists argue that Turkey's direction is changing from Westernization to Islamization. For Dağı, advocates of Kemalist ideology are mainly the state elite, and in that sense, "the history of Turkish democratic struggle since 1950s is the history of struggle between popular power and the Kemalist/state power" [4, p. 78].

Top-down reformation in Turkey. The term 'Kemalism' (Atatürkçülük) is mostly referred to six fundamental pillars mostly known as 'six arrows' of the state doctrine formulated by Mustafa Kemal Atatürk, the national hero, who saved Turkey from occupation after World War I, founded the Turkish Republic in 1923, and then adopted a package of reforms carrying out an extensive Westernization program. The six principles of Kemalism: republicanism, nationalism, secularism, statism, reformism, and populism were incorporated later in the program of the Republican People's Party (Cumhuriyet Halk Partisi – CHP) established by Atatürk, and are symbolized by the six arrows in the Party emblem till nowadays. In 1946, after more than 20 years of the CHP's autocratic rule, the Kemalists were forced to accept a multiparty system, but Kemalism remained the official ideology.

Since 1923, Kemalism has sought to modernize society, to defend and consolidate the state. Three of Kemalist principles – republicanism, nationalism, and secularism – are still enshrined in the Turkish Constitution [11]. However, these principles do not reflect anymore the reality of Turkey today. The Kemalist understanding of republicanism (Cumhuriyetçilik) in practice means the superordinate position of state sovereignty and its institutions. The military and judiciary has served for many years as guardians of state power. Nationalism (Milliyetçilik) stands for the idea of Turkey as a nation-state with the Turkish nation as the people of this state, thus giving limited rights for ethnic and religious minorities. And finally, Turkish secularism (Laiklik), inspired by the French 'laïcité', has meant not merely separation of religion and state but also state control over religion. Although in true secularism not only the state is autonomous from religion, but religion too is autonomous from the state [6, p. 43].

The Kemalist reformers have aimed to modernize all aspects of state and society with strong Islamic roots and traditions and to confine religion to the private realm [2, p. 123]. The Kemalist state presented Islam as regressive and hostile to modernization, identifying it as the main reason for the economic underdevelopment and social malaise that confronted Turkish society in the 1920s and 1930s. That is why during the early years of the Republic the Caliphate was abolished, religious orders and institutions were closed, religious schools and education were banned, and western civil law was adopted. But Islam was never

dead in Turkey either before or after Kemalist reforms. The reforms of the Republic maintained the dominance of the state elite until 1950, treating society as an arena to be mapped, controlled, and civilized without any say of its own.

As the state's hostility to religion became clear, societal groups that did not share in the political and economic benefits reaped by the new elite saw Islam as an ideology they could use to challenge the Kemalist state. Islam thus became a political tool in the hands of marginalized segments, which made up the bulk of Turkish society [12, p. 55]. The use of Islam in political purposes started in the beginning of 1950s and increased gradually, but each of those attempts led to three direct coups d'état (1960, 1971, 1980) and two coup threats (1997, 2007). It is important to mention that 'Muslim' is not synonymous with 'Islamist', in the sense that the former expresses a religious identity and the latter implies a political consciousness and social action [5, p. 47].

Bottom-up islamist movement. Islamist movements in Turkey, emerged after the 1950s, have developed four sets of strategies – which gradually became four competing visions about the role of religion in Turkish society – in relation to changing circumstances. These social strategies chronologically are: “a spiritual ethical” (1925–1950); “a cultural” (1950–1970); “a political” (1970–present); and “a socioeconomic” Islamic movement (1983–present) [12, p. 9].

Political parties of the 1950s incorporated Islamic language into their party platforms in order to attract religiously conservative voters. For the first time this strategy was used in the Democrat Party's (Demokrat Partisi - DP) challenge to the secular nationalist tradition of Atatürk's CHP in Turkey's first multiparty elections. However, this challenge resulted in a military coup in 1960, when the Turkish army assumed a guardian role in maintaining secularism in order to prevent, and if necessary eliminate, the Islamist challenge. Since then the military established itself as autonomous from the political sphere, making politics subordinated to its priorities and preferences. Such a self-appointed role enshrined in the 1961 constitution formed the basis for the constant interference of the military in political affairs.

Later in the 1970s Necmettin Erbakan, Turkey's future first Islamist Prime Minister, and his associates formed two distinctively Islamic political parties: the National Order Party (Milli Nizam Partisi - MNP), founded in 1970 and banned after military coup in 1971, and the National Salvation Party (Milli Selamet Partisi - MSP), which was founded in 1972 and enjoyed considerable success as a minor party in the 1970s, capturing enough parliamentary seats in the 1973 and 1977 elections to wield considerable power in several coalition governments [8, p. 341]. After Turkey experienced its third military coup on September 12, 1980 a new constitution was adopted (which is still in force today) eliminating the politicians and the parties of 1970s from Turkish political arena and putting restrictions on religion.

The emergence of contemporary Islamism in Turkey can be traced to the post-1983 period, when Erbakan's movement re-entered the political scene with his new Welfare Party (Refah Partisi - RP). The Islamism of the 1980s differed from the Islamic movements of the 1960s and 1970s in its social basis, nature, and impact, because changes in Turkish society shaped the Islamist discourse. Indeed, the social and political basis of the Islamic movement had experienced a major transformation at the grassroots level, one that had major implications for the rhetoric and actions of the RP, the successor of the MSP [12, p. 213].

In the early 1990s, the RP leadership realized the need for turning the party into a mass political movement, adopting an agenda that put stress on social problems rather than on religious themes, using modern propaganda means. It particularly tried to mobilize the urban poor who suffered from the liberalization policies of the 1980s that had a negative impact on peripheral social and economic groups. This policy continued right up to the March 1994 local elections in which the RP proved its growing political power, receiving 19 percent of the vote and winning the mayorship in 28 provinces, including Ankara and Istanbul. The real shock came with the 1995 general elections in which the RP came first holding 21 percent of the votes. After a short-lived coalition government of center-right political parties, Necmettin Erbakan, the leader of the RP, formed a coalition government with the center-right True Path Party (Doğru Yol Partisi - DYP). It was a great success. For the first time in the republican history of Turkey, a pro-Islamic political party came to power as a major force, holding a prime ministerial position [3, p. 13].

Islamism became the political expression of a conflictual link between an Islamic-Turkish identity and a secular Western identity, which is defined by different normative values, gender relations, and life-styles. According to professor Göle, this rise of Islam in social and economic life was not only a reaction to the transformations in the religious and cultural life of Turkish society, but it would "present a counter-cultural model of modernity, and a new paradigm for self-definition that has led to the formation of Islamist counter-elite" [5, p. 53]. All the same, coming from religious roots, the Refah Party was not welcomed by the secular elite, who feared that Islamists would quickly infiltrate state institutions and eventually introduce Islamic law (Şeriat), and it was banned in 1998 by Turkey's Constitutional Court.

After the closure of the RP, its successor became the Virtue Party (Fazilet Partisi - FP), which had been formed by a number of Islamists close to Erbakan. The FP chose a strategy of an opposition party by shifting from the old claim that Turkey was not religious enough to the claim that Turkey was not democratic enough. The Party was closed being accused of serving as a focus of anti-secular activity and for remaining an extension of the banned Refah Party. The official closure was all that was needed to formalize the party's split. The

reformist grouping had actually been working for over a year on the outline for a new party. Necmettin Erbakan loyalists, however, were the first to inaugurate a new party, under a new name chosen by Erbakan himself, the Felicity Party (Saadet Partisi – SP).

The rise of the ak party. ‘Anti-military’ coup. In August 2001 the moderate, reformist wing of the Fazilet Party formed the Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP). The AK Party, as it came to be known, echoed the meanings of the Turkish word ‘ak’, which can be translated both “white” and “clean”. The message behind such a name was that the AK Party must be untainted by the corruption of the past, a clean slate. The party emblem symbolizes this by departing from variations on the crescent logo that was common to the Refah, the Fazilet and now the Saadet Party. The AK Party’s logo is a shining light bulb reminding of “continuous light”.

The views of the AK Party are a sharp departure from the political Islam represented by Necmettin Erbakan. In the AK Party’s vision, religion remains the most important human institution, creating a natural moral and social order, but religious institutions could best be maintained in a climate of ‘religious freedom’ [8, p. 351]. The AK Party identifies itself as a ‘Muslim democrat’ movement based on a comparison with ‘Christian democrat’ parties in Western Europe. The AKP, led by the charismatic leader Erdoğan, the former mayor of Istanbul, once jailed by the secular establishment for Islamist agitation, is searching for ways to combine the increasing demands of its large groups of religious supporters who want more freedom and tolerance, with a traditionally secular society.

In the general elections of 3 November 2002, the AK Party received 34.3 percent of the vote and got 363 of the 550 seats in the Parliament (Türkiye Büyük Millet Meclisi), while the secularist CHP placed second with 19.4 percent of the vote. The AKP’s victory has dramatically altered political Islam in Turkey. The results of the 22 July 2007 election demonstrated even more vividly the degree to which the AKP has been able to expand its base of support, obtaining 46.6 percent of the vote [9, p. 49]. In the same year after a political crisis over a presidential election Abdullah Gül became Turkey’s first head of state with a background in political Islam. Moreover, after the general elections of 12 June 2011 the AK Party is the first party to have won three consecutive elections while at the same time increasing its votes (34,28% in 2002, 46,58% in 2007, and almost 50% in 2011¹¹).

¹¹ Source: Turkey’s Supreme Election Board (Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı – YSK)
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf>;
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007MilletvekiliSecimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf>;
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/gumrukharic/gumrukharic.pdf>

The last elections, which made Recep Tayyip Erdoğan, the most successful Turkish political leader and reformist after Atatürk, can be classified as the first elections of the “post-Kemalist” era.

What can explain such a great success of the AK Party? Despite its Islamist roots, the AKP realized the advantages of speaking the language of modernity and of integration with Europe, transforming and bringing Turkey into a new era in its relations with the EU. Erdoğan’s government passed a series of democratic reforms in order to fulfill the Copenhagen criteria, and today, after almost a decade of the AKP rule, Turkey is much richer and more modern than it was before. Its economy is growing three times as fast as those of other European countries. Turkey achieved a growth rate of 9 percent in 2010. Unemployment has fallen to 11 percent; inflation is now down to 6 percent – figures that most European Union countries can only be envious of [10]. Removing the ban on Kurdish broadcasting, and changing the composition of the National Security Council in order to limit the military’s role in politics are also among the biggest achievements of the AKP government.

Since coming to power, Recep Tayyip Erdoğan made constitutional change his number one priority. Although Turkey has attempted to change its constitution many times, it didn’t go any further apart from minor amendments. Everybody in Turkey understands that the constitution is outdated and should be revised and rewritten to offer more individual and religious freedoms and respect for minorities, as well as reducing the role of the military in Turkish politics.

The AK Party prepared the package of amendments for the constitutional referendum, which took place on 12 September 2010, a symbolic date for Turkey, as it marked the 30th anniversary from the bloodiest coup in modern Turkey’s history. The reform package included a series of constitutional amendments, half of which were aimed to change the judiciary, giving the government excessive influence over it. They also affected Turkey’s military and the citizens’ rights. Campaigning has mobilized all the Turkish society, dividing it into ‘evet/yes’ and ‘hayır/no’ groups. With the results 58% - for and 42% - against the reforms**, the referendum was seen as a vote of confidence in the Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan.

However, there is another side of the coin. The AKP Islamists’ hunger for power results in persecution of those, who do not share their views, whose newspapers are critical of the administration, arresting professors, journalists, civil servants, military leaders, and attorneys opposed to the regime. The most striking example is the ‘Ergenekon’ case (the largest and most controversial investigation in Turkey against ‘the terrorist organization’, planning to overthrow government in 2007) [10]. Therefore, Turkey still faces significant democratic deficits that are

** Source: YSK - <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2010Referandum/KesinSonuc/Sonuc.pdf>

inherent to the system, among which the biggest is the lack of freedom of opinion. Suspicion of the AK Party government's attempt to move Turkey from secularism to Islamism is still very much alive, especially among the old establishment. Some secularists fear that the further Islamization of the Turkish society and the polity may lead to the eventual establishment of an Islamic state in Turkey [6, p. 44]. In such a situation, having ambitious plans for 2023^{***} (the 100th anniversary of the foundation of the Turkish Republic), Prime Minister Erdoğan has to choose between the two alternatives: whether to be the last Islamist or the first real democrat. Erdoğan's immediate post-election emphasis on consensus and dialogue with the opposition on the constitution is a welcome recognition of the new reality.

Since the EU and Turkey began accession negotiations in 2005, a political power struggle has been underway in Turkey between two elites: the old, secular Kemalist and the new democratically elected pro-Islamic ones. The focus of this struggle is not only a qualitative deepening of Turkish democracy in order to meet EU accession criteria; at issue is also the extent to which both the pro-Islamic governing AK Party and the Kemalist state ideology are capable of reforming themselves. Turkish historian Sina Akşin mentions that in many EU circles a moderate Islamist regime might be considered a salutary development, since it would rid them of the problem of accepting Turkey for full membership [1, p. 315]. The negotiation process is a win-win game where both sides are in advantage: "the EU continues keeping Turkey as its strategic ally and Turkish statesmen continue showing that they successfully move the country towards EU membership in order to get electoral support and at the same time to prevent army influence in politics", concludes Akşin [1, p. 320]. Thus, the accession negotiations scheduled to last at least ten years could become 'open-ended'.

Conclusion. There is no doubt today that Turkey has entered a post-Kemalist era. The AKP, a moderate and pragmatic successor to earlier Islamist parties, firmly holds its position, in contrast to the Refah, Fazilet and Saadet, winning three consecutive elections. On the other side, the appearance of the new leader of the CHP, Kemal Kılıçdaroğlu, with a more liberal message during the 2011 elections, could be interpreted as the beginning of a new post-Kemalist era for the party as well. Yet, this change most probably will not go beyond the rhetoric, taking into consideration the recent cleavage inside the CHP. Anyway, Kemalism, as ideology, should be seriously re-examined, as it no longer reflects today's reality in Turkey. The secular-Islamist divide has highlighted the asymmetric power relations in Turkish politics. Furthermore, the increasing visibility and autonomy of religious symbols in Turkey at least partly seems to be a consequence of the EU-induced reform process [7, p.131].

^{***} "Türkiye hazır, hedef 2023" - from the AKP's election manifesto in the 2011 general election (see <http://www.akparti.org.tr/site/hedefler>)

The question – whether the AKP is Islamist or reformist – is still not easy to answer. During almost the decade of its rule Turkey hasn't been turned into an Islamic state, but at the same time the reform process is slow. However, there is a clear intent of the AK Party to remain in power at least one more decade, which is highlighted in its 2023 targets. It now looks less likely that in a decade Turkey will become an Islamic state under Erdoğan's government, but it is definitely drifting towards a more authoritarian rule, resembling modern Russia. Turkey has still a lot to do to be able to consolidate democracy, to adopt a new liberal constitution, to continue reforms, to revise its relationship with the EU and resolve the long-standing Kurdish question.

Bibliography:

1. Akşin S., Turkey, from Empire to Revolutionary Republic: The Emergence of the Turkish Nation from 1789 to Present. New York University Press, 2007. 352 p.
2. Arat Y. Feminists, Islamists, and Political Change in Turkey In: Political Psychology, Vol. 19, No. 1/1998, pp. 117-131
3. Dağı İ. Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization. Budapest: CEU, Center for Policy Studies, 2002. 55 p.
4. Dağı İ. Turkey between Democracy and Militarism: Post Kemalist Perspectives. Ankara: Orion Publications, 2008. 301 p.
5. Göle N. Secularism and Islamism in Turkey: The Making of Elites and Counter-Elites. In: Middle East Journal, Vol. 51, No. 1/1997, pp. 46-58.
6. Heper M. Islam and Democracy in Turkey: Toward a Reconciliation? In: Middle East Journal, Vol. 51, No. 1/1997, pp. 32-45
7. Jung D. "Secularism": A Key to Turkish Politics. In: Intellectual Discourse, Vol. 14, No. 2/2006, pp. 129-154
8. Mecham R. Quinn. From the Ashes of Virtue, a Promise of Light: The Transformation of Political Islam in Turkey. In: Third World Quarterly, Vol. 25, No. 2 /2004, pp. 339-358.
9. Rabasa A., Larabee F. Stephen. The Rise of Political Islam in Turkey. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2008. 134 p.
10. Steinvorth D., Zand B. Is Erdogan's Success Pulling Turks Away from Europe? In: Spiegel. [online]. 09.06.2011. <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,767427,00.html> (accessed 12.06.2011)
11. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Kanun no: 2709. Kabul Tarihi: 7 Kasım 1982. In: Resmî Gazete, 9.11.1982, Sayı 17863 (Mükerrer). 64 s. <http://www.resmigazete.gov.tr>
12. Yavuz M. Hakan. Islamic Political Identity in Turkey. Oxford University Press, 2003. 328 p.

MODIFICAREA FRONTIERELOR SPAȚIULUI EURASIATIC ÎN PROCESUL DEZINTEGRĂRII URSS

*The Transformation of Borders in Eurasia in the Process
of the Soviet Union Dissolution*

Viorica ȚÎCU

Drd. în Relații Internaționale (2008); Absolventă a Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative, Departamentul Relații Internaționale și Integrare Europeană, București, România (2001); Magistru în istorie (Studii Sud-Est Europene), Catedra UNESCO, Universitatea de Stat din Moldova (1999); Absolventă a Facultății de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova (1998); Lector superior la Catedra Relații Internaționale și Politologie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM); Secretar științific al Institutului de Istorie și Științe Politice, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM.
Domenii de activitate: Geopolitică și Geostrategie, Uniunea Europeană.

ABSTRACT

We live in a world of battle for borders and cross border and metamorphosis. Nothing is given to all, everything is constantly emerging. This continuum expresses transformer, on the one hand, destruction and, on the other hand, construction. Borders increase and decrease, widen or shrink, depending on the role played by those entities planetary relations. Only some re-drawn, them, others are expanding, others are built, and on some of the inconvenient reduce them to simple memory. In the last few decades, interest in political studies spatial phenomenology beating traditional concern to border phenomenon, the key marker of identity discourse. Symbolic mapping has gradually become a real battlefield of social identities, cultural, national.

Introducere. Trăim într-o lume a bătăliilor pentru frontiere și a metamorfozelor frontaliere și transfrontaliere. Nimic nu este dat definitiv, totul se află într-o continuă devenire. Acest continuum transformator exprimă, pe de o parte, distrugere și, pe de altă parte, construcție. Frontierele cresc și descresc, se mărgesc sau se micșorează, în funcție de rolul pe care-l joacă entitățile respective în relațiile planetare. Pe unele doar le retrasează, pe altele le mărgesc, pe altele le construiește, iar pe unele dintre cele neconvenabile le reduce la simple amintiri [7, p. 9]. Lumea nu ezită să se bată pentru simboluri și să se reunească sau să se dividă, adesea, pentru distrugerea acelorași simboluri pe care le-a adorat. În ceea ce privește lumea, frontierele și simbolurile sale, între sublim și ridicol nu se află, adesea, nici măcar un pas, în timp ce, între aceleași afirmații, se zidesc și se adâncesc falii înspăimântătoare.

În ultimele câteva decenii, interesul studiilor politice pentru fenomenologia spațială a reușit să surclaseze preocuparea tradițională față de fenomenul frontierei, ca reper-cheie al discursului identitar. Cartografia simbolică a devenit tratat un veritabil câmp de bătaie al identităților sociale, culturale, naționale etc.

Din multitudinea de definiții consacrate conceptului frontieră poate fi extras un întreg instrumentar conceptual, frontierele putând fi politice, militare, geografice, lingvistice, sociale, culturale, confesionale. Noțiunea de frontieră vine dintr-un foarte vechi adjectiv francez *frontier (iere)* care înseamnă „a face față cuiva, vecin (în catalană, *frontaler* = limitrof, care hrănește soldații afectați pazei frontierei) [16, p. 118]. Sensul cuvântului frontieră, acela de limită, nu s-a schimbat până azi. Provine din cuvântul *front* (partea din față a unei entități) căruia i se asociază un sufix: *front* – *frontal* – *frontier*, *frontalier*. Cu timpul sensul de limită din față pe care l-a avut inițial această noțiune s-a transformat în acela de limită față de ceva, adică în linie de despărțire a două entități, devenind frontieră. De aici rezultă deja foarte multe lucruri. Mai întâi, frontiera este înțeleasă nu ca o linie bătută în cuie sau în borne, ci ca o limită flexibilă, care, de regulă, se extinde, ca un proces, ca un fenomen. În al doilea rând, frontiera devine o relație, mai exact, o limită-relație sau o interfață între sisteme diferite. În al treilea rând, frontiera este înțeleasă ca un fenomen complex, cu determinații multiple și foarte diferite.

Frontiera este înțeleasă și ca o discontinuitate a spațiului, ca o modalitate de delimitare, de diferențiere și de identificare a unui spațiu în raport cu alt spațiu. De altfel, despre frontieră s-a spus că nu se definește ci că ea definește. Ea delimitează teritoriul unui stat de teritoriul altui stat sau cadrul juridic în care statul își exercită suveranitatea deplină și exclusivă, dar poate dobândi și funcții configurative atunci când modelează procese mentale, afective și volitive. Nu întâmplător se vorbește despre o sociologie a frontierei, o antropologie și o psihologie a frontierei, de o religie, o filozofie și o morală a frontierei și nu în ultimul rând de o politică a frontierei [1, p. 9].

Frontierele sunt deci limite, limitări sau delimitări. Ele se prezintă, deopotrivă, ca margini până la care s-a ajuns, ca hotare, așa cum spunea Nicolae Iorga⁵, dar și ca linii de despărțire, de separare. Există numeroase tipuri de frontiere: politice (adică între state, dar și, figurat, între concepte, doctrine politice etc.); ideologice, adică între ideologii; geografice, naturale; convenționale; terestre; maritime; aeriene; științifice; culturale; religioase etc. „Fenomenul frontierei exprimă totalitatea proceselor prin care se manifestă o expansiune istorică, fie a unui popor, fie a unei civilizații, fie a unei religii sau ideologii, ori, în fine, a unui imperiu. Vorbim, în acest caz, de frontiera popoarelor, a civilizațiilor, a imperiilor ori pur și simplu, de frontiere religioase, ideologice etc.“ [1 p. 1].

Sociologia modernă insistă asupra faptului că frontiera nu este un fapt spațial cu consecințe sociologice, ci dimpotrivă, un fapt social care dobândește forma în spațiu. În acest sens, Georg Simmel afirma că, frontierele sânt produsul unui proces geopolitic de delimitare, având ca rezultat teritorii, regiuni sau țări – tot atâtea spații culturale reprezentative pentru un anumit grup social și care nu se suprapun neapărat peste limitele politico-teritoriale acceptate. Simmel pune accentul pe rolul activ al colectivităților în trasarea frontierelor și a limitelor. De asemenea, același autor îi datorăm meritul de a fi extins considerabil câmpul semantic al conceptului de frontieră, cu semnificația de înglobare a oricărui proces de delimitare. Ideile expuse de Georg Simmel [12, p. 30] ne vor servi drept reper pentru analiza procesului de instrumentalizare a frontierei în practicile politice și culturale ale Europei post Război Rece.

Modul exclusiv de a reprezenta Europa cu ajutorul unor categorii polare a fost produsul unor opțiuni geopolitice după încheierea celui de-al doilea război mondial prin separarea netă între un centru occidental, paradigmatic, pe de o parte și o serie de regiuni periferice, – regiunile frontaliere din est și sud-est, pe de alta, întârziate pe toate planurile și imitative din punct de vedere cultural, pe de altă. Prin intermediul unei metafore politice – Cortina de Fier – și a echivalentului său arhitectural – Zidul Berlinului – la jumătatea secolului al XX-lea, această frontieră a fost una personificată.

Cortina de Fier reușise să impună dinspre geopolitică spre antropologia culturală diviziunea Est-Vest, stabilizând aparent fisurile endemice și ubicue ale continentului printr-o falie ideologică, politică și, tot mai mult, civilizațională, care separa două blocuri ireductibil rivale și pretins monolitice [14, p. 198]. Frontierele care au traversat continentul european pe parcursul Războiului Rece au despărțit regiuni și grupuri etnice, a acumulat potențiale stări conflictuale, marcând profund cartografia politică a Europei nu numai în ceea ce privește relațiile internaționale, ci și în privința creării unor noi structuri teritoriale europene, politice, culturale și economice.

Dezintegrarea URSS: proces geopolitic complex. Evenimentele din 1989 care au bulversat Estul Europei, au pus capăt regimurilor comuniste prezente în această zonă după cel de al Doilea Război Mondial, au provocat dispariția zonei de influență sovietică, dizolvarea Tratatului de la Varșovia, dar și căderea Zidului Berlinului, episod marcant al sfârșitului comunismului în Europa.

Căderea zidului berlinez a reprezentat un adevărat eveniment universal-istoric în sens hegelian: au impus o ruptură diacronică între lumea de dinainte și de după 1989. Pe parcursul aceluși an, ceea ce părea drept un sistem imuabil și aparent inexpugnabil s-a prăbușit cu o uluitoare rapiditate. Astfel, pe 10 noiembrie 1989, chiar a doua zi după căderea Zidului este destituit primul secretar al Bulgariei, Todor Jivkov [15, p. 19]. În Cehoslovacia, exodul mulțimii est ger-

mane are un puternic impact asupra opiniei publice. Ziua de 17 noiembrie 1989 este marcată printr-o puternică mobilizare a populației, care ulterior conduce la căderea regimului comunist și al instaurării unei adunări Naționale noi, care îl propulsează în fruntea sa pe Alexandr Dubcek și îl alege la președinția republicii pe intelectualul Vaclav Havel.

Cele mai sângeroase evenimente au avut loc în România. În a doua jumătate a lunii decembrie 1989, în România se produc ciocniri violente, soldate cu răsturnarea prin forță la 22 decembrie a liderului Partidului comunist român Nicolae Ciușescu, executat împreună cu soția sa la 25 decembrie. În această conjunctură ia sfârșit comunismul în Europa de Est. În locul unor sisteme ideocratice, dominate de partidul unic, revoluțiile au creat entități politice pluraliste. Au permis foștilor subiecți ai despotismelor ideologice să-și recapete drepturile civice și naturale și să se implice în construirea unor societăți deschise. În locul unor economii planificate, toate aceste societăți au adoptat economii de piață. În consecință, independența țărilor din fostul bloc sovietic a reprezentat un catalizator al dezvoltării relațiilor europene și, în anii care au urmat, a avut un puternic efect dizolvant asupra evoluțiilor din interiorul URSS.

De la Varșovia la București, trecând prin Praga sau Budapesta, popoarele au descoperit o nouă manieră de a trăi: democrația, capacitatea de a alege și a decide asupra viitorului lor. Independența țărilor din fostul bloc sovietic a reprezentat un catalizator al dezvoltării relațiilor europene și, în anii care au urmat, a antrenat destrămarea Uniunii Sovietice.

Fenomenul imploziei colosului sovietic deține un loc aparte în cadrul istoriei universale, fiind cauzat în mod covârșitor atât de factori interni, cât și de factori externi. Colapsul imperiului sovietic a fost un proces geopolitic care s-a derulat pe parcursul a câțiva ani, generat de adâncirea dificultăților de ordin politic și social-economic atât în interiorul Uniunii Sovietice, cât și în cadrul blocului comunist la începutul anilor '80 ai secolului XX [2, p. 103]. Începând cu această perioadă sistemul va fi marcat de profunde conflicte de interese, între dominați și dominanți și inserate în carcasa rigidă a sistemului politic bazat pe dominația aparatul unic. Acesta este contextul în care Jurii Andropov devine secretar general al PCUS, pe 12 noiembrie 1982. Fostul șef al KGB-ului¹² încearcă să restaureze sistemul printr-o întoarcere la leninism și la disciplină, atât în partid, cât și în societate. Decesul său rapid, la 9 februarie 1984, face ca proiectul elaborat de el să nu fie dus la bun sfârșit.

După interimatul lui Constantin Cernenko, un apropiat a lui Jurii Andropov, este numit secretar general al PCUS pe 11 martie 1985: Mihail Gorbaciov. Noul Secretar General a formulat imperativul „noii mentalități” pe plan intern

¹² Jurii Andropov este numit în fruntea KGB-ului în 1967

și extern, din care a rezultat și celebrul său concept de *perestroika*, ca un proiect al unei ample reforme în cadrul sistemului, prin care se urmărea reconcilierea socialismului cu democrația [4, p. 70]. Cel de-al doilea concept înaintat de M. Gorbaciov menit să schimbe radical situația în organizarea statală a fost *glasnost* [4, p. 70] – prevedea democratizarea, reducerea cenzurii și a represiunii politice, reducerea puterii politice a KGB-ului, etc. El a încercat să salveze sistemul comunist printr-un proces lent de liberalizare fără însă a elimina fundamentele ideologice. Inițiind această campanie M. Gorbaciov [8, p. 26] a militat pentru valorile unei generații care își asumase ideile celui de-al XX-lea Congres al PCUS, inclusiv cele privind reformele politice și economice, coexistența pașnică cu Occidentul și revizuirea generală a modelului utopic comunist în sensul umanizării lui.

Liberalizarea politica inițiată de liderul sovietic, cuplată cu prăbușea imperiului extern al Moscovei a accelerat procesul centrifug, de dezintegrare în URSS, a catalizat mișcările patriotice din republicile unionale și a anunțat o lume nouă, departe de bipolaritatea războiului rece. Astfel, țările blocului sovietic trezite la viață de *perestroika* lui Gorbaciov rând pe rând își regăseau libertatea și independența de stat.

Cauzele prăbușirii comunismului nu pot fi reduse la un factor unic, deoarece pentru ca un astfel de proces de dimensiuni istorice să se producă, a trebuit ca o mulțime de cauze să interacționeze și să creeze un set de circumstanțe ce-au făcut schimbarea să fie urgentă și de neevitat. Printre cauzele majore ale destrămării URSS se numără supraextensia imperiului sovietic (*imperial overstretch*)¹³, caracterizată prin faptul că, suma totală a intereselor și obligațiilor ale URSS de a acoperi un spațiu geopolitic imens, au fost mult prea exagerate față de capacitatea statului de ale apăra simultan. Prin urmare, forțele militare necesare susținerii intereselor geopolitice și geostrategice în condițiile bipolarității sistemului internațional s-au dovedit a fi incapabile datorită constrângerilor bugetare și de imperativul de a fi capabilă să răspundă provocărilor la nivel atât în plan regional cât și global. În cazul dat, tocmai apogeul extensiei teritoriale a imperiului sovietic odată cu intervenția militară în Afganistan în 1979 s-a răsfrânt negativ asupra integrității URSS, deoarece după un îndelungat război de gherilă, sovieticii încep să fie respinși, declanșând retragerea, mai întâi din Kabul, când pe data de 15 martie 1985, ultimul soldat sovietic a părăsit teritoriul Afganistanului. Aceasta a reprezentat recunoașterea primei înfrângeri politico-militare de la terminarea celui de-al doilea Război Mon-

¹³ Teoria supraextensiei teritoriale - *imperial overstretch* – este avansată de Paul Kennedy, unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți al teoriei decliniste în 1988 în celebra lucrare *The Rise and Fall of Great Powers*

dial. Urmează retragerea forțelor militare sovietice din Berlin, și apoi din tot restul blocului comunist, culminând cu desființarea Pactului de la Varșovia, toate într-un interval de 30 de luni [16, p. 120].

Noi frontiere, noi identități. Schimbarea frontierelor, ca urmare a de-sate-lizării statelor din Europa Centrală și de Est, este considerată una din principalele consecințe geopolitice în procesul de disoluție a Uniunii Sovietice. Europa, care, odinioară, era vârf de lance în ofensiva frontierelor, schimbă radical conceptul de frontieră. Are astfel loc, în viziunea europeană, o triplă transformare a frontierei:

- divizarea unora dintre frontierele stabilite după cele două războaie mondiale, revenirea la o parte dintre vechile frontiere sau apariția unor entități statale noi (cazul spațiului ex-iugoslav și al spațiului ex-sovietic);
- transformarea frontierelor-linii în frontiere-suprafață, adică în entități omogene, puternice și stabile;
- trecerea de la frontierele-linii de despărțire, de la frontierele care delimitează și separă la frontierele care unesc și reunesc și construirea, pe această bază, a noii frontiere europene.

Prima dimensiune a procesului frontierei europene – respectiv, divizarea și apariția unor frontiere noi, deci a unor state noi – este pe cale de a se încheia. De-a lungul cordonului creat de la Marea Nordului la Marea Adriatică, evenimentele se desfășoară după particularități evidente și inconfundabile, dar care vor dovedi că au același scop. În perioada scursă după 1990, țările din Europa Centrală și de Răsărit parcurg propria lor istorie cu elemente comune, care admit în final generalizări, dar și cu specificități puternice care le diferențiază, situându-le în posturi diferite, în special din punct de vedere al politicii, economiei și securității. Prin noile poziții create de istorie, se regăsesc țări precum Cehia și Slovacia apărute pe harta Europei în limitele frontierelor cehoslovace [13, pp. 6-7].

De asemenea, au apărut, în acest spațiu, cinci noi state suverane și independente: Serbia și Muntenegru; Croația; Slovenia; Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei; Bosnia și Herțegovina. Ca urmare a dezintegrării Iugoslaviei. Cazul iugoslav apare ca o excepție dramatică la ceea ce ar fi putut deveni o regulă în Balcani după căderea comunismului: revenirea războiului ca mijloc de reglementare a conflictelor etnice și interstatale, întrucât Iugoslavia de-a lungul existenței sale, a fost mai degrabă o viziune a statalității decât un stat multinațional tradițional, și a reprezentat fără îndoială statul cu situația cea mai complicată din punct de vedere istoric, a tradiției politice, a standardelor socio-economice, al sistemului legal, al religiei și culturii [9, pp. 162-163].

În schimb, prăbușirea Uniunii Sovietice, a statului cu cea mai mare întindere teritorială din lume, a creat un vid de putere chiar în centrul Eurasiei. În acest

sens, Z. Brzezinski, afirma că, dezintegrarea statului sovietic în 1991 a produs o confuzie geopolitică enormă, deoarece în decursul a doar două săptămâni, frontierele Rusiei se restrânseseră la ceea ce fuseseră la începutul secolului al XIX-lea în Caucaz, la jumătatea aceluiași secol în Asia Centrală și la ceea ce fuseseră cam la anul 1600 spre Vest [2, p. 103].

Pe de altă parte, colapsul Uniunii Sovietice nu a însemnat doar o pierdere cantitativă, cum ar fi teritoriu, resurse și populație, ci și una calitativă, pierderea identității imperiale. Frontierele politice, istorice, culturale și etnice, ca și hărțile mentale ale rușilor nu mai aveau coerență, deoarece, acestea formate în urma unor calcule geostrategice rafinate ale liderilor sovietici, încheia o societate înregimentată cu entități incompatibile și chiar dușmănoase. În consecință, supraextensia teritorială a imperiului sovietic cuplată cu criza politică și social-economică de la sfârșitul anilor '80, sec. XX vor contribui decisiv la prăbușirea colosului sovietic.

Dezintegrarea a tot ceea ce rușii, de-a lungul secolelor, se obișnuiseră să ia drept realitate, drept singura realitate posibilă, a generat procesul de transformare a Rusiei post sovietice, exprimat prin modificarea frontierelor și redefinirea principiilor existențiale în concordanță cu noua conjunctură internațională.

Revenind la noile frontiere ale Rusiei, observăm o diminuare a poziției strategice la nivel regional dar și global, a influenței geopolitice și geo-economice. În vest, prin detașarea statelor baltice, Rusia post sovietică s-a văzut în situația de a renunța la porturile Riga și Tallin, ceea ce a determinat ca accesul la Marea Baltică să fie mai limitat. Desprinderea acestor state accentuează izolarea Rusiei, fapt ce explică împotrivirea în repetate rânduri la tentativele de integrare ale acestor state în structurile euro-atlantice.

Diminuarea poziției strategice în flancul de sud-vest prin desprinderea Republicii Moldova de la Uniunea Sovietică, s-au produs mari schimbări în zona istmului pontic. În consecință, este diminuată influența Rusiei a tot ce reprezintă Balcanii, Europa Centrală și cea de Est. Simțind o limitare radicală din punct de vedere politic în Republica Moldova, Rusia tinde prin varii metode să-și legitimeze menținerea prezenței militare ruse. În acest sens, separatismul reprezintă prima experiență de politică externă în relațiile dintre Rusia și fostele republici sovietice. Acesta a fost aplicat de Kremlin înainte de proclamarea independenței Republicii Moldova ca factor care trebuia să împiedice procesele centrifuge din URSS de la sfârșitul anilor '80 sec. XX-lea, și să împiedice destrămarea statului sovietic [6, p.]. În consecință, regiunile separatiste căpătă o nouă misiune – de a garanta prezența rusă în aceste state, iar pentru a-și legitima intervenția militară în regiunile conflictuale, Moscova a plasat trupe de menținere a păcii și și-a prezervat “drepturi speciale” în vederea restabilirii păcii și stabilității.

O situație deosebită o constituie independența Ucrainei, considerată o altă pierdere majoră pentru Rusia, prin conturarea unui spațiu deficitar din punct de vedere al securității. Pe lângă îndepărtarea a 52 milioane de oameni apropiați de ruși, din punct de vedere etnic și religios, a mai contat și poziția geostrategică dominantă pierdută de Rusia în Marea Neagră, „unde Odessa îi servea drept poartă vitală pentru comerț cu Mediterana și cu lumea de dincolo de ea” [2, p. 107]. După 1990, Rusia rămâne cu o mică fâșie de coastă, dar și cu dispute rezolvate parțial cu Ucraina asupra dreptului de a-și păstra baze în Crimeea pentru ceea ce rămăsese din flota de la Marea Neagră.

Limitarea opțiunilor geostrategice ale Rusiei la Marea Neagră nu s-a datorat numai Ucrainei, ci și independenței statelor caucaziene, Georgia, Armenia și Azerbaidjan, ce au determinat o diminuare a prezenței ruse în această regiune. Înainte de 1991, această mare era considerată ca pivot geostrategic și punct de plecare pentru proeminența în bazinul mediteranean a puterii navale rusești.

Răsturnarea geopolitică a poziției Rusiei a produs mari schimbări și în granițele din sud-est ale statului, în bazinul Mării Caspice și, în general, în cel al Asiei Centrale. Marea Caspică, sub vechea conducere a U.R.S.S., era considerată o zonă rusească, având totuși un sector sudic sub incidența Iranului. În noua structură, datorită independenței Azerbaidjanului, Kazahstanului și Turkmenistanului, Rusia a devenit unul din cele 5 state care își revendică bogățiile petroliere și de gaze din Marea Caspică. Odată cu implicarea investitorilor occidentali interesați de petrolul din Marea Caspică, Rusia nu mai poate fi sigură că va mai dispune de aceste resurse în propriul său interes. Obligată să-și retragă frontierele, cu mai mult de o mie de mile spre nord, datorită apariției statelor central-asiatice independente, Rusia se vede văduvită de vaste resurse minerale și energetice [5, p. 180].

În Extremul Orient, noua situație geografică trebuie privită separat, acum când Rusia este într-o nouă configurație. Cu toate că nu și-a modificat granițele și nici nu s-a confruntat cu o schimbare politică sau teritorială de multe secole, Rusia o privește pe China ca un stat potențial care ar putea să răstoarne ecuația istorică a două țări în care „spațiile goale ale Siberiei aproape invită la colonizarea chineză” [10, p. 334].

Această realitate avea să afecteze concepția Rusiei cu privire la securitatea frontierei în Extremul Orient, precum și interesele sale în Asia Centrală. Rusia, care până nu de mult era creatoarea unui vast imperiu teritorial, conducătoare a unui bloc ideologic de state-satelit, întinsă într-un imens spațiu din centrul Europei până la Marea Chinei de sud, a devenit un stat național cu mari probleme, fără acces geografic facil la lumea exterioară și potențial vulnerabil la eventuale conflicte ce îl pot slăbi și mai mult cu vecinii de pe flancurile din vest, sud și est.

Cea de a doua dimensiune a procesului frontierelor europene aduce elemente cu totul noi în ceea ce privește construcția continentului. Statele din marea familie europeană nu-și mai concentrează efortul în paza și apărarea frontierelor-linii, frontierelor-incinte, frontierelor care separă și opun. În întreaga Europă are loc un proces de consolidare a entităților statale tradiționale, astfel încât fiecare să funcționeze ca un sistem integral deschis. Apropierea pozițiilor națiunilor europene, unite pe scena internațională, armonizarea punctelor de vedere în scopul de acționa împreună, afirmarea unei identități comune prin Tratatul de la Maastricht din anul 1992, care se marchează o nouă etapă în realizarea unității continentului european [10, p. 334].

În noua conjunctură, Europa tinde să-și regândească, să-și redefiniească și să-și reorganizeze identitatea, astfel încât să aibă puterea, disponibilitatea și resursa necesară pentru a face față provocărilor mileniului al treilea. Ea este nevoită să procedeze astfel, întrucât, în actuala și viitoarea conjunctură, nici un stat european nu va putea să facă singur față marilor probleme economice, politice, informaționale și de securitate.

Europenii au înțeles că șansa lor de a aborda eficient secolul al XXI-lea este să fie împreună, nu divizați, iar o Europă unită este mult mai puternică decât însumarea puterii economice, politice, sociale și militare a statelor europene. Astfel, noul proiect european se realizează printr-o construcție europeană de tip hegelian – cărămidă cu cărămidă, raționament cu raționament, exigență cu exigență –, iar rezultatele sunt și ele verificate de o mie de ori, încercate, monitorizate, consolidate. Uniunea Europeană și-a realizat structuri politice, economice și militare, precum și instituții pe măsură.

E adevărat, Uniunea Europeană nu este încă în măsură să ofere soluții viabile și pe termen lung tuturor problemelor mari cu care se confruntă continentul în aceste momente: șomajul, problema păcii și cea a securității sociale. Există numeroase critici la adresa conducerii UE în legătură cu inflexibilitatea și incapacitatea de a rezolva problemele reale cu care se confruntă continentul, dar tot ce s-a realizat în UE poartă amprenta unei construcții temeinice, fără grabă, cu tenacitate și perseverență. Europa nu este capabilă să ofere soluții rapide și miraculoase, ba mai mult construcția europeană este una anevoioasă, dar durabilă și temeinică, înaintând spre viitor pas cu pas, fără grabă, trecând peste poticneli și prejudecăți, peste temeri și mentalități, înaintând spre un viitor european comun. Sperăm cu toții că, din acest proces, Europa să renască mai puternică, mai tolerantă, mai generoasă, mai stabilă.

În aceste condiții, frontiera-linie devine un fel de membrană care delimitează o suprafață integrală, o entitate. Efortul controlului nu mai este la frontieră, ci pe întreaga suprafață a sistemului. Acest lucru duce la transformarea frontierei, dintr-o linie care separă și, adesea, opune, într-o linie care unește. În felul ac-

ta, continentul european devine sau redevine, la rândul lui, o entitate de entități reunite, nu separate, unite, nu opuse.

Cea de a treia dimensiune a procesului frontierei europene constă în unificarea și reunificarea frontierelor mai vechi sau mai noi în același concept. Începutul Războiului Rece a condus la abandonarea divizării Europei în zone geopolitice pe criterii ideologice și a permis evaluarea realistă și obiectivă a locului și importanței statelor din Europa Centrală și de Sud-Est în ansamblul continentului [3, p. 58]. Au apărut, astfel, premise pentru extinderea spațiului democratic la scară continentală, ca etapă a procesului de afirmare a Europei drept componentă unitară a sistemului de relații internaționale în secolul XXI.

După evenimentele istorice din 1989, lărgirea Uniunii Europene către Centrul și Estul Europei, este în mod cert una dintre cele mai mari provocări a Europei. În acest sens, Romano Prodi afirma că „*extinderea va transforma Uniunea Europeană într-o putere continentală, și va însemna în același timp reunificarea Europei, punând capăt unei divizări ideologice de 50 de ani și asigurând un rol mult mai puternic statelor din Europa Centrală și de Est în cadrul Uniunii. Noua Uniune extinsă va însemna victoria democrației asupra totalitarismului. Europa extinsă va fi puternică, dar niciodată dominatoare*” [11, p. 187].

Pe de altă parte, extinderea spre estul Europei a constituit și pentru Uniunea Europeană o experiență cu totul nouă, ea fiind nevoită să trateze Estului Europei ca un tot întreg, pornind de la premisa că împărtășesc valori, istorie, caracteristici economice și politice similare formate de-a lungul timpului și că cei cincizeci de ani de regim comunist le-a imprimat o serie de similitudini care le individualizează net de celelalte state membre ale UE sau de candidații precedenți. Această abordare, mai complexă, a oferit Uniunii Europene o viziune mult mai realistă care să permită obținerea, în urma procesului de lărgire, preponderent efecte pozitive pentru cei doi parteneri de discuție.

Elaborarea unei politici adecvate în ceea ce privește extinderea a reprezentat o provocare majoră pentru factorii decizionali comunitari. Analiza dinamicii acestui proces până în prezent este un exercițiu pe cât de provocator, pe atât de util. Uniunea Europeană a fost ea însăși, pe parcursul anilor '90, protagonista unor transformări semnificative. Inexistența unei politici anterioare în acest domeniu a necesitat un înalt grad de inovare, creativitate și acțiune strategică [16, pp. 124-125].

Privind retrospectiv asupra principalelor componente ale strategiei europene de integrare, constatăm că europenii au luat toate măsurile pentru a rezolva, în timp, odată pentru totdeauna, marile probleme ale frontierelor. Arealul Uniunii Europene cuprinde, la etapa actuală, o mare parte din continent, contribuind la îndeplinirea visului părinților fondatori ai Uniunii Europene: o Europă unită și liberă. De aceea, Europa are o șansă unică să devină o forță în competiția

globală și să întoarcă definitiv spatele conflictelor care i-au zbuciumat destinul. Uniunea Europeană, ca motor al integrării, este obligată să-și asume această responsabilitate cu realism și să adopte strategii subordonate obiectivelor pe termen lung. Bazată pe ceea ce unește popoarele Europei, pe valorile și interesele comune, actuala extindere poate fi drumul spre stabilitate, pace durabilă și bunăstare în Europa.

Concluzii. În concluzie ar fi de menționat că, deși, problemele care țin de frontiere au fost și sunt unele dintre cele mai complexe pentru continentul european, în momentul de față, are loc o reproiectare și o reconstrucție a acestui concept, pornind de la extinderea frontierelor economice, informaționale și de securitate. Din cele menționate nu rezultă că frontierele vor dispărea, ci doar că între rolul lor de linii care despart și linii care unesc se vor realiza apropieri semnificative, integrarea prezentându-se ca o „construcție pe module“, venind din interiorul entităților existente, și constituită pe „principiul sudării“, prin atracție, a unor entități puternice, omogene, stabile și cu numeroase resurse interioare care inter-operează și se assemblează. Nu poți avea frontiere sigure decât într-o lume sigură. Iar lumea n-a fost niciodată, nu este nici acum și nu va nici în viitor pe deplin sigură. Au apărut vulnerabilități și amenințări noi, unele ascunse, de regulă, asimetrice, adică folosind la maximum vulnerabilitățile celuilalt, altele specifice societății informaționale, o societate a mileniului al treilea sau cel puțin a secolului al XXI-lea. În viitor, este cert că, problemele frontierei europene nu vor dispărea, dar, la fel de cert este și faptul că, dezvoltarea economică fără precedent a continentului, ridicarea zonelor sărace și a celor periferice vor face caducă și fără sens milenara bătălie pentru frontierele politice.

Bibliografie:

1. Bădescu I., Dungaciu D., *Sociologia și Geopolitica Frontierei*, vol I-II, București, 1995.
2. Brzezinski Zb., *Marea tablă de șah: Supremația americană și imperativele sale geostrategice*, București: Univers Enciclopedic, 2000.
3. Busek Erhard, Mikulitsch Werner, *Uniunea Europeană și drumul spre Răsărit*. Iași: Institutul European, 2005.
4. Calvocoressi Piter, *Politica mondială după 1945*. București, 2000.
5. Chaudet Didier, Permentier Florent, Pelopidas Benoit, *Imperiul în oglindă*, Chișinău, Cartier, 2008.
6. Cojocaru Gheorghe. *Tratatul de Uniune Sovietică*, Chișinău: Civitas, 2005.
7. *Frontierele spațiului românesc în context european*, Oradea, 2008.
8. Gorbaciov Mihail, *Despre prăbușirea URSS*, în: Magazin Istoric, februarie 2002.

9. Hobsbawm Erih, *Națiuni și naționalism: din 1780 până în prezent*. Chișinău: Arc, 1997.
10. Preda Dumitru, Retegan Mihai, *Principiul dominoului, prăbușirea regimului comunist European*, București: Fundația Culturală Română, 2000.
11. Prodi Romano, *O viziune asupra Europei*, Iași: Polirom, 2001.
12. Spiridon Monica, *Inventând Europa – identități și frontiere* (I). în: *Sfera Politicii*, Nr. 105, București, 2003.
13. Sugar F. Peter, *Naționalismul est-european în secolul al XX-lea*, București: Curtea Veche, 2002.
14. Tismaneanu Vladimir, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Iasi: Polirom, 1997.
15. Tismăneanu Vladimir, *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*, Iasi: Polirom, 2005.
16. Văduva Gh., *Frontierele, securitatea și efectul de falie*, În: *Univers Strategic - Revistă universitară română de studii de securitate*, Anul 1 Nr. 2, Iunie, 2010.
17. Verluise, Pierre *După douăzeci de ani de la căderea zidului: Europa reconfigurată*, Chișinău: Cartier, 2009.

**VECTORUL ESTIC AL POLITICII EXTERNE
A REPUBLICII MOLDOVA:
ASPECTE GEOECONOMICE ȘI GEOPOLITICE**
*East Vector of the Foreign Policy of the Republic of Moldova:
Geoeconomic and Geopolitical Aspects*

Rodica PANȚA

Licențiată în Relații internaționale, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM (2003). Magistru în Studii Europene, ULIM (2004). Lector universitar, Catedra Relații Internaționale și Politologie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Șef al Centrului de Informare și Documentare Științifică, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM. Cercetător Științific, Institutul de Istorie și Științe Politice, ULIM. Drd în Relații Internaționale (2011). Domeniul de cercetare: Diplomatie și Politică externă.

ABSTRACT

Twenty years after declaration of independence, the Republic of Moldova has reached an important crossing point in its future evolution as a sovereign, independent and democratic state. At present, we de facto witness the fading of the historical time carried out under the logo of Moldova's transition towards a democratic society and market economy, and the beginning of a new stage in the political, economic and social development of our country. In this context, foreign policy pursued by the Republic of Moldova is also going through a similar historical route and in the next period it will undoubtedly be subjected to profound transformations dictated by the new geopolitical relations emerging in our region.

This article provides a geo-economic and geopolitical analysis of the east direction of the Republic of Moldova during twenty years (1991 – 2011).

Keywords: Republic of Moldova, foreign policy, Russia, Community of Independent States (CIS), European Union.

După ce mai bine de jumătate de secol fusese în componența Imperiului sovietic și aproape 100 de ani în cadrul Imperiului Rus, cu o întrerupere mică de 22 de ani când s-a aflat în componența României, Republica Moldova a fost pusă în 1990 situația de a alege calea pe care urmează să o realizeze în existența sa statală. La 23 iunie 1990, după ce legislativul Federației Ruse adoptase Declarația de Suveranitate a Federației Ruse, Sovietul Suprem a luat în dezbatere proiectul „Declarației cu privire la suveranitate”. În urma votului nominal Declarația a fost adoptată cu 240 de voturi (64,69 procente) pentru, 16 voturi împotriva și 27

de abțineri. Exprimând voința poporului, Sovietul Suprem a declarat RSSM stat suveran. Suveranitatea a fost concepută drept „condiția firească necesară existenței statale a Moldovei” [5, p. 1]. Declarația relua tezele din dreptul constituțional privind poporul ca sursă și purtător al suveranității și dreptul de a exercita în exclusivitate suveranitatea prin intermediul organului său reprezentativ. RSSM a fost decretat ca „stat unitar și indivizibil, frontierele cărui puteau fi modificate numai în baza acordurile reciproce între RSSM și alte state suverane, în conformitate cu voința poporului, adevărul istoric și ținându-se seama de normele dreptului internațional unanim recunoscute” [5, p. 1]. Declarația conținea dreptul RSSM de a adera la uniuni de state cărora să delege unele prerogative și să se retragă sau să iasă în modul stabilit din aceste comunități. RSSM își declara respectul față de statutul ONU, exprimându-și adeziunea la principiile și normele dreptului internațional unanim recunoscute a conviețui în pace cu toate statele lumii. Ca subiect de drept internațional RSSM s-a declarat zonă demilitarizată, exprimându-și dorința de a participa la procesul european de colaborare și securitate precum și structurilor europene.

Spre deosebire de baltici, care reușiseră să preia rapid și elastic controlul asupra elementelor de bază ale suveranității de stat în țările lor cu susținerea entuziastă, deplină și necondiționată a Occidentului, ceea ce le-a permis să evacueze definitiv, în mai puțin de 2 ani și fără victime toate trupele militare străine de pe teritoriul lor suveran, devenind astfel cu adevărat libere și deschise spre integrarea cu instituțiile occidentale, Republica Moldova s-a ciocnit de o rezistență militară acerbă în raioanele estice ale teritoriului său, puternic susținută de grupuri influente din Rusia și Ucraina. La 21 iulie 1992, Președinții Elțin și Snegur au semnat un acord de încetare a focului, acord încheiat între Federația Rusă și Republica Moldova, ceea ce probează elocvent faptul că ostilitățile și violența provocate în timpul conflictului militar din raioanele estice ale țării au fost inițiate și gestionate prin ordine directe primite de la Moscova.

În contextul destrămării Uniunii Sovietice, politica externă reprezenta o noutate pentru elita politică a Moldovei, de oarece în timpul erei sovietice acesta era domeniul de activitate exclusiv al autorităților unionale, Ministerul de Externe al URSS era promotorul intereselor politice externe ale unui stat cu statut de supraputere. La începuturile sale, Republica Moldova nu putea conta nici pe tradiție, nici pe experiență și nici pe structura diplomatică necesare pentru promovarea propriilor interese în exterior. Probabil cel mai dificil a fost de a stabili care sînt aceste interese naționale, pentru ca ulterior să fie promovate și în plan extern (proces care nu s-a finalizat nici astăzi). În teoria relațiilor internaționale, în elaborarea unei linii proprii a politicii externe se ține cont de trei tipuri de obiective: 1) fundamentale 2) pe termen mediu 3) imediate. În prima categorie intră apărarea suveranității și integrității teritoriale, protejarea sistemului politic

și economic propriu și apărarea intereselor populației. Obiectivele pe termen mediu sunt formulate în funcție de conjunctură și ele nu vizează doar partea politico-diplomatică, ci au în vedere și interesele materiale sau chiar prestigiul statului. În fine, ultimul tip de obiective este stimulată de o mulțime de factori, adesea imprezvizibili, de multe ori acest tip de politică fiind unul reactiv. În funcție de tipul de obiective sunt catalogate și deciziile. Astfel acestea pot fi: macro-decizii; micro-decizii; decizii de criza. Cele din prima categorie sunt în dependență și de politica internă, iar la acest punct trebuie subliniată importanța tipului guvernării. Micro-deciziile sunt, de regulă, în legătură cu problemele birocratice și administrative (corespondența la nivel de ambasade sau chiar acordarea de vize). Deciziile de criză sunt mult mai complicate, fiind influențate de elemente surpriză, de gravitatea evenimentului sau de existența unui tip de amenințare. Desigur, toate aceste tipuri de decizie implică oameni de stat, care acționează pe baza unor reguli și mandate și care sunt conștienți de interesul național, dar și de reglementările internaționale. Principalul instrument al politicii externe îl constituie diplomația, care este dublată de factori de tip economic și militar [9, p. 25]. În cadrul acestei analize a politicii externe moldovenești accentul va fi pus pe dimensiunea sa economică.

În cadrul procesului politicii externe, factorul intern joacă un rol considerabil, iar în Republica Moldova acest proces a însoțit crearea elitelor politice, care s-au organizat în partide și s-au amplasat pe eșchierul politic în conformitatea cu direcția de politică externă prioritară: Est(fostul spațiu sovietic, CSI, relații privilegiate cu Rusia) și Vest(relațiile cu România și Occidentul).

În primii ani de independență direcția care a prevalat a fost cea estică. Concepția politicii externe adoptată în februarie 1995, stabilea din start ca direcție prioritară de politică externă- relațiile cu țările C.S.I. Astfel că Republica Moldova considera obiectiv primordial *încheierea și îndeplinirea riguroasă a tratatelor interstatale de prietenie și colaborare în vederea creării unui climat de încredere și respect reciproc, stabilirii unor relații reciproc avantajoase în domeniile politic, economic, tehnico-științific și cultural. Ținând cont de particularitățile dezvoltării istorice și de situația geopolitică a Republicii Moldova, sânt prioritare relațiile bilaterale cu Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarusi. De caracterul acestor relații vor depinde în mare măsură stabilitatea politica și succesul reformelor politice și economice în țara noastră*[4, p. 2].

Și astăzi după aproape 20 de ani de independență, analiști politici și economici caută motivația aderării Republicii Moldova la CSI. Devenind subiect al relațiilor internaționale, Republica Moldova nu putea să rămână izolată, în afara proceselor și sistemelor internaționale. Prima organizație regională la care va adera va fi Comunitatea Statelor Independente. Intrarea Republicii Moldova în Comunitatea Statelor Independente (CSI) a fost rezultatul destrămării Uni-

unii Sovietice și, după cum menționează Ion Tăbârță și Veaceslav Berbeca pe undeva, „prețul” plătit de ea pentru independență[10, p. 4]. Comunitatea Statelor Independente s-a creat în decembrie 1991, pe ruinele Uniunii Sovietice, apreciată inițial drept un „divorț civilizată” al fostului stat sovietic, CSI a pornit din start sub lozinca unei improvizate și viitoare integrări a fostelor republici unionale într-o „formă calitativă superioară” în noile condiții internaționale. Cele mai multe state ex-sovietice au perceput-o ca o organizație care a oferit cadrul politico-juridic necesar pentru efectuarea unei dezintegrări consensuale și pașnice a Uniunii Sovietice, evitând o ruptură bruscă și, mai ales, violentă a legăturilor politice, economice, sociale și culturale care existau între popoarele URSS. Dar funcționalitatea CSI a avut și are și în continuare un caracter contradictoriu și controversat[9, p. 5]. În primul rând, membrii acestei organizații înțeleg diferit scopul, statutul și perspectivele CSI. În al doilea rând, CSI a moștenit de la fosta URSS un șir de probleme, cum ar fi conflictele etnopolitice, împărțirea fostei armate sovietice, repartizarea datoriilor economice ale Uniunii Sovietice etc. În al treilea rând, procesul de constituire a CSI a coincis și s-a desfășurat paralel cu cel de edificare națională a statalității fostelor republice sovietice, iar din perspectivă economică cu tranziția la economia de piață.

Prin semnarea Acordului de la Minsk (8 decembrie 1991) și, ulterior, a Protocolului de la Alma-Ata (21 decembrie 1991) s-a încercat instituționalizarea juridică a noile realități politice din Europa și din lume la acel moment. Părțile semnatare ale actelor constitutive ale CSI (Acordul de la Minsk și Protocolul de la Alma-Ata) s-au obligat să respecte obiectivele și principiile Statutului ONU și ale Actului Final de la Helsinki din 1975 și să recunoască și să respecte integritatea teritorială și inviolabilitatea frontierelor existente în cadrul CSI. Dacă Comunitatea s-ar fi limitat doar la direcțiile trasate de Acordul de la Minsk și Protocolul de la Alma-Ata, atunci CSI ar fi avut un caracter temporar și ar fi rămas în istorie doar ca o organizație care a asigurat dezmembrarea pașnică a URSS. Între anii 1993-1994, intervine o modificare în cadrul CSI, când la 22 ianuarie 1993, la Minsk, Consiliul șefilor de stat (organul suprem al CSI) a adoptat Statutul Comunității. Inițial, el a fost semnat de către conducătorii ai șapte state – Armenia, Belarus, Kazahstan, Kârgâzstan, Rusia, Tadjikistan și Uzbekistan. În același an, puțin mai târziu, Statutul a fost semnat de Azerbaidjan, Georgia și Moldova. Hotărârea Parlamentului de la Chișinău de ratificare a Statutului CSI a formulat o rezervă care angajează Republica Moldova doar pe dimensiunea economică a CSI, nu pe cea militară sau de securitate [3, p. 82]. Republica Moldova și-a direcționat interesul pentru cooperarea economică, socială și juridică pentru prevenirea și soluționarea conflictelor, a formulat rezerve la Statutul CSI care exclud participarea la securitatea colectivă, cooperarea politico-militară, coordonarea politicii externe și politicii de migrație. În preambulul Statului CSI

(al treilea act constitutiv după Acord și Protocol), se spune că, Comunitatea se bazează pe suveranitatea egală a tuturor statelor-membre, care sunt subiecți cu aceleași drepturi ai relațiilor internaționale. La 24 septembrie 1993, statele CSI au semnat Acordul privind crearea Uniunii Economice, iar la 15 aprilie 1994 – Acordul privind crearea zonei de comerț liber. Prin semnarea acestor acorduri, statele CSI au încercat să inițieze o serie de procese integraționiste, cu caracter preponderent economic, similare celor care stau la baza Uniunii Europene[14, p. 2]. Modificările de concept nu au adus cu sine și avantajele economice enunțate de către inițiatorii reformelor. Nefuncționalitatea CSI a determinat o divizare a statelor în cadrul organizației: 1) statele orientate în politica lor externă în mare măsură spre Rusia (Belarus, Armenia și statele Asiei Centrale) și 2) statele care doresc să aibă în politica lor externă o anumită autonomie și independență față de Federația Rusă (Georgia (când aceasta făcea parte din CSI), Ucraina, Azerbaidjan și Moldova[13, p. 92]. Prima categorie de state au creat, la inițiativa Rusiei, diferite organizații în cadrul CSI: Comunitatea Economică Euro-Asiatică, Uniunea Statelor Asiei Centrale, Spațiul Economic European, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă sau Organizația de Colaborare de la Shanghai. Statele celei de-a doua categorii s-au organizat în GUAM. Interese strategice comune care au stat la baza creării acestei organizații au fost: cerința respectării de către Rusia a angajamentelor sale de reducere a forțelor armate convenționale în Europa, asumate prin Tratatul FASE; respectarea și consolidarea suveranității, independenței și integrității statelor membre; coordonarea pozițiilor cu privire la soluționarea conflictelor înghețate în cadrul organizațiilor internaționale (Consiliul Europei, OSCE, ONU); asigurarea securității energetice și economice prin dezvoltarea unor coridoare alternative de transport ce ar lega Europa de Caucaz și Asia Centrală, ocolind Federația Rusă. În acest sens, mari speranțe au fost investite de statele GUAM în proiectul Uniunii Europene (UE) – Coridorul de Transport Europa–Caucaz–Asia Centrală (TRACECA), prin care se urmărea relansarea, în variantă modernă, a vestitului „Drum al Mătăsii”, ce a legat în Evul Mediu Europa de Asia[6, p. 65].

Dacă în primul deceniu după destrămarea Uniunii Sovietice, Moscova încerca să mențină statele „neascultătoare” în sfera sa de influență, în special, prin conflictele etnopolitice rămase „zestre” de la „defuncta” Uniune Sovietică, atunci începând cu anul 2000, pârgghiile rusești de presiune asupra statelor CSI se diversifică. Pentru a le face „ascultătoare” pe „rebelele” Comunității, Federația Rusă a început într-o măsură tot mai mare să folosească „armele” economice și energetice, situația din Republica Moldova fiind teren fertil pentru aplicarea acestei politici. În primul rând Republica Moldova nu are o poziție geografică foarte bună (Republica Moldova este situată în sud-estul Europei, la contactul Europei Centrale cu Europa Orientală și cu Europa de Sud) și nici resurse mine-

rale. Procesul de reforme de după independență a decurs foarte dureros, iar guvernele de atunci nu prea aveau nici suport politic în implementarea lor. Această stare de lucruri a făcut ca economia moldovenească să rămână dependentă de piața rusească. De mai mult timp în sectorul energetic din Republica Moldova, care este unul de importanță vitală pentru economie, se dau lupte instituționale în care se ciocnesc interese politice și economice. În același timp, ea este o țară de tranzit, ceea ce în fond este un lucru bun pentru noi. Prin Moldova anual treci peste 20 de miliarde de metri cubi de gaze spre România, Bulgaria, Grecia, Balcanii de Vest, ceea ce face din Moldova o piesă de joc importantă, ce nu poate fi neglijată. Pe de o parte, asta înseamnă că doar împotriva Moldovei nu pot fi aplicate sancțiuni și blocaje. Pe de altă parte însă, acest lucru ne face ostatici în perspectiva repetării unor conflicte dintre Rusia și Ucraina, pentru că țeva trece prin Ucraina. Pe de o parte, asistăm la clarificarea relațiilor între actorii interni din această sferă, iar pe de altă parte, observăm intensificarea presiunilor din partea unor companii din Rusia interesate de extinderea sferelor de influență economică în Moldova, atât prin achiziționarea de proprietăți, cât și prin implicarea în procesul de producere, furnizare și reglementare în energetică[7, p. 2]. Este vorba în principal de concernul rus de extracție și distribuție a gazelor naturale Gazprom, cu un volum al producției anuale de circa 500 miliarde metri cubi, acesta fiind clasat pe locul unu mondial în topul companiilor de extracție a gazelor naturale. Ca rezultat putem să constatăm, spre regretul nostru, că independența economică a Moldovei rămâne doar o simplă aspirație.

Problema dependenței energetice are de fapt două cauze. Prima o reprezintă lipsa resurselor energetice proprii care poate fi explicată de factorii geografici obiectivi și, în egală măsură, dependența de o singură sursă de import, implicit a gazelor naturale din Rusia. O analiză mai detaliată ne prezintă următorul tablou: 97% din necesarul de energie al țării este importat de la un singur furnizor, nivelul redus de utilizare a surselor regenerabile de energie, procentajul ridicat al pierderilor în sectorul electroenergetic și cel termic, cota producției locale în sectorul petrolier și cel al gazului natural este foarte mică, rezervele de petrol Văleni se estimează la 0,5 mil. tone. Cererea de produse petroliere și gaze naturale se acoperă din import (unicul furnizor de gaze naturale este SAD "Gazprom", Federația Rusă. În conformitate cu datele Ministerului Energeticii importul produselor petroliere în anul 2009, s-a realizat după următoarea schemă: benzina - au fost importate 220,8 mii tone cu 2,4% > 2008, România-68,4%, Grecia-8,33%, Belarusi- 8,0%, Lituania-7,6%, Bulgaria-5,6%, ș.a.; motorină - au fost importate 309,2 mii tone cu 11,7%<2008, România-39,1%, Belorusia-32,7%, Ucraina-20,7%, Grecia-6,7%, ș.a.; gaz lichefiat - a fost importat 60,5 mii tone cu 0,7>2008, Federația Rusă-56,5%, Ucraina-33,1%, România-5%, Kazahstan-5% ș.a.

A doua cauză a dependenței energetice - mult mai periculoasă - este cea a datoriilor. Potrivit statisticilor oficiale, datoria totală a Moldovei pentru gazele naturale furnizate de concernul rus Gazprom, care include și penalitățile aferente acesteia, se estimează la peste 300 milioane de dolari, iar datoriile Transnistriei depășesc 1 miliard de dolari. Republica Moldova este dependentă de resursele energetice de import în proporție de cca 97%, pentru care se achită o sumă echivalentă cu cca 25% din valoarea PIB-ului republicii. Gazele naturale, care ocupă în balanța energetică cca 50% din totalul resurselor energetice consumate, sunt importate dintr-o singură țară (Rusia) prin conducte care traversează, de asemenea, o singură țară (Ucraina) [1, p. 395]. În condițiile deficitului de putere și energie, soluția cea mai rezonabilă de acoperire a cererii ar fi utilizarea capacităților Centralei Termoenergetice Moldovenești de la Cuciurgani (CTEM) în combinație cu importul unei părți din energie din Est. Dar din cauza regimului secesionist din regiunea transnistreană, nu poate fi asigurată furnizarea viabilă și continuă a energiei de la această centrală. În noiembrie 2005, din cauza neînțelegerilor asupra prețului la energia electrică, CTEM a refuzat livrarea energiei electrice părții drepte a Nistrului, producând deconectări forțate.

De altfel, Moscova a oprit sau a amenințat adesea cu întreruperea livrărilor de gaze spre unele țări ex-sovietice ca urmare a unor aspecte politice (mișcări de independență, atitudini pro-occidentale), economice (prețuri, datorii, cedare control energetic) sau chiar militare (retragerea trupelor ruse). Criza cea mai gravă a apărut în decembrie 2005, când Ucraina a refuzat să plătească prețul cerut de Gazprom, mult mai mare decât practică Rusia pe plan intern. Sistarea livrărilor de gaze naturale a declanșat o întreagă dezbatere europeană asupra dependenței energetice a UE față de Moscova. A urmat apoi Republica Moldova, în ianuarie 2006, motivul fiind același. În același timp, Guvernul nu se prea străduiește să opună mare rezistență la presiunile externe, ceea ce ne face să considerăm că importul energiei din Rusia în Republica Moldova este mai mult decât „import” și aceste relații nu pot fi explicate de motivul firesc de maximizare a profitului economic.

Institutul pentru dezvoltare contemporană din Federația Rusă (INSOR), consiliul de administrație al căruia este condus chiar de președintele Dmitri Medvedev, susține în studiul „Interesele economice și sarcinile Rusiei în CSI”, că Rusia trebuie să renunțe la rolul de „frate mai mare” și în același timp să majoreze asistența economică acordată țărilor CSI. În caz contrar locul Rusiei va fi preluat de UE, China și alte state. Studiul lansat la începutul lunii martie 2010, constată reducerea semnificativă a influenței economice a Rusiei în spațiul CSI în favoarea UE și a Chinei. Astfel cota Rusiei în exporturile în țările CSI a scăzut de la 42% în 1995 la 28% în 2000 și la 15% în 2008, iar la import cota Rusiei s-a redus de la 48% la 45% și respectiv la 32,5%. În ciuda declinului în comerțul

extern al țărilor CSI, Rusia continuă să fie unul dintre parteneri comerciali cei mai importanți. Astfel în 2008, Rusia a fost principalul partener la export pentru Armenia, Belarus, Kârgâzstan, Turkmenistan și Ucraina, în timp ce la import - pentru toate țările CSI, cu excepția Georgiei și Moldovei. Deosebit de sensibilă este dependența sectorului agrar al țărilor CSI de livrările în Rusia, care servește drept principală piață de export pentru produsele agricole. În 2008, mai mult de 30% din exporturile agricole ale CSI au avut ca destinație Rusia. Autorii studiului fac prognoze nu tocmai optimiste asupra perspectivelor comerțului între statele CSI. Potrivit celor mai recente calcule și ținând cont de procesele integracioniste ce au loc între unele state CSI și Rusia, rolul pieței rusești în cel mai bun caz va rămâne același, dar cel mai probabil că se va diminua până în anul 2020[11, p. 3].

Deși Republica Moldova a fost recunoscută de ONU și de foarte multe țări ca stat independent, cu o foarte mică legitimitate istorică și juridic (care e doar de ordin politic, având la bază Declarația de Independență de la 27 august 1991), această țară, nici în anul 2011 nu se bucură de o independență și securitate economică[2, p. 222]. Independența economică pentru Republica Moldova (și nu numai economică) înseamnă înainte de toate o securitate de lungă durată în domeniul energetic. Anume din lipsa independenței economice mărfurile în Republica Moldova sunt costisitoare, nemaivorbind de calitatea lor. Statul pierde nu doar piața externă, dar și pe cea internă. Trebuie menționat faptul că nici un președinte al Republicii Moldova de până acum nu a abordat problema independenței economice a statului prin prisma securității energetice. Toți au ținut una și bună: că nu avem resurse energetice, iar singura soluție e să le cumpărăm din Rusia. De aceea Republica Moldova depinde de gazele naturale rusești, de piața economică rusă, căzând astfel în raza politicii expansioniste a noului imperiu. Mai mult decât atât, majoritatea unităților economice principale de la noi, precum și rețeaua de gaze de la Moldova aparțin Rusiei[2, p. 224]. O barieră tot mai mare în calea progresului Republicii Moldova, în calea economiei, culturii și spiritualității acestui popor este politica expansionistă promovată de forțele neoimperiale ale Federației Ruse, care s-a accentuat odată cu venirea lui Vladimir Puțin în 2000 la conducerea acestei țări. Și dacă până în 2000, în perioada când în fruntea Rusiei se afla Boris Elțin, problemele naționale, ce țineau de independență, integrare în UE sau în NATO etc., puteau fi rezolvate relativ ușor, începând cu acest an situația s-a schimbat cu 180 de grade. V. Puțin a început antireforme cu militarizarea economiei, cu înlăturarea democrației din instituții, cu limitarea libertăților naționale ale diferitor etnii din această țară, cu înarmarea peste măsură a armatei neo-imperiale etc. Rusia a recurs de nenumărate ori la nimicirea fizică a luptătorilor din Cecenia, Ingușetia și Daghestan, care își cer drepturile naționale. Aceste regiuni dispun de rezerve naturale energetice, care

le-ar permite să se dezvolte mult mai rapid dacă și-ar câștiga independența față de Moscova. Evenimentele din august-septembrie 2008 - invazia militară a Rusiei în Georgia, țară independentă, a cărei integritate teritorială este confirmată de ONU și de țările dezvoltate și civilizate; demonstrațiile de forță ale Rusiei (flota și aviația strategică) la frontierele sudice ale SUA (în Venezuela), decizia lui Puțin de a invada oricare țară la chemarea diasporei ruse, sub pretextul de „protejare” a rușilor, precum și intensificarea politicii de rusificare a populației băștinașe din fostele republici unionale -, pun sub semnul întrebării nu doar integrarea Republicii Moldova în UE, dar și independența politică a acestui stat [2, p.226]. Care ar fi locul Republicii Moldova în strategia neoimperială rusă. Ideea este că, dacă Rusia pierde Moldova, atunci încet va pierde și abilitatea de a influența Ucraina. Politicienii influenți ruși consideră că Moldova are o poziție-cheie pentru proiectarea puterii și influenței în Europa de Sud-Est și Balcani, folosind-o pe care va putea pune mai multă presiune asupra Occidentului, forțându-l să se retragă din CSI. Moldova este de asemenea considerată favorabil plasată, pentru a pune presiune asupra Ucrainei, deoarece reprezintă o extindere naturală a „centurii” pro-rusești în regiune, care înconjoară Ucraina. Această „centură” începe în zonele estice ale Ucrainei, la frontiera cu Rusia, mergând spre sud, învâluind Ucraina în Crimeea, și apoi ridicându-se spre Vest prin regiunea Odesa. Transnistria, în viziunea strategilor ruși, este o continuare cultural-geografică a acestei fișii de regiuni pro-ruse. Și, la fel, din regiunea transnistreană a Moldovei, care este controlată de Kremlin, se pot exporta tendințe separatiste și pro-ruse în regiunile Ucrainei, care simt mai puțin atașament față de Kiev, cum este de exemplu regiunea Odessa [8, p. 235].

Au trecut deja 20 ani de la obținerea independenței, însă dezbaterile publice privind vectorul politicii externe a Republicii Moldova sunt departe de a fi finalizate, ele revin activ în campaniile electorale și se calmează în cele post-electorale. În general, miezul acestor discuții se reduce la compatibilitatea dintre statutul de membru al CSI și aspirațiile europene ale Chișinăului. Aflarea R. Moldova în CSI, adică în subordinea Rusiei, a demonstrat că țara noastră nu are viitor în cadrul acestei organizații. Interesul cel mai mare pentru păstrarea CSI l-a avut și îl are, în primul rând, Rusia, fiindcă în afara acestei structuri, „marea putere” rămâne izolată. Spre deosebire de CSI, UE este un parteneriat economic și politic încheiat reușit între 27 de țări democratice din Europa, generator de pace, prosperitate și libertate. Printre realizările reușite ale UE, pot fi enumerate: respectarea valorilor democratice și a libertăților fundamentale ale omului, comerțul și călătoriile fără frontiere, uniunea economică și monetară, ridicarea nivelului de trai în regiunile mai sărace, acțiuni comune împotriva criminalității și ale terorismului etc. În ciuda problemelor funcționale existente în ultima perioadă, UE este un proiect de succes, aflat în permanentă evoluție.

La fel ca și pe parcursul acestor 20 de ani, politica externă a Republicii Moldova este puternic influențată de factorul intern, mai exact de acțiunile partidelor care se află la guvernare, care concep diferit interesul național al Republicii Moldova. Alianța pentru Integrare Europeană-1 care s-a aflat la guvernare în anii 2009-2010 a reușit să reorienteze politica externă spre vest, dar criza politică internă provocată de nealegerea șefului statului și rezultatele alegerile anticipate din 28 noiembrie 2010, tergiversarea negocierilor în vederea constituirii unei alianțe de guvernare viabile, vor redeschide dosarul direcției prioritare a politicii externe.

Bibliografie:

1. Băhnăreanu C. *Arma energetică în contextul relațiilor internaționale ale începutului de secol XXI*, București: Carol I, 2007.
2. Chirca S. *Sisteme economice în timp și spațiu*, Chișinău, 2009.
3. Cojocaru Gh. *Politica externă a Republicii Moldova*, Chișinău: Prut Internațional, 1998.
4. *Conceptiei politicii externe a Republicii Moldova* In: Monitorul Oficial al R. Moldova nr.20 din 06.04.1995.
5. *Declarația de suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova*. In: Vesti, Nr. 8/192, 1990.
6. *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Chișinău, 2009 .
7. Gotișan I. *Gazprom înconjoară Europa*, Chișinău Available at: <http://www.ziare.com/articole/dependent+energetica-x6>
8. Mînzărari D. *Politica externă a Federației Ruse ca obstacol al dezvoltării democratice în spațiul post-sovietic*, Chișinău, 2009.
9. Onișoru Gh. *Relații internaționale*, București, 2007.
10. Tăbârță I., Berbeca V. *Proiectul CSI: anatomia unui eșec*, Chișinău, 2009.
11. V.Socor, *Summit-ul CSI la Chișinău și interesele Republicii, Moldova*, Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2002 Available at: <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=154&id=387>.
12. *Вооружённый конфликт в Южной Осетии и его последствия*, Москва, 2009.
13. Годин Ю. *Россия и СНГ: геополитические вызовы* In: *Мировая экономика и международные отношения*, 2009, №4, с.90-94.
14. *Договор о создании Экономического союза*. Available at: <http://www.ko-roboff.spb.ru/EUROPE/1900462.html>
15. *Россия в изменяющемся мире*, Москва, 2008.
16. *Экономические интересы и задачи России в СНГ*, Москва, 2010.

REFLECȚII FILOZOFICE

LOCUL VALORILOR RELIGIOASE ÎN SISTEMUL AXIOLOGIC CONTEMPORAN

The Role of Religious Values in the Axiological Contemporary

Svetlana PROZOROVSHI

Studii: 1988- 1993 Facultatea Istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, istoric;

2004-2005 studii de master, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, MA în Relații Internaționale, Studii Europene.

Experiența profesională: 1998- 2009 lector, catedra Științe Umanistice, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, R. Moldova;

2008- 2009 manager secția studii Filiala ULIM din or. Bor, Sudan;

2009 - prezent lector, catedra Relații Internaționale și Politologie, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, R. Moldova.

ABSTRACT

A good place to start in any self-development endeavor is to first determine your values. So today we're going to look at some spiritual values and I'm going to challenge you to work on these this weekend. Setting and prioritizing your spiritual values is of utmost importance since the mind and body will eventually go away, but the spirit lives for eternity. Determining what's important to your spirit for this lifetime will come to you as you get quiet and listen to your inner guidance. Our study will be limited to values in the area of a spiritual faith. Investigation of religious values I was not easy because the major dictionaries of the various religions, theology and not stopped just because the word value probably many authors have considered that the verb in question takes into account most of all material values.

Introducere. Existența unui univers de valori și proprietatea acestora de a fi racordate la dezideratele umane invocă axiologia să întreprindă o clasificare a lor. Analiza dimensiunii existențiale a lumii valorilor impune luarea în considerare a posibilităților de clasificare a valorilor, în funcție de anumite perspective și criterii într-o extensie contemporană. Ordinea ierarhică aparține esenței însăși a valorilor. Toate orientările axiologice sunt de acord că există valori superioare și valori inferioare, însă disputele se ivesc atunci când o anumită ierarhie de valori este prezentată ca absolută. Comparația dintre valori intervine atunci când conștiința trebuie să opteze pentru una sau alta dintre valori, valori care aparțin aceleiași clase sau altora diferite. Această opțiune însă, de cele mai multe

ori, este un act spontan al conștiinței[11, p. 102]. Clasificarea tradițională avea în vedere, îndeosebi, *valorile culturii*, divizate, la rândul lor, în *valori materiale* și *valori spirituale*.

Valorile culturii și valorile civilizației se află într-o strânsă conexiune, ele pot fi numite valori centrale, într-u cât au caracter integrator în întreaga sferă a valorilor. Se acceptă și divizarea în *valori fundamentale* ce țin de structura materială a societății, de tipologia relațiilor sociale, și domeniul valorilor derivate ce desemnează orizontul valorilor propriu-zise ale unei societăți. *Valorile fundamentale* sînt considerate ca fiind *valori primare*, într-u cât răspund cerințelor existențiale, generale ale oamenilor, iar *valorile derivate* satisfac numai cerințele variabile ale oamenilor. *Valorile primare*, cuprind sistemul structurilor obiective ale societății, respectiv și sistemul relațiilor economice și sociale, și joacă un rol de potențare a tuturor celorlalte tipuri de valori.

Tentativa ierarhizării valorilor după *criterii obiective* este un act paradoxal, fiindcă asemenea întreprindere este un demers rațional, în schimb valorile sunt extraraționale. Din acest motiv există atât de numeroase criterii de ierarhizare și, firește, atât de multe ierarhii ale valorilor, încît vom recurge doar cele mai pragmatice[9, p. 85].

Problema ierarhizării valorilor pune în prim plan importanța lor pentru om și poate fi admis ca un criteriu nedeclarat, înțeles de la sine, rezultat din esența lor. Filosoful german Scheler M. considera că se poate stabili o ierarhie eternă a valorilor, pornind de la cinci criterii de ierarhizare[11, p. 84]:

- durată (valorile inferioare sînt de scurtă durată, cele superioare-veșnice);
- divizibilitatea (înălțimea valorii este invers proporțională cu divizibilitatea ei);
- întemeierea (valoarea care întemeiază o alta îi este superioară);
- profunzimea satisfacției și, în sfârșit,
- relativitatea satisfacției .

În acest context, trebuie să luăm în considerare și faptul că fiecare etapă istorică reprezintă, în raport cu necesitățile ei, o tablă ierarhică de valori ce constituie un ghid și un stimulent al activității creatoare a omului. Concluziile care se impun asupra criteriilor de ierarhizare a valorilor sunt :

- Valorile spirituale sunt superioare celor materiale.
- Valorile etice dețin primatul în sfera valorilor spirituale, fiindcă în comparație cu cele estetice și teoretice, sunt superioare prin *universalitate, totalitate și caracter imperativ*. Ele satisfac cele mai profunde necesități ale ființei umane.
- Valorile religioase, sau cele ale sacralului, sunt cele mai înalte, fiindcă toate celelalte se întemeiază pe acestea[11, p. 84].

În acest sens, Scheler M. consideră că ierarhia valorilor nu poate fi niciodată dedusă rațional. Actul preferinței care cuprinde o valoare este cel care va stabili

de fiecare dată, care valoare este mai înaltă decât alta[5, p. 78]. Ierarhia valorilor nu este ceva dat, ci rezultatul unui proces istoric în care valorile autentice sunt mereu amestecate cu nonvalorile, valorile superioare coexistă cu cele inferioare. O ierarhie absolută a valorilor este pentru om doar un ideal, pe care o conștiință nobilă trebuie să-l urmărească în permanență [3, p. 45].

În viziunea lui Lavelle L. ierarhia valorilor este strâns legată de *unitatea* lor. Problema raportului dintre *unitatea* și *diversitate* este o readucere în actualitate a raportului dintre unu și mult. Valorile descind din unitatea spiritului, spirit care resimte multiplicitatea ca pe o necesitate a propriei sale existențe[9, pp. 86-87]. Un argument în favoarea unității valorilor este și faptul că există, în mod necesar un reflex al spiritualității, chiar și în valorile cele mai joase. Aceste scipiri ale spiritului în cele mai umile realități sunt cele care le transformă în valori, spiritul însuși fiind în manifestările sale concrete determinat și limitat de condițiile și de perspectiva în care se manifestă. Lavelle L. clasifică valorile în trei grupe:

1. valorile ce asigură ființarea existențială a omului în lume, valorile economice și afective;
2. valorile intelectuale și estetice, ce vizează atitudinea omului față de lume;
3. valorile morale și religioase, ce exprimă ridicarea omului de asupra lumii.

Prin urmare, unitatea valorilor este explicată de Lavelle L. prin punerea în evidență a unei *ordini ierarhice*, a unei *ordini sinoptice* și a unei *ordini alogice*. Toate sistemele de valori sunt deschise și dinamice, fiindcă ele se dezvoltă mereu într-o manieră impredictibilă, după criterii care nu pot fi teoretizate, ci care țin de *libertatea și spontaneitatea spiritului* care ierarhizează.

Nu numai ierarhia, ci și realizarea ține de esența valorilor, iar enorma diversitate a acestora presupune diversitatea vocațiilor indivizilor. Valoarea se refugiază în alte valori, se sprijină pe altele, astfel că o persoană oarecare participând, după propria sa capacitate și după împrejurări, la realizarea unei valori, participă în același timp la realizarea tuturor.

Pe lângă acest aspect sublim al realizării concrete a valorilor, există și unul negativ. Deși ierarhia valorilor deschide perspective infinite de realizare pentru fiecare om, conștiința particulară poate compromite nu numai propria sa cale, ci și ierarhia însăși. Astfel, ierarhia valorilor nu este dată o dată pentru totdeauna, ci este vie și dinamică, iar dacă uneori ea a căpătat un caracter sacru, este pentru că a simbolizat o ordine spirituală[2, p. 46].

Potrivit criteriului naturii obiectului valorii, valorile au fost clasificate în *valori materiale* și *valori spirituale*. *Valorile materiale* servesc drept mijloace de satisfacere a necesităților omului, ele fiind obiecte din lumea exterioară. Originea acestor valori materiale sau bunuri materiale se află în natură și muncă. Corelația valori-nevoi distinge următoarea scară: 1) valoarea: menținerea exis-

tenței omului și a omenirii; 2) garantarea siguranței persoanei, corespunzătoare aceleiași nevoi de „susținere a organismului”; 3) valorile ecologice „menținerea siguranței mediului”; 4) dragostea; 5) afecțiunea; 6) prietenia; 7) amabilitatea; 8) responsabilitatea, ce se încadrează, de regulă, în clasa tradițională a „valorilor morale”; 9) valorile politice; 10) valorile juridice, ce corespund nevoilor sociale. Nevoilor legate de stimă și respect îi corespunde: 11) valoarea respectării persoanei, ce presupune respect de sine și respect de alții, nevoia de reputație etc. Nevoilor cognitive le-ar corespunde valorile; 12) asigurarea posibilității de a fi informat corect, rapid; 13) asigurarea posibilității de a învăța, a te instrui, iar nevoilor estetice le corespund, desigur; 14) valori estetice[7, p. 196].

Problematica filozofică a valorii este mult mai vastă și mai complexă decât schițarea întreprinsă, deoarece cunoașterea umană, în genere, tinde spre două scopuri: „a explica lumea, universul din care facem parte; și a înțelege rostul existenței noastre și valoarea ei”[10].

Diversitatea termenilor care exprimă valori dau impresia unei cuprinderi totale, însă, observă Andrei P, este posibil să existe și alte valori pe care limbajul natural nu a găsit încă mijloace să le exprime, în funcție de criteriile adoptate, există o multitudine de sisteme ale valorilor, încât a apărut necesitatea clasificării clasificărilor[2, p. 47].

Critica întemeiată a acestor clasificări, Andrei P. o atenuează cu un criteriu unic de sistematizare a valorilor - *elementele predominante în valori*[2, p. 48], rezultând astfel două mari clase: *valori hiperpersonale*, care cuprind valorile logice și matematice și *valorile sociale*, în care se încadrează restul.

În căutarea unui criteriu simplu și eficient de clasificare a valorilor, ne-am oprit la punctul de vedere al lui Hessen J. din lucrarea *Filosofia valorilor*[9, p. 48], care ne face incursiuni în universul valorilor spirituale - unul din obiective studiului în cauză, fără a-i accepta opinia integru. Valorile pot fi grupate din punct de vedere *formal* și din punct de vedere *material*. Criteriul *formal* cuprinde următoarele valori:

- *Valori pozitive și valori negative*. Primele sunt ceea ce în mod curent numim valori - numai valorile pozitive (binele, frumosul, prietenia etc.). Valorile negative sunt opusul acestora (răul, urâtul, dușmănia etc.). Ele se mai numesc și nonvalori.
- *Valori ale persoanei și valori ale lucrurilor*. Primele sunt acele valori legate indisolubil de persoană, de pildă, valorile etice. Persoanele pot fi *bune, generoase* etc. Valorile lucrurilor sunt cele care se obiectivează în lucruri, formând bunuri.
- *Valori autonome și valori dependente*. Valorile autonome sunt valori prin propria lor esență. Caracterul lor nu se întemeiază pe relația cu alte valori și nu trimite la alte valori. Valorile dependente derivă din alte valori și nu se

mențin ca atare decât în contextul axiologic de ansamblu. Fără raportarea la valorile autonome, cele dependente încetează de a mai fi valori. Valorile autonome induc în cele dependente caracterul valoric.

Valori-scop și valori-mijloc. Această distincție este aproape identică celei de mai sus. Totuși, este eronată identificarea *valorilor-scop cu cele autonome*. Scopul indică întotdeauna angajamentul conștiinței omenești. Valorile-scop sunt urmărite pentru ele însele. Mijloacele însă sunt valori numai fiindcă ele conduc spre valorile-superioare. De exemplu, valorile economice sunt mijloace pentru realizarea valorilor spirituale. Când mijloacele sunt urmărite pentru ele însele are loc procesul re înstrăinare.

Din perspectivă axiologică, principiul „scopul scuză mijloacele” este absolut eronat, fiindcă valorile superioare care sunt scopuri supreme ale umanității nu pot fi atinse prin mijloace ne adecvate. Când se folosesc mijloace incompatibile cu scopurile, atingerea acestora din urmă este numai aparentă. Dacă se pleacă de la valorile calitative, scopurile trebuie realizate prin mijloace recunoscute de ele însele.

Valori concrete și valori simbolice. Simbolicul trimite întotdeauna la altceva. De exemplu, steagul ca simbol al statului nu este prin el însuși purtător de valoare, ci co-purtător al acesteia.

Valori actuale și valori potențiale. Primele sunt deja realizate, celelalte *ar putea fi* numai în anumite circumstanțe.

Valori solare și valori selenare. Primele răspândesc propria, lor lumină, în vreme ce valorile selenare, reflectă o lumină străină. Ceea ce se petrece cu lucrurile în lumina Soarelui sau a Lunii este valabil și pentru valori: „în intervalul pe care-l face cu puțință, lumina nopții, lucrurile dezvăluie o logică oarecum ciudată, situându-se altfel față de ele însele și față de celelalte. Durata în care te afli este definitiv ambiguă și inegală cu sine. Doar timpul pe care-l numim real, cel solar sau diurn, mai păstrează o anumită egalitate cu sine și o logică necontradictorie”[1, p. 199].

Valori absolute și valori relative. Aceste valori se disting axiologic în cazul racordării.

Valori obiective și valori subiective. Valorile obiective sunt proprii marilor comunități umane sau sunt recunoscute de întreg genul uman, în acest din urmă caz fiind, într-adevăr, e greu de distins de valorile absolute. Însă din perspectivă fenomenologică, obiectivitatea valorilor poate fi pusă în evidență fie și numai printr-o *descriere* a propriei noastre trăiri axiologice. Fiecare poate constata că valoarea nu este ceva pur subiectiv, dependent numai de voința și de conștiința persoanei, ci, dimpotrivă, este ceva obiectiv și care pretinde o recunoaștere din partea noastră. Atunci când trăim cu intensitate frumusețea unui peisaj, când suntem copleșiți de forța spirituală a unei opere de artă, sau când admirăm o

faptă morală, avem clar sentimentul că aceste valori sunt supraindividuale, sunt obiective.

Valori personale și valori ale grupului. Această distincție nu se suprapune celei dintre valorile subiective și cele obiective. Dacă-valorile obiective se întemeiază pe constituția spirituală a omului, rămâne inexplicabil de ce există atât de mulți indivizi insensibili la ele. Dihotomia *valori individual-subiective și general-obiective* nu este suficient de sensibilă spre a explica o clasă de valori care nu sunt nici subiective, nici obiective. Acestea sunt *valorile grupului*, valori împărtășite de anumite grupuri umane, breslele medievale fiind semnificative în acest sens. Moda, stilul, stările de spirit ale unor categorii ale populației nu pot fi explicate decât prin recursul la asemenea valori colective. Valorile populare, valorile războiului, valorile recunoscute de grupurile profesionale, valorile unei generații sunt grupele mari de valori colective.

Din punct de vedere *material* valorile sunt : *materiale și spirituale*.

Valorile materiale se mai numesc și valori sensibile sau inferioare, fiindcă se raportează cu precădere laturii biologice și psihice a ființei umane. Această clasă de valori cuprinde :

- *Valori ale agreabilului*, numite și valori hedonice, sunt cele a căror realizare creează sentimentul de plăcere și de satisfacție biologică. Băuturile și mâncărurile reprezintă foarte bine această clasă de valori. Etica ce nu recunoaște decât asemenea valori se numește *hedonism*.
- *Valori vitale* sunt cele al căror purtător este viața în sens bio-psihologic. Sănătatea, puterea fizică, frumusețea fizică, forța temperamentului sunt exemple de valori vitale. Etica întemeiată numai pe recunoașterea acestei grupe de valori sau cea care absolutizează valorile vitale se numește *naturalism*[11, p. 84].
- *Valorile economice* sunt cele care satisfac necesitățile vieții. nu pot fi confundate cu valorile agreabilului. De pildă, medicamentele, uneltele etc. sunt purtătoare de valori economice, nu și valori ale agreabilului. De cele mai multe ori medicamentele sunt, de fapt, dezagreabile.

Valorile economice sunt totdeauna valori-mijloc. Ele constau capacitatea unui lucru de a satisface o anumită trebuință, astfel par a fi înscrise în lucrul însuși sau în raportul imediat al produsului cu cei care doresc să și-l însușească.

Valoarea economică a unui lucru nu trebuie confundată cu prețul, prețul fiind expresia bănească a valorii mărfii. Valoarea legitimează prețul, astfel că există un preț care este just, deci care exprimă valoarea, așa cum există un preț de speculă. Prin urmare, și în plan economic, valoarea are și un aspect etic, și numai prețul este un termen exclusiv economic. Prețul este un fapt, valoarea este o apreciere, o judecată. Valorile economice care iau forma „bunurilor nu sunt obiecte pur naturale, ci ele sunt deja valori umane, fiindcă sunt suportul existenței materiale a omului, fără de care spiritul său ar fi de neconceput.

Valorile spirituale se deosebesc de cele materiale prin *imaterialitatea* lor și prin *valabilitatea absolută* sau *necon condiționată*. Unii filosofi identifică valoarea în genere cu valorile spirituale, ceea ce este, desigur, o eroare, însă principalul obiect al axiologiei îl reprezintă totuși valorile spirituale, cele materiale intrând în preocupările unor științe particulare, precum economia, biologia, psihologia etc. Pentru filosofia valorilor, clasele de valori inferioare nu reprezintă obiect de studiu decât în măsura în care mijlocesc realizarea valorilor spirituale.

Valorile spirituale sunt :

- *Valorile teoretice* sau *ale cunoașterii*, grupate sub categoria *adevărului*, în istoria axiologiei, *adevărul* și celelalte *valori teoretice* au dat naștere unor îndelungi dispute cu privire la caracterul valoric al acestora. Unii cercetători contestă caracterul de *valoare al adevărului*[11, p. 84]. Adevărul este un concept, nu o valoare. *Valorile teoretice* sunt căutarea adevărului, recunoașterea sa, aspirația către adevăr etc., o prelungire a valorii în sfera teoreticului contrazice esența însăși a valorii. Sfera valorilor este principial ateoretică. Ea ține de latura emoțională a spiritului uman, prin urmare, valorile sunt corelate sentimentului și voinței ființei umane[11, p. 92].

Dacă adevărul nu este considerat o valoare teoretică, ci doar aspirația către adevăr, sau ceea ce Nietzsche F. numea „voința de adevăr” se mai poate vorbi de o universalitate a acestei valori teoretice? Răspunsul la această întrebare se găsește în *Metafizica* lui Aristotel: *orice om este înclinat spre cunoaștere*.

Adevărul este o valoare, o apreciere, și nu trebuie confundat cu simpla cunoaștere conformă realității la care se raportează. Savantul nu încearcă să exprime un adevăr, ci să descrie cât mai exact o stare de fapt, aceasta fiind indiferentă din punct de vedere axiologic. „Aprecierea - precizează Tudor Vianu - decurge de cele mai multe ori paralel cu cunoașterea, fără ca solidaritatea celor două acte să fie absolută și fără să lipsească puțința discrepantei lor”[11, pp. 99-99]. Prin urmare, enunțul teoretic nu e decât purtătorul valorii de adevăr sau de neadevăr. Așa se explică de ce unele enunțuri științifice sunt apreciate diferit în decursul istoriei.

- *Valorile etice* sunt cele grupate sub categoria *binelui moral*, valoare spirituală care s-a constituit pe parcursul mai multor etape istorice:
 - a) Faza instinctuală, când valoarea conduitei este încă la nivelul biologicului. Instinctele sociale aparțin acestei prime faze.
 - b) Individul își modifică propriul său comportament biologic, ținând cont de convențiile sociale ale grupului din care face parte. Valoarea care se adaugă acțiunii este încă relativă, fiindcă regula-este fundată pe un interes al societății, deci exterior individului. Dacă interesul comunitar se schimbă, regula, la rândul ei, este modificată și actul care răspunde vechiului comandament social își pierde valoarea.

c) Faza idealului moral, când agentul moral are sentimentul că urmează o valoare absolută nu pentru vreun avantaj oarecare, individual sau social, ci pentru ea însăși. În acest caz, omul este în serviciul binelui, nu binele în slujba omului.

Valorile etice au următoarele caracteristici: Purtătorii valorilor etice nu sunt niciodată lucruri, ci numai persoane. Sunt valori-scop. „Valorile morale sunt scopuri ale vieții. Nimeni nu resimte nevoia să legitimizeze urmărirea valorilor morale prin alte scopuri în serviciul cărora ele s-ar putea găsi. Dimpotrivă, conștiința resimte atât de limpede însușirea lor de a fi scopuri, încât ea legitimizează sacrificarea altor valori ale vieții când numai pe această cale este cu putință atingerea acelora, în timp ce sacrificiul valorilor morale în vederea unor valori relative, cum ar fi valorile economice, este cenzurat de conștiință ca o absurditate sau o nevrednicie, sacrificiul acestora din urmă ni se pare cu totul legitim”[4, p. 115].

Valorile etice au *caracter imperativ*. Un permanent „trebuie» însoțește demersurile conștiinței morale. Prin faptul, orientării fiecărui individ pretinzând realizarea lor de către întreg genul uman, ele au un *caracter universal*, spre deosebire de valorile estetice care se adresează individului singular, omul nu poate fi constrâns să creeze sau să admire opere de artă, să intuiască valori estetice, dar fiecare *trebuie* să înfăptuiască binele.

Pe de altă parte, valorile au *caracter de totalitate*, în sensul că ele se adresează întregii vieți și nu permit o contradicție între ele, în funcție de situație, vârstă etc., spre deosebire de valorile estetice care sunt intuite și realizate numai în orele astrale ale vieții individului. Aprecierea sau deprecierea diferită, din punct de vedere estetic același obiect în două perioade diferite ale vieții nu bulversează existența, dar binele *trebuie* înfăptuit permanent.

- *libertatea voinței* - este un alt indiciu al valorii, deoarece purtătorii valorilor etice sunt numai persoanele, nu în orice condiții persoana poate fi suportul acestora.
- *Valorile morale sunt fundamentală*, se opun răului, însă nu nonvalorile ca atare sunt „răul“, ci *atitudinea* față de ele.

În sfera eticului, nu numai valorile se opun nonvalorilor, ci valorile pozitive se opun altor valori pozitive, iar nonvalorile se opun altor nonvalori. „Poate exista aceeași opoziție, același conflict între libertate și dragoste, între dragoste și dreptate etc. Tragicul vieții umane rezidă înainte de toate nu în conflictul dintre bine și rău, ci în conflictul dintre valorile pozitive, în numele libertății, omul poate sacrifica dragostea; în numele justiției sociale el își poate sacrifica libertatea; în numele milei își poate sacrifica vocația științifică etc.” [9, pp. 55-56].

Realizarea *valorilor morale* presupune un minimum de *realizare a valorilor inferioare*.

- *Valorile estetice* (sublim, tragic, grațios etc.), grupate sub categoria *frumosului*, au următoarele caracteristici: purtătorii acestora pot fi atât lucruri cât și persoane; valorile estetice sunt întotdeauna o apariție în plan sensibil a unui plan spiritual, sau, în alți termeni, frumosul nu este ideea în sine, ci apariția sensibilă a ideii. Valorile estetice se mai numesc și *valori ale expresiei*, spre deosebire de cele morale, care se mai numesc și *valori ale acțiunii* sau *valori practice*.

Din faptul că fenomenul estetic reprezintă o apariție asupra sensibilului în sensibil, a spiritualului în material, rezultă o altă trăsătură fundamentală a valorilor estetice: *posibilitatea de a fi intuite*. Atunci când un obiect este numit *frumos, grațios, sublim* etc. nu este vorba de concepte, ci de intuiții. Desigur, intuiția estetică nu este numai vizualizare, ci în aceeași măsură sentiment rafinat, fantezie, imaginație, nivel de cultură și de educație.

Valorile estetice sunt, ca și cele etice, scopuri absolute ale conștiinței. Ele nu au un caracter imperativ.

Valorile religioase, grupate sub categoria *sacrului*, au următoarele caracteristici. Ca și cele etice și estetice, *valorile religioase* sunt *scopuri absolute* ale conștiinței.

Valorile religioase sunt *imperative*, deosebindu-se radical de valorile etice și apropiindu-se mai degrabă de cele estetice. Spre deosebire, însă, de acestea din urmă, valorile religioase nu sunt o apariție a spiritului în sensibil, ci sunt spiritul însuși. Rezultă că, pentru credincios, *valoarea religioasă* și *existența* sunt identice. De exemplu, puterea divină, bunătatea absolută, omniprezența providenței sunt reale[8, p. 14].

Din faptul că *sacrul* este *valoare și realitate* deopotrivă, rezultă *caracterul transcendent* al valorilor religioase. Ca realitate, divinitatea nu poate fi situată decât în transcendent, fiind radical opusă lucrurilor sensibile. Atunci când se folosesc totuși concepte și imagini spre a determina suprasensibilul nu poate fi vorba decât de simboluri și analogii. Rezultă că religia însăși, ca expresie a aspirației umane către sacru, nu poate fi redusă la o teorie, la un sistem de concepte, judecăți și raționamente ale intelectului, ci trebuie înțeleasă ca un *rezultat al trăirii și experienței interne a sufletului omenesc*. Orice religie, în esența ei, este un fenomen mistic[6, p. 27].

Sacrul, ca *valoare religioasă* centrală, este absolut *irațional*. Orice concepție teistă în care divinitatea este clar definită cu ajutorul unor atribute, precum spirit, rațiune, atotputernicie etc. poate fi numită rațională. Dacă rațional este orice lucru ce poate fi înțeles printr-o gândire conceptuală, orice religie în faza ei doctrinală reprezintă o raționalizare a ideii de divinitate, în acest fel, ea pierde esențialul, în sensul că *sacrul* ca element absolut irațional nu mai este menținut viu în experiența religioasă. Slujitorii cultului creștin dovedesc faptul, că un Dumnezeu înțeles, nu mai este un Dumnezeu, ci o idee[10, p. 203].

Fiind o categorie specială a *interpretării și evaluării*, o „valoare numinoasă“ *sacrul*, ca dat original și fundamental, nu poate fi riguros definit și, prin urmare, nu poate fi învățat. „El poate fi doar stârnit, trezit — ca tot ceea ce purcede din spirit” [8, p. 82]. Sacrul este o categorie consubstanțială atât cu obiectul religios, cât și cu subiectul uman care sesizează acest obiect specific. Dacă sacrul nu poate fi învățat, ci numai trezit în spirit, nu înseamnă că religia nu se poate transmite prin educație și instruire. Există în religie numeroase elemente care pot fi predate într-o formă didactică, transmise cu ajutorul conceptelor, „numai că printre ele nu se află și sentimentul care îi constituie fondul și fundamentul. Acesta poate fi doar provocat, stârnit, trezit. Iar asta nu prin simple cuvinte, ci așa cum se transmit de obicei stările sufletești și sentimentele: prin simpatie și participare sentimentală la ceea ce se petrece în sufletul altora” [8, 82].

În acest sens, *sacrul* este *mister* este taină înfricoșătoare. El înspăimântă și fascinează în aceeași măsură. Uneori, sentimentul sacralului ca taină înfricoșătoare poate „să izbucnească brusc în suflet, cu șocuri și convulsii sau poate duce la excitații stranii, la. beție, fascinație și extaz”[26]. Deși *sacrul* apare în istorie însoțit constant de elemente etice și raționale, mitologice și metafizice, el este o *valoare specifică*. Obiectul sacru este *maiestos*, în sensul că în prezența sa omul trăiește sentimentul de dependență, de nimicnicie, sau de creatură.

În forma sa autentică, *sacrul* se caracterizează printr-o *energie specifică*, energie ce se manifestă uneori exploziv, ca atunci când misticii se simt arși de iubire divină. *Sacrul* este însoțit de *sentimentul uimirii* care te înmărmurește. Sacrul exprimat prin granditudine și majestitate conține un element respingător, însă, nu exclude aspectul irezistibil de atrăgător, pe care Otto R. îl numește *fascinantă*. Prin urmare, sacrul este și *fascinant și august*[8, p. 20-21].

Valorile religioase cuprind atitudinea, comportamentul, emoția, și sentimentul, prin care omul realizează propria ființare în mod constructiv, raportându-se constant la ființarea condiționată și necondiționată. Exprimate în diferitele manifestări ale sacralului, valorile religioase sunt valori personale și spirituale, cu efect de înălțare și adâncire. Această calitate a valorilor religioase le deosebește profund de toate celelalte valori spirituale și pune în evidență, anume caracterul lor integrativ[11, p. 97].

Valorile religioase definitivează și oferă dimensiuni spectaculoase valorilor spirituale, în felul în care sunt expresie a spiritului uman revelat și îmbinat cu transcendentul. În acest context e de menționat faptul, că civilizațiile Europei, în decursul istoriei sale, au creat și depozitat un fond moral-spiritual deosebit prin omniprezență și potența sa axiologică, care în moment de cotitură epocală a luat forma uneia din marile religii ale lumii – creștinismul, recunoscut, totodată, ca pilon al valorilor spirituale europene și tezaur al valorilor general-umane.

Structurarea și ierarhizarea minuțioasă a valorilor, deschide posibilitatea de atingere de noi orizonturi în abordarea faptului uman în raport cu valorile spirituale, în particular cele religioase și raportarea lui la realitatea existențială și absolută poziționată contemporan-modern.

Bibliografie:

1. Afloroaiei Ș., *Întâmplare și destin*, Iași: Institutul European, 1993.
2. Andrei P., *Filozofia valorii*, Iași: Polirom, 1997.
3. Bâțlan I., *Introducere în istoria și filosofia culturii*, București: Didactică și Pedagogică, 1995.
4. Berdeaev N., *Împărăția spiritului și împărăția cezarului*, Timișoara: Atnarcord, 1994.
5. Gulian C., *Axiologie și istorie în gândirea contemporană*, București: Editura Academiei, 1991.
6. Gulian C., *Istoria religiilor în lumina filosofiei*, București: Teora, 1999.
7. Mureșan V., *Valorile și criteriile eficienței*, București: Didactică, 1986.
8. Otto R., *Sacrul*, trad. rom. O. Milea, Cluj-Napoca; Dacia, 1992.
9. Râmbu Nicolae, *Tirania valorilor - Studii de filosofia culturii și axiologiei*, București: Editura: Didactica și Pedagogică, 2006.
10. Ries J., *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Iași: Polirom, 2000.
11. Vianu T., *Introducere în teoria valorilor, întemeiată pe observația conștiinței*, În: Studii de filozofia culturii, București: Eminescu, 1982.

RECENZII, ADNOTĂRII BIBLIOGRAFICE

O REACTUALIZARE RECENTĂ A PROBLEMEI STATUTULUI INTERNAȚIONAL AL ȚĂRII MOLDOVEI DE LA ORIGINI PÂNĂ LA MOARTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE

Raisa PAVLENCO

Problema statutului politico-juridic internațional al Țărilor Române extracarpatică în genere și al Țării Moldovei în particular, s-a bucurat în permanență de atenția istoricilor, însumând un număr extrem de bogat de studii. Numai că, cercetările anterioare abordau problema pe anumite segmente ale ei, astfel că, la ordinea zilei, s-a impus necesitatea de a realiza studii generalizatoare care să însumeze diversitatea de păreri și opinii într-o manieră integratoare pe perioade, mai mult sau mai puțin durabile. Un efort în acest sens a fost întreprins de istoricul Ion Eremia în lucrarea monografică *Statutul juridic internațional al Țării Moldovei (de la origini până la începutul secolului al XVI-lea)* – Chișinău: Pontos, 2010, 216 p.

În *Introducere* (p.7-13), autorul își propune elucidarea problemei statutului juridic internațional al Moldovei ca necesitate indispensabilă înțelegerii mai limpezii „a locului și rolului noului stat pe arena internațională, conform normelor dreptului internațional existent atunci”, sintagma „dreptul internațional”, fiind luată între ghilimele, știindu-se că în epoca respectivă un atare drept în sensul contemporan al lui nu exista, principalul element al epocii medievale fiind ierarhizarea puternică a societății bazate pe relații de vasalitate-suzeranitate caracteristică ordinii sociale și politice din interiorul unui sau altui stat, cât și, în anumite cazuri, raporturilor interstatale, mai ales atunci când era vorba de relațiile dintre statele puternice, cu capacități demo-militare superioare (de exemplu: regatele Ungariei, Poloniei și Imperiul Otoman), și așa state cu capacități economice și militare destul de modeste cum erau Țara Românească și Țara Moldovei.

Reieșind din faptul că în istoriografie există o diversitate de opinii, în unele cazuri exagerându-se, iar în altele minimalizându-se suveranitatea statelor vasalice, autorul își propune o examinare „atentă și onestă a surselor istorice și istoriografice”, capabilă să conducă „la identificarea cadrului autentic al evoluției realității istorice” (p. 8.), aplicând „o analiză critică a surselor istorice și istoriografice care dau conținut problemei privind statutul juridic internațional al Țării Moldovei în perioada de timp de până la începutul secolului al XVI-lea”.

Cum era și logic, autorul și-a început lucrarea cu tema ”Țara Moldovei până la sfârșitul secolului al XIV-lea(1387)” (p.14-73),căutând să pună într-o evidență

argumentată vremea „de când se poate vorbi de Țara Moldovei ca stat, ținând cont că cele două noțiuni nu întotdeauna erau echivalente”, precum și să dea răspuns la întrebarea „ce prezenta statul Moldova până la semnarea de către Petru I, în 1387 a primului act de vasalitate față de Coroana polonă”. Până în prezent nu este cunoscut nici un argument documentat în acest sens. Toată construcția datorată mai multor cercetători despre formarea voievodatului Moldovei se bazează pe două documente regale din 20 martie 1360 și 2 februarie 1365 în „care regele Ludovic I folosește formula țara noastră moldovenească”. De reținut însă, că regii Ungariei începând încă cu anii 20-30 al secolului al XIII-lea se intitulau regi ai Galiției și Cumaniei, fără a le stăpâni în realitate, astfel că temeiul pretențiilor regilor de la Buda încă își așteaptă investigarea pertinentă, care, desigur, nu stătea în sarcina autorului lucrării recente. Căci termenul *provincie* presupune o integrare efectivă a teritoriului respectiv în sistemul politico-statal și administrativ al Regatului Ungariei.

Este firesc că, după o amplă trecere în revistă a evenimentelor și fenomenelor care caracterizează situația în spațiul est-carpatic de după marea invazie tătară din 1241-1242, asociind și diversitatea de opinii existente în ceea ce privește primele îngemănări politico-statale din regiune, autorul să specifice drept punct de plecare, al investigațiilor sale constituirea țării, situate în valea râului Moldova, de la care și-a luat și numele de Țara Moldovei.

Numai că oarecum prea silită ni se pare afirmația că ea „un timp, a fost o simplă provincie maghiară”. În același context, trezește nedumerirea și sintagma „cucerirea maghiară”, prezentă în titlul primului compartiment al celui dintâi capitol, dar și în text. La general, însă, primul capitol prezintă o valoroasă realizare științifică, prețioasă în mod deosebit prin abundența opiniilor existente în istoriografie, și trecute în revistă de autor, cu referire la orice subiect sau eveniment abordat, autorul demonstrându-și competența și vasta cunoaștere a literaturii de profil și a izvoarelor istorice la subiect, deși terenul pentru discuții ulterioare nu se epuizează. La părerea noastră, faptul că termenul **Moldova** „nu apare în sursele scrise anterior cuceririi maghiare a spațiului extracarpatic”, nu înseamnă că originea lui ar fi ulterioară acestor cuceriri datorându-se parcă, coloniștilor sași, din care motiv el ar fi fost „tot atât de străin băștinașilor ca și termenul **Valahia**” (p. 29-30). Aserțiunea dată nu este defel fundamentată de opinia reputatului istoric Victor Spinei, care afirmă pe bună dreptate că „termenul Moldova nu provine de la un etnonim, ci, dimpotrivă, de la el derivă numele locuitorilor din spațiul geografic în discuție”. Căci, în istoriografie nu există dubii asupra faptului că acest nume, atribuit ceva vreme și orașului Baia, datorită anume sașilor, a provenit de la numele râului Moldova, pe malul căruia acest oraș era situat, fiind trecut apoi și asupra voievodatului creat în valea râului Moldova, numindu-se, de la bun început, așa cum mărturisește tradiția

indigenă, *Țara Moldovei*. Astfel, faptul că pentru prima dată acest nume este documentat în câteva documente ieșite din cancelaria Regatului Ungariei, nu este dovadă că el nu a existat anterior.

Trecem pe lângă subiectul atât de controversat în istoriografie privind problematicul „descălecat” al Moldovei prin maramureșeanul Dragoș și guvernării Drăgoșeștilor în voievodatul Moldovei (p. 30-46). Totuși, reproducând diversitatea de opinii privind personalitatea primilor voievozi ai Moldovei, opinii care uneori sunt nu pur și simplu divergente, ci antagoniste (p. 36-37), ar fi fost necesară și invocarea argumentelor în baza cărora a fost formulată o opinie sau alta, chiar cu riscul evident de a mări considerabil volumul lucrării. Ar fi fost binevenită, de exemplu, elucidarea argumentelor care i-ar fi atestat calitatea voievodatului inițial al Moldovei ca fiind parcă o „marcă militară de graniță” sau „marcă cu funcția de apărare” și alte invocări în același sens (p.39-40), care circulă dintr-o lucrare în alta fără ca cineva să aducă dovezile de rigoare în favoarea acestor sintagme. Ni se pare oarecum neadecvată încercarea de a stabili caracterul statal al Țării Moldovei de la mijlocul secolului al XIV-lea prin scrierea cronicarului ungar Ioan de Târnave, în funcția acestuia de cronicar oficial al regelui Ludovic I. Căci el utilizează sintagma „*terram Moldaviae*” nu pentru a o desemna ca stat, ci pentru a informa că ea era supusă Ungariei. Însuși cronicarul folosea termenul **Țara Moldovei**, ca ceva deja cunoscut ce nu necesită explicații. Și dacă Ioan de Târnave folosea pentru prima dată pentru țara în cauză apelativul *regnum*, aceasta nu înseamnă că doar de atunci Moldova poate fi considerată ca stat. Ni se pare oarecum forțată afirmația cum „că termenul latin *terre*, pe lângă multiplele înțelesuri pe care le are (...)” nu are și înțelesul de **stat**, și doar termenul *regnum* ar fi avut această semnificație (p. 41). La aprecierea realităților de atunci nu pot fi aplicate caracteristicile moderne ale statului, termenul *regnum* indicând asupra formei de organizare a puterii supreme în stat, de unde și calificativul de **regat** pentru un stat în frunte cu un rege. Altfel spus, folosirea altor termeni pentru desemnarea Țării Moldovei de atunci (*voievodat*, de exemplu) nu-i ridică ei calitatea de stat, indicând doar faptul că ea era condusă de un voievod.

Trezesc serioase îndoieli și afirmațiile că „Drăgoșeștii au fost instalați în spațiul est-carpatic de trupele maghiare” și că Moldova în timpul lor „a fost o provincie supusă direct regelui, o proprietate a sa, obținută în baza „dreptului cuceritorului”, deși formulându-le, autorul nu face decât să generalizeze opiniile, care continuă să domine în istoriografie.

Datorită istoricului Alexandru Boldur, știm că scrierea cronicarului Ioan de Târnave, inspirată și de două documente regale ale lui Ludovic I (1360 și 1365), lasă să se observe un puternic substrat politic, menit să fundamenteze pretențiile de stăpânire ale regalității ungare asupra Moldovei (A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, ediția a II, București: edit. Victor Frunze în colaborare cu „Logos”, 1992, p.

137-138; idem, *Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul letopisei ruse Voskresenskii*, în „Studii. Revista de istorie”, 1963, nr. 5. p. 1099-1121). Autorul acestor publicații, primul care a observat asemănările flagrante de esență între tradiția cronicărească din Moldova și cea din cronicile ungare, a demonstrat destul de convingător că „cronicarii români au scris despre întemeierea Moldovei sub influența izvoarelor ungurești, iar de la cronicari concepția aceasta a trecut la istoricii români”. Scopul izvoarelor ungurești își aveau menirea să fundamenteze „că totul se datorește Ungariei”. Astfel, Țara Moldovei nici nu putea să fie prezentată ca fiind o formațiune statală înaintea acțiunii lui Bogdan I. Pornind de la această constatare, este greu să nu faci concluzia despre lipsa de temei a teoriei cronicărești despre „descălecatul” Moldovei de către maramureșeanul Dragoș. În context, nu vedem motivul pentru care i s-ar da preferință terminologiei folosite de cronicarul oficial al regelui Ungariei în raport cu titlul de „voievod” și „domn” acordat lui Dragoș „doar de cronicile interne moldovenești” (p. 46). Nu vedem nici motiv pentru a pune la îndoială calificativul atribuit de tradiția indigenă lui Dragoș de „descălicător”, în sensul de întemeietor al voievodatului Moldovei, sau de „voievod”, dubii trezind doar calificativul de „domn”, care cu siguranță a fost introdus în titulația conducătorilor moldoveni doar începând cu domnia lui Roman I (1392-1394). Faptul însă că cronicile Țării Moldovei nu fac nici o deosebire între termenii de „voievod” și „domn” este mărturie că în tradiția cronicărească, bazată, desigur, pe tradiția folclorică sau populară, voievodatului întemeiat de Dragoș i se atribuia aceeași calitate ca și statului în domniile voievozilor ulteriori. Și dacă cronicarii încep istoria Țării Moldovei cu întemeierea voievodatului lui Dragoș, ei o făceau din simplul motiv că acest voievodat, apărut ca o simplă „căpitănie”, a jucat în vremurile următoare rolul de factor unificator al diverselor structuri teritorial-politice, oricum nu s-ar fi numit ele, sub puterea voievozilor moldoveni și prin extinderea consecutivă a numelui *Țara Moldovei* asupra întregului spațiu de la Carpații Răsăriteni până la Nistru și țărmul Mării Negre.

În continuare în subcapitolul III, autorul examinează statutul juridic al Țării Moldovei în anii 1363-1387, adică în răstimpul dintre presupusul început al domniei lui Bogdan I și până la actul omagial al lui Petru I Mușatinul, după în mâinile regelui Poloniei Wladislaw al II-lea Jagiello la 26 septembrie 1387, prin care voievodul moldovean recunoștea suzeranitatea Coroanei polone și a deținătorilor acesteia, atât prezenți, cât și cei viitori. Și aici ca și anterior, autorul lucrării recenzate trece în revistă diversitatea de opinii și aprecieri datorate mai multor autori despre un fapt istoric sau altul care se referă la statutul politico-juridic al Țării Moldovei sub diferiți voievozi.

În ansamblul său, capitolul I al lucrării recenzate, cu excepția momentelor discutabile, reprezintă o realizare științifică destul de valoroasă anume prin

faptul că face o trecere în revistă a diversității de interpretări și opinii privind circumstanțele în care și-a început calea sa istorică Țara Moldovei și statutul politico-juridic internațional al ei în primele decenii de existență ca stat afirmat în hotare geo-politice mai mult sau mai puțin stabile. Prin bogăția sa informațională, capitolul se impune ca factor indispensabil pentru toți acei care sunt preocupați sau intenționează să se preocupe de problema constituirii și afirmării Țării Moldovei.

Titlul capitolului II al lucrării *Epoca vasalității nominale față de Polonia și Ungaria (1387-1456)*, lasă să se înțeleagă din start că în această lungă perioadă Țara Moldovei s-a aflat sub suzeranitățile doar formale alternante ale celor două regate vecine. În mod deosebit, merită o apreciere deosebită eforturile autorului în direcția teoretizării esenței noțiunilor de *vasalitate* și *suzeranitate* (p. 73-76 etc.), și pătrunderii în caracterul raporturilor feudo-vasalice ale domnilor Moldovei la un moment istoric sau altul, în interesul de a stabili, prin prisma acestora, gradul de dependență a țării vasalice față de statul suzeran. Cum era și normal, autorul consacră o mare atenție semnificației omagiului lui Petru I Mușatin față de regele Poloniei, după la Lvov, în septembrie 1387 (p. 80-88). Importantă se prezintă observația că în schimbul actului de vasalitate după de voievodul moldovean, regele Wladislaw al II-lea a confirmat faptul printr-un act al său, care din păcate, rămâne necunoscut și, deci, nu cunoaștem ce angajamente concrete își lua regele suzeran față de voievodul vasal. Autorul se pare pe deplin justificat în a formula concluzia că jurămintele de fidelitate depuse în fața regelui polon de voievozii Moldovei, începând cu Petru Mușatin și până la Alexandru cel Bun „nu au limitat cu nimic suveranitatea și independența Țării Moldovei, suzeranitatea regelui polon fiind pur nominală”, adică formală. Numai că din șirul voievozilor care s-au menținut în statutul respectiv ar trebui scos numele lui Ștefan I. Convingătoare este concluzia autorului că „de la începutul domniei lui Alexandru cel Bun și până în 1402, Moldova a fost un stat independent și suzeran, fără nici o obligație față de puterile vecine”, în timp ce printr-un act vasalic al acestui domn moldovean din martie 1402 „se revine la suzeranitatea nominală poloneză, care nu a afectat cu nimic statutul anterior al țării”. Totuși, aportul autorului la cercetarea problemei ar fi avut de câștigat, dacă s-ar fi insistat mai mult asupra omagiului vasalic al lui Alexandru cel Bun de la Camenița din 1404, și asupra motivelor care ar fi impus repetarea lui în 1407. O atenție mai sporită ar fi meritat și consecințele tratatului ungaro-polon de la Lublau din 1412, cu prevederea lui defavorabilă Moldovei. Doar, după această dată, nu mai sunt cunoscute informații sigure despre continuitatea raporturilor de vasalitate-suzeranitate, nici chiar formale, dintre cei doi suverani ai Moldovei și Poloniei.

Subcapitolul 4, al aceluiași compartiment, tratează subiectul anunțat în titlul lucrării din perioada crizei politice din Moldova după moartea lui Alexan-

dru cel Bun (1432-1456). Tragedia acestei perioade constă în faptul că regilor Poloniei li s-a oferit rolul de arbitri în confruntările pentru putere dintre urmașii lui Alexandru cel Bun, pentru ca ulterior Moldova să redevină și obiect de rivalitate directă dintre regatele Ungariei și Poloniei, care-și disputau prioritățile în pretențiile lor de supremație asupra ei. Este clar că, în această situație, nu pot fi urmărite pas cu pas schimbările în statutul politico-juridic al Țării Moldovei în raport cu cei doi vecini, tot așa cum nu poate fi vorba nici de o politică externă consecventă a Moldovei. Această situație este și ea destul de convingător prezentată în interpretările și concluziile autorului, care s-a văzut în dificultate chiar în a formula o concluzie generalizatoare la acest subiect.

În ultimul capitol, (III) autorul a supus atenției sale „Statutul juridic internațional al Țării Moldovei și impactul otoman în a doua jumătate a secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI(p.124-174). Este natural, că autorul a început capitolul cu apariția factorului otoman marcat prin acceptarea de către Petru Aron și boierii săi a plății unui tribut către sultanul Mehmed al II-lea în anul 1456. Autorul, respinge pe bună dreptate aserțiunea cum că prin acest act Moldova s-ar fi pomenit sub regimul condominiumului polono-otoman, regele Poloniei fiind suzeran al domnului moldovean, în timp ce față de sultan acesta rămânea doar tributar. Se constată pe bună dreptate, că în realitate plata tributului se făcea cu titlul de cumpărare a păcii, în timp ce statutul de vasalitate față de coroana polonă a fost reînnoit într-o formă esențial agravantă la 29 iunie același an (p. 124-130). Interesantă ni se pare și prezentarea statutului Țării Moldovei față de Imperiul Otoman prin prisma tratatului dintre otomani și Republica Raguză, încheiat încă în 1442 (p. 129-130), prin care sultanul, contra tributului de 1000 de ducați, se obliga să respecte independența Raguzei și garanta integritatea teritorială a republicii, tratatul acesta fiind apreciat de însuși Senatul statului raguzan drept o „pace favorabilă”. Ar urma că și suveranitatea Țării Moldovei, în ciuda faptului că un document concret în acest sens lipsește, nu a fost lezată prin angajamentul tributar al ei față de sultan. Totodată, din tratatul otomano-raguzan se desprinde impresia că sultanul, în schimbul plății tributului își asuma și anumite obligațiuni de protecție a statului respectiv împotriva oricui, și nu vedem motive pentru a nu fi de acord cu opinia, cum că începutul plății tributului, nu ar fi însemnat în același timp și un debut de protecție a Porții Otomane asupra Țării Moldovei, chiar dacă un document expres în acest sens nu există. Dacă din cele întâmplate nu s-ar desprinde nici măcar aparența unui început de protecție din partea sultanului asupra Moldovei, nu vedem un motiv real pentru ca regele polon să-i ceară lui Petru Aron și să obțină de la acesta un nou act vasalic, la 29 iunie 1456, primul datând încă din octombrie 1455.

De fapt capitolul trei constituie, atât după volum cât și după conținut, partea cea mai valoroasă a lucrării. Sigur că, nu toate observațiile și concluziile au-

torului pot fi acceptate fără discuții, dat fiind că și în cazul domniei lui Ștefan cel Mare sursele istorice nu permit să se dea un răspuns indiscutabil la majoritatea subiectelor abordate.

Totuși, prin prisma celor ce s-au produs la 12 aprilie 1457 și în anii apropiate acestei date, ar trebui să fie apreciată și politica noului domn față de turci, pe de o parte, și de cele două regate vecine – Ungaria și Polonia –, pe de altă parte. Înțelegem motivul care l-a făcut pe autor să nu accepte opinia relativ recentă cum că Ștefan cel Mare și-a întreprins acțiunea sa împotriva lui Petru Aron în același context cu implicarea factorului otoman, în care un an mai înainte se instalase în scaunul Țării Românești, Vlad Țepeș. Respingând, însă, această opinie care, de bine de rău, își are și unele argumente, autorul ar fi trebuit să aducă argumente contrare care să-i justifice opțiunea.

În compartimentul următor (p.134 și următ.), autorul reproduce evenimentele și actele semnate ulterior de Ștefan cel Mare cu regele Poloniei începând cu anul 1459, precum și evenimentele care au însoțit raporturile moldo-ungare și moldo-polone în domnia propriu-zisă a lui Ștefan cel Mare. Nu este cazul să insistăm asupra tuturor momentelor ce caracterizează statutul internațional al Țării Moldovei, fiecare dintre ele necesitând, desigur, o analiză profundă și multilaterală, astfel că, din cele reproduse de autor se desprinde cu claritate interesul domnului Moldovei de a crea în raporturile cu regele Poloniei situația când acestuia nu i s-ar fi oferit motiv pentru o acțiune violentă împotriva domnului moldovean, care în permanență doar promitea să se prezinte pentru depunerea omagiului personal, dar refuzând ostentativ să-și onoreze angajamentul, pentru ca, în urma victoriei de la Vaslui din 10 ianuarie 1475, ca răspuns la inactivitatea pretinsului suzeran polon de a-i veni în ajutor, Ștefan cel Mare să-și schimbe radical orientările sale de la Regatul Poloniei spre Regatul Ungariei, recunoscând suzeranitatea formală a lui Matia Corvin, ceea ce echivala cu denunțarea tuturor promisiunilor sale anterioare de a se recunoaște prin jurământ vasal a lui Cazimir al IV-lea.

Făcând concluziile de rigoare din înfrângerea suferită în fața turcilor la Valea Albă, în vara lui 1476 și apreciind înclinarea regelui Ungariei spre raporturi pașnice cu turcii, Ștefan cel Mare își denunța, de fapt, și actul vasalic emis pe numele lui Matia Corvin, semnând, dacă nu încă în 1479, apoi nu mai târziu de luna martie 1481, pace cu otomanii (p. 152). Supunând unui examen pertinent, conținutul actului emis unilateral de către sultanul Mehmed al II-lea, care, de fapt, era o confirmare a tratatului cu Ștefan cel Mare, și reproducând diversitatea de opinii și aprecieri din partea cercetătorilor, autorul ajunge la concluzia că în realitate actul în cauză nu indică o supunere a domnului Moldovei, ci un tratat bazat pe interese reciproce care pe de o parte, asigură continuitatea plății tributului, de data aceasta esențial majorat până la 6000 galbeni, în timp ce Ște-

fan cel Mare obținea un eventual suport din partea turcilor în cazul când cineva din exterior ar încerca să-i atace țara. Astfel, Ștefan cel Mare se văzuse nevoit să se conformeze necesității momentului „străduindu-se și reușind să profite de posibilitățile pe care i le oferea puterea otomană – plata haraciului - în schimbul asigurării securității hotarelor sale de atacurile atât ale porții, cât și ale „robilor ei” (p. 153-154)”. Cu toate acestea Ștefan cel Mare nu a abandonat intenția de a scoate Țara Românească de sub dependența otomană (p. 154- și următ.), ceea ce contravenea, desigur, tratatului moldo-otoman în cauză și indică asupra faptului că el nu îngrădea politica externă a domnului Moldovei chiar în condițiile când domniile Țării Românești se recunoșteau vasali ai sultanului.

Moartea lui Mehmed al II-lea (începutul lunii mai 1481), însoțită de o scurtă perioadă de rivalitate dintre doi feciori ai sultanului defunct, i-au permis lui Ștefan cel Mare să încerce o depășire a prevederilor tratatului moldo-otoman din 1481, încetând plata tributului. Evenimentele au coincis cu semnarea unui tratat dintre noul sultan Baiazid al II-lea și regele Ungariei, Matia Corvin, acesta din urmă prezentându-se ca suzeran al domnului Moldovei, iar sultanul obligându-se să nu-i atace țara noului său partener. În vara lui 1484, însă, turcii au atacat și cucerit una după alta cetățile sudice ale Moldovei – Chilia și Cetatea Albă – transformate, împreună cu pământurile adiacente, în raiale turcești. Considerând că prin aceasta regele Ungariei a denunțat obligațiunile sale de suzeran asumate încă în 1475, făcându-l pe domnul moldovean să spere la un ajutor, de data aceasta eficient, din partea regelui Poloniei, Ștefan cel Mare, se decide, în sfârșit, să se conformeze cererilor repetate ale lui Cazimir al IV-lea de a-i depune râvnitul omagiu personal. Actul și-a găsit legitimare în semnarea la 15 septembrie (variantea polonă) și 16 septembrie (variantea moldovenească) a tratatului moldo-polon. Autorul a atras atenția cuvenită asupra faptului că Ștefan cel Mare se intitula domn al Moldovei „din mila lui Dumnezeu” tot așa cum „din mila lui Dumnezeu” era considerat și regele Poloniei, ceea ce înseamnă, cu toate subtilitățile raporturilor de vasalitate-suzeranitate care se întrevăd, că semnatarii documentului în cauză se considerau suverani ai țărilor lor. În ansamblul lor, clauzele actului examinate, conform aprecierii autorului lucrării recenzate „atestă destul de limpede ca ele nu depășesc prin nimic prevederile actelor anterioare”, vorba fiind în realitate despre „restabilirea acelorași relații de vasalitate-suzeranitate între două state egale, din punctul de vedere al dreptului internațional european, existent atunci, cu obligațiile reciproce ale vasalului și suzeranului, ceea ce le conferă, în esență caracterul unei alianțe militaro-politice” (p. 159.). La părerea noastră Ștefan cel Mare a mers la depunerea omagiului de la Colomeea, din septembrie 1485, urmărind și scoaterea Poloniei din tradiționala inactivitate privind încadrarea în luptele țărilor creștine împotriva Imperiului Otoman, oferindu-i sultanului motiv pentru a consider acceptarea de către regele Cazimir

al IV-lea a vasalității domnului Moldovei ca o acțiune îndreptată împotriva Imperiului Otoman. Faptul însă, că cele sperate nu s-au produs, l-a determinat pe Ștefan cel Mare să se alieze eforturilor depuse de Matia Corvin pe lângă Papa de la Roma în vederea denunțării anulării omagiului de la Colomeea, pentru ca un an mai târziu el să se vadă nevoit să revină la raporturile pașnice cu Imperiul Otoman, semnând cu noul sultan Baiezid al II-lea un nou tratat. Este adevărat că textul acestui tratat nu este cunoscut. Totuși, în baza unor date indirecte, inclusiv prin retrospectarea unor informații de mai târziu, unii cercetători admit că în 1486, în Moldova a fost instituită suzeranitatea protectoare a Porții Otomane. Autorul lucrării recenzate pune la îndoială aceste opinii reproducând, ca și în alte cazuri anterioare, diversitatea de opinii existente la subiect și înclinând spre părerea că în realitate în 1486 a fost semnat un nou tratat de pace, care prevedea doar reluarea plății tributului cu titlul de cumpărare a păcii (p. 159-162), astfel că „sursele istorice și raționamentele invocate mai sus nu permit aprecierea tratatului moldo-otoman din 1486 drept o „închinare” a Țării Moldovei sultanului și modificarea semnificației plății haraciului” (p. 163).

Este adevărat că, în 1489, Ștefan cel Mare a recunoscut din nou suzeranitatea regelui Ungariei, obținând cu această ocazie și două feude (Ciceiu și Cetatea de Baltă). Faptul ar însemna că, în ciuda tratatului cu turcii din 1486, Ștefan cel Mare nu se considera îngrădit prin ceva în promovarea politicii sale externe, ajungându-se și până la stabilirea contactelor directe cu Maximilian de Habsburg în situația când în Ungaria a murit regele Matia Corvin (1490) și au început rivalitățile pentru tronul vacant din partea unor competitori străini. În ansamblu, autorul face concluzia destul de convingătoare că în ultimul deceniu al secolului al XV-lea statutul juridic internațional al Țării Moldovei nu a suferit schimbări esențiale (p. 164). Este adevărat că, în același deceniu, deja și noul rege al Poloniei, Ioan Albert, venit în scaun după moartea tatălui său Cazimir al IV-lea (1492), a încercat să pună în aplicare planul unei anexări directe a Moldovei, chiar cu riscul unui război cu Imperiul Otoman. Nereușita intervenției lui Ioan Albert din toamna lui 1497 a grăbit atingerea de către Ștefan cel Mare a scopului suprem în raporturile sale cu regii Poloniei: spulberarea oricăror pretenții de suzeranitate asupra Moldovei din partea purtătorilor coroanei regale de la Cracovia.

Tratatul final, semnat, după o relativ îndelungată tărăgănare din partea regelui polon, în aprilie 1489, a marcat egalitatea deplină sub aspectul internațional a domnului de la Suceava și a regelui de la Cracovia, amândoi fiind desemnați în tratatul respectiv, ca aflându-se în scaunele statelor lor „din mila lui Dumnezeu”. Este adevărat că în acest tratat drept suzeran, mai degrabă formal, al Moldovei este indicat noului rege al Ungariei Wladislaw Jagiellon, fratele lui Ioan Albert. Tratatul mai prevedea o eventuală acțiune comună ungaro-polono-moldavă îm-

potriva turcilor, mărturie că nu raporturile cu turcii primau în politica externă a lui Ștefan cel Mare, ci anume coalizarea anti-turcească a celor implicați în tratatul din 1489. Peste câteva luni (14 septembrie 1499) un tratat de pe aceleași poziții a egalității părților a fost semnat și cu un alt frate a lui Ioan Albert, Alexandru, devenit la moartea tatălui său mare duce (cneaz) al Lituaniei.

Rezumând evenimentele în cauză, ca și cele ce au urmat în ultimii ani de domnie a lui Ștefan cel Mare, autorul formulează concluzia generalizatoare că „relațiile de vasalitate-suzeranitate ale Moldovei cu Polonia și Ungaria, așa cum istoricii s-au obișnuit să le aprecieze, au avut caracterul și semnificația unor alianțe politico-militare, ori, cum le-a desemnat însuși Ștefan cel Mare, le erau niște „*confederation pacem*”, relația de subordonare ținând doar de frazeologia documentelor specifice epocii medievale”. Totodată, „sursele de care dispun până în prezent istoricii nu permit acreditarea ideii că Ștefan cel Mare ar fi „închinat” Țara Moldovei Imperiului Otoman, că el ar fi primul domn moldovean confirmat de otomani prin primirea de la ei a însemnelor domniei, că, la un moment dat al domniei sale, haraciul și-ar fi modificat semnificația din preț pentru pace în preț pentru protecția din partea Porții” (p. 174). Este o concluzie a autorului care contravine altor opinii și care, desigur, presupune și noi interpretări. Este însă dreptul autorului de ași formula opinia în conformitate cu convingerile sale rezultate din analiza istoriografiei și a informațiilor izvoarelor istorice la subiect.

În ansamblul ei, lucrarea recenzată prezintă o realizare științifică de valoare incontestabilă, folositoare în egală măsură atât pentru toți acei care se interesează de trecutul istoric al Țării Moldovei în contextul general al istoriei medievale a românilor, cât și pentru cercetătorii implicați în cercetarea diverselor probleme de istorie politică a Țării Moldovei pe durata de mai bine de un veac și jumătate de existență statală a ei. Lucrarea impresionează prin bogatul nomenclator bibliografic folosit, prin reproducerea diversității de opinii existente în istoriografie la subiect, autorul ei manifestându-și calitățile sale de cercetător erudit.

Lucrarea este indispensabilă, în mod special, tinerilor cercetători care abia se inițiază în cercetarea istorică, oferindu-le posibilitatea de a-și alcătui lista bibliografică inițială și de a lua cunoștință de diversitatea opiniilor existente la o temă de cercetare sau alta. În sfârșit, lucrarea recenzată va stimula noi dispute istoriografice mai ales pe multiplele subiecte dezbătute în contradictoriu în istoriografie.

ALEXEI AGHACHI, *ISTORIA MĂNĂSTIRII HÂNCU 1677-2010*;

Chișinău: Pontos, 2010, 246 p. + 24 il.

Pavel PARASCA; Valentin TOMULEȚ

Este știut că sub fostul regim totalitar comunist și al ateismului militant și agresiv, instaurat în Basarabia în urma punerii în aplicare a odiosului pact Ribbentrop-Molotov, dar mai ales după reanexarea ținutului la fostul imperiu sovietic în faza finală a celui de-al doilea Război Mondial, tematica bisericească ca obiect de cercetare științifică a fost interzisă, mici excepții fiind admisibile doar în cazurile care permiteau intercalarea unor subiecte de ordin bisericesc în postulatele politico-ideologice menite să inoculeze credincioșilor basarabeni, în mod special românilor din ținut, falsuri istorice privind trecutul și prezentul lor. Doar falimentul regimului în consecința mișcării de renaștere națională de la sfârșitul anilor '80 - anii '90 ai secolului trecut, de democratizare a societății și de implementare a valorilor general-umane, a creat condițiile necesare pentru cercetători de a relua studierea bisericii ca parte indispensabilă a istoriei umanității. A urmat o adevărată avalanșă de publicații sub forma de articole, comunicări, studii și monografii care au pus începutul readucerii tematicii religioase la statutul ei firesc, fără de care este imposibilă cunoașterea adecvată a procesului istoric din trecut și a stării de spirit a societății contemporane.

Recent, șirul acestor publicații s-a completat esențial cu publicarea lucrării monografice a reputatului cercetător basarabean, dr. habilitat, Alexei Agachi, autor a unui șir de alte remarcabile lucrări științifice consacrate zbuciumatei istorii românești și suferințelor locuitorilor din Țara Moldovei, dar și din Țara Românească, după ce ele au ajuns obiect al expansiunii Rusiei imperiale, în mod deosebit în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, încheiat cu anexarea părții de răsărit a Moldovei (numită în mod voluntarist *Basarabia*) la stăpânirile directe ale țarilor ruși.

Lucrarea este structurată pe cinci capitole, precedate de o *Introducere* și încheiată cu un *Epilog*. Capitolele, la rândul lor, sunt organizate pe subcapitole (paragrafe), fiecare dintre ele fiind axate pe diverse aspecte componente ale capitolelor și lucrării în genere.

În *Introducere* autorul a considerat necesar să dea o lămurire termenului „mănăstire“, respingând teza speculată nu rareori despre originea slavonă și demonstrând proveniența greacă a lui, apoi, trecând în revistă cele mai importante și mai vechi așezăminte monastice din spațiul românesc în general și din Țara Moldovei inclusiv, autorul numește și câteva dintre ele, situate între Prut și Nistru (Vărzărești, Căpriană) la care, din 1677 se adaugă Mănăstirea Hâncu,

abia întemeiată atunci și nevoită ulterior să treacă prin mai multe grave încercări, care-i puneau în pericol existența, ceea ce creează și cercetătorului grave dificultăți în urmărirea pas cu pas a istoriei aceluia locaș monastic, făcându-l și pe autor să-și aprecieze opera drept „o încercare de a expune în mod sistematic, pe baza documentelor de arhivă și a literaturii de specialitate, întreaga istorie a Mănăstirii Hâncu, de la fondare și până în zilele noastre“ (p. 8). Lucrarea, în partea ei introductivă, impresionează și prin bogatul studiu de istoriografie a problemei abordate (p. 10-22), în care autorul pune în evidență aportul altor cercetători care, într-o măsură mai mare sau mai mică, s-au aplecat și asupra acestui sfânt lăcaș.

Despre conținutul capitolului I vorbește chiar titlul lui - *Schitul Hâncu de la fondare până în 1812* - adică până la vremea când, în urma raptului Basarabiei s-a schimbat și organizarea bisericească în cadrul căreia Mănăstirea Hâncu și-a continuat existența. Cum este și natural, autorul a consacrat un scurt studiu istoric marelui boier Mihalcea Hâncu - fondatorul lăcașului care i-a preluat și numele. Coborând investigarea în bază de documente istorice, autorul reușește să reconstituie o adevărată genealogie a neamului din care-și trăgea obârșia boierul-ctitor (p. 23-25) cu rădăcini adânci poate încă din prima domnie a lui Petru Rareș (1527-1538). Indiferent dacă toți Hânculeștii menționați în izvoarele istorice ale vremii țineau de unul și același neam sau de neamuri diferite, comun fiindu-le doar numele, important este că toți ei sunt menționați ca deținători de importante dregătorii, adică erau implicați în exercitarea puterii în stat. Însuși Mihalcea Hâncu a fost o mare personalitate influentă în viața politică a Țării Moldovei, fiind, alături de un alt mare boier, Apostol Durac, unul din conducătorii răscoalei din 1671-1672, împotriva domniei lui Gheorghe Duca, ca răspuns la fiscalitatea excesivă a acestuia (p. 26-29). Nu se exclud nici unele posibile veleități domnești ale lui Mihalcea Hâncu. Dar cea mai mare faptă care i-a înveșnicit numele a fost actul său ctitoricesc de fondare a schitului Vladnic (Vlămnic) ca precursor al mănăstirii care-i poartă numele și astăzi. Reproducând izvoarele documentare la subiect și îmbinându-le cu interpretările existente în scrierile altor autori, A. Agachi întregește contextul istoric și circumstanțele în care a fost fondat schitul în cauză (p. 32-34), pentru ca în subcapitolul următor se reconstituie istoria lui în anii 1677-1812 (p. 34-43).

Pe durata acestei perioade, schitul de maici Vladnic, la începutul căruia el a fost în seama monahiei Parascheva - fiica lui Mihalcea Hâncu -, a avut de îndurat, în câteva rânduri, prădăciuni și distrugeri din partea tătarilor din Bugeac, pentru ca, în 1739, la finele războiului ruso-turc din 1735-1739, el, ca și întreaga Țară a Moldovei, să cunoască și efectele dezastruoase cauzate de armatele rușești. Autorul reproduce un pasaj din cronica lui Ioan Neculce - contemporan al evenimentelor - care descrie urgia năpastei abătute asupra țării în urma prezen-

ței acestor armate care au prădat „de-au rămas oamenii cu pieile goale, numai cu sufletele“, țara fiind „în bejană și plină de tâlhari de oaste“, astfel că „au robit toți oamenii, trecându-i cu copii cu femei la Moscova“, și împărțind „pre oameni ca pre dobitoace“. Unora le erau luați bărbații, altora copiii sau femeile. „Și-i vinde unii la alții, fără leac de milă, mai rău decât tătarii“ (p. 34-35). Nici ocupația rusească a celor două Țări Române extracarpătice din anii 1806-1812 nu a fost mai domoală pentru mănăstire, devenită din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea lăcaș de călugări. Iar anexarea Basarabiei la Rusia a creat pericolul ca Mănăstirea Hâncu să fie despuiată de posesiunile sale funciare. Procesele în acest sens au durat până în secolul al XIX-lea, când Mănăstirea s-a pomenit doar cu 150 desetine de pământ, și acelea încă contestate de unii.

Istoria Mănăstirii Hâncu de după 1812 este tratată de autor în capitolul III, precedat de capitolul II, *Viața spirituală în Mănăstirea Hâncu și modurile de viață monahală*, care urmărește firul subiectelor abordate până în zilele noastre. Cititorul este familiarizat mai întâi de toate cu *modurile și principiile de bază ale vieții monahale*, necesare nu doar celor ce ar dori să se lumineze în domenii, ci și cercetătorilor care se consacră tematicii istorice mănăstirești (p. 48-58). Și în acest capitol, o atenție deosebită autorul acordă *vieții spirituale în Mănăstirea Hâncu sub ocupația țaristă (1806-1918)* (p. 54-72), pentru ca expunerea să continue logic cu *viața spirituală în Mănăstirea Hâncu în perioada interbelică (1918-1940, 1941-1944)*, vorba fiind de fapt de perioada aflării firești a Basarabiei în componența României întregite (p. 72-76). În celelalte cinci compartimente ale capitolului II, autorul face cunoștință cititorului cu bisericile, școala și stareții Mănăstirii Hâncu, ș.a. Adevărata renaștere, chiar înflorire a Mănăstirii Hâncu s-a produs după înlăturarea regimului totalitar-comunist și proclamarea Republicii Moldova ca stat suveran și independent.

Desființată de autoritățile comuniste în 1950 ca așezământ monastic de călugări, Mănăstirea Hâncu este reînființată, în septembrie 1992 deja ca mănăstire de maici, așa cum a fost ea la începutul-începuturilor. La 27 octombrie (stil vechi) 1993 s-a sărbătorit și Hramul mănăstirii, devenit sărbătoare anuală, în cinstea Sfintei Cuvioase Parascheva - ocrotitoarea Moldovei. Cititorul lucrării este familiarizat cu originea ocrotitoarei Moldovei, și sinuoasa sa cale spre desăvârșire prin credință față de Dumnezeu (p. 101-106).

O muncă greu de supraapreciat a fost depusă de autor în vederea reconstituirii fondului și titlurilor de manuscrise și cărți în teme religioase și de uz bisericesc pe toată durata vremii când se alcătuiau și registre sau condici ale acestor bunuri ale mănăstirii, începând cu primele informații în acest sens, din anul 1817 și până la data lichidării comunității monahale de la Hâncu din anul 1950. Evenimentul a condus și la dispariția fără urme a fostei biblioteci, astfel că după „reactivarea Mănăstirii Hâncu, în anii 1990-1993, a început și crearea unei bi-

blioteci noi“. In prezent, ea dispune de peste 2.200 de volume ce țin în temei de slujba bisericească și de lectura monahal-duhovnicească. O adevărată mândrie a bibliotecii Mănăstirii Hâncu este șirul de cărți vechi - adevărate comori bibliografice -, editate încă în secolele XVII-XVIII și la începutul secolului al XIX-lea. Cele mai multe cărți însă au fost editate în secolul al XIX-lea în diferite centre religioase din România dar și la Tipografia Duhovnicească din Chișinău, prezente fiind, totodată, și cărți editate în Rusia. Această avere, greu de evaluat ținând cont de valoarea deosebită a cărților vechi, s-a completat în partea sa majoră prin donații particulare din partea credincioșilor, dar și prin efortul și străduința Episcopului de Hâncu, Preasfințitul Petru (p. 106-113). Extrem de prețioasă pentru cercetători este lista cărților vechi din biblioteca mănăstirii (p. 113-115). Valoroase sunt și piesele din muzeul mănăstirii: icoane, obiecte de cult (candele, cununii, potire, cruci, ș.a.), cărți rari, veșminte, epitrahile, monede comemorative, covoare, broderii, lucruri croșetate, prosoape și alte lucruri executate manual de măicuțe.

În câmpul de investigație al capitolului III, *Mănăstirea Hâncu în perioada anilor 1812- 1944*, autorul plasează probleme cu tematică inedită: pentru prima dată se face o analiză minuțioasă și detaliată a situației economice a Mănăstirii Hâncu, din momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus în 1812 și până în 1944. Autorul, mai întâi de toate, stabilește anul transformării schitului Hâncu în mănăstire. Reproducând păreri mai multor cercetători (A. Zașciuk, P. A. Crușevan, arhimandrit V. Puiu, Șt. Ciobanu, Șt. Berechet, V. Coțofan, G. Stici, V.Trofăilă, L. Livîțchi, R. Cemârtan), autorul, în baza analizei detaliate a documentelor de arhivă inedite depistate în fondul Dicasteriei Duhovnicești din Chișinău, ajunge la concluzia că ridicarea schitului în rang de mănăstire a avut loc după 13 februarie dar și înainte de 12 august 1816. Cauza trecerii schitului Hâncu în categoria mănăstirilor autorul o vede în îmbunătățirea situației economice a schitului și în creșterea numărului fraților călugări (p. 118-122).

Autorul aduce în lumină date destul de interesante despre numărul călugărilor, averea mobilă și imobilă a mănăstirii, conform condicilor din 1817 și 1821 (p. 119-124), procesul judiciar, care a durat mai multe decenii, intentat de moșierul din Pereni Panaiot Catargiu, care pretindea la moșia mănăstirii, extinderea terenurilor agricole de pe seama dăruirii (în 1835 generalul rus Iakov Ceremisinov a dăruit mănăstirii 150 desetine de pământ) și cumpărării terenurilor agricole (în 1842 au fost cumpărate o vie și o livadă cu o suprafață de 6 desetine și 1288 stângeni pătrați) (p. 124-126), suprafața, pe parcursul timpului, a moșiei mănăstirești (p. 128-129), veniturile și principalele ramuri ale gospodăriei mănăstirești în sec. al XIX-lea - începutul sec. al XX-lea (p. 129-139). Caracterizând dezvoltarea economică a Mănăstirii Hâncu de la fondare, în anul 1677, și până în anul 1918, autorul, în concluzie, determină convențional trei perioa-

de distincte: 1667-1816, 1817-1866 și 1866-1918, perioade care s-au deosebit între ele nu doar prin statutul deținut de acest lăcaș de cult (la început *schit*, iar din 1816 - *mănăstire*), dar și prin schimbările care au intervenit pe parcursul anilor în viața economică, prejudiciile cauzate de incursiunile tătarilor, evoluția moșiei mănăstirii după primirea unor donații importante din partea generalului Iakov Ceremisinov, care vor aduce la o ameliorare economică a sfântului lăcaș de cult, iar ulterior, cu pierderea acestor moșii - la o degradare economică, punând în pericol existența mănăstirii. În cea de-a treia perioadă, după intrarea în posesia celor 150 de desetine de pământ, Mănăstirea Hâncu cunoaște iar o perioadă de ascensiune economică (p. 139-140).

Un interes deosebit prezintă compartimentul dedicat situației economice a Mănăstirii Hâncu în perioada interbelică (1918-1940). Analizând veniturile și cheltuielile, averea mobilă și imobilă a lăcașului monahal, după unirea Basarabiei cu patria-mamă România la 27 martie/9 aprilie 1918 și intrarea Mănăstirii Hâncu în componența Bisericii Române, situația economică a sfântului lăcaș era destul de bună. Autorul aduce mai multe argumente care vin să dovedească acest lucru. În baza descrierii averii mănăstirești pentru anul 1918, polemizând cu afirmațiile stareților mănăstirii care afirmau că „produsul mănăstirilor nu se comercializează”, autorul demonstrează încadrarea Mănăstirii Hâncu în relațiile de piață, dovedind că cea mai mare parte a veniturilor din acest an au fost obținute din comercializarea vitelor, fructelor, vinului și lemnului de pădure (p. 140-142). Autorul analizează în detalii cum a influențat asupra Mănăstirii Hâncu aplicarea în Basarabia a legii agrare adoptate la 27 noiembrie 1918 de către Sfatul Țării, în urma cărei din cele 633,5 ha de pământ lăcașului monahal i-au fost expropriate 246 ha teren arabil și 343 ha de pădure, în proprietatea mănăstirii fiind lăsate doar circa 101 ha (p. 143-144). În pofida acestui fapt, autorul constată că datorită muncii depuse de comunitatea monahală, a sumelor considerabile primite de la bănci în calitate de rentă și dobândă pentru pământul expropriat, acordării de către statul român a unui lot mare de pădure în uzufruct, a sumelor încasate de la arendașii bunurilor mănăstirești, a vinderii unor cantități mare de vin și fructe, a unor donații din partea persoanelor particulare etc., treptat situația economică a Mănăstirii Hâncu s-a îmbunătățit considerabil, iar spre mijlocul perioadei interbelice a devenit cu adevărat prosperă (p. 145). Rezultat al acestor procese este creșterea veniturilor și cheltuielilor mănăstirii (p. 146-148).

În baza unui material factologic de arhivă inedit, autorul analizează schimbările care au intervenit în activitatea Mănăstirii Hâncu în perioada 1941-1944: jefuirea mănăstirii de către autoritățile sovietice bolșevice, impactul cutremurului de pământ din luna noiembrie 1940 asupra Mănăstirii și măsurile întreprinse de autoritățile monahale în vederea reparării Palatului stăreției și altor încăperi, sporirii veniturilor și cheltuielilor bugetare ale mănăstirii, bunei gestionări a

averii mobile și imobile a mănăstirii etc. Ceea ce denotă că și în timp de război a fost posibilă redresarea situației economice a lăcașului monahal (p. 148-156).

Un compartiment aparte al capitolului III este dedicat *Metocului din Chișinău al Mănăstirii Hâncu*, donat la 1 septembrie 1821 de Eufrosinia Spâncenoaie și aflat în proprietatea Mănăstirii până în 1944. Autorul descrie încercările, nu totdeauna reușite, ale administrației Mănăstirii de a administra pe parcursul anilor metocul și încercarea nereușită de a scoate în 1879 metocul la vânzare.

În capitolul IV, *Mănăstirea Hâncu în perioada sovietică (1944-1950)*, autorul tratează un întreg complex de probleme ce vizează Mănăstirea Hâncu sub regimul dominației sovietică. Pentru a elucida activitatea Mănăstirii în condițiile acestui regim, autorul face o caracteristică succintă a legislației care reglementa raporturile dintre biserică și autoritățile sovietice. Toleranța relativă față de biserică și mănăstirile din Basarabia, promovată de autoritățile sovietice în ultimul an de război și în primii 2-3 ani postbelici, autorul o vede în starea social-economică a Uniunii Sovietice, în care întreaga economie a țării se afla încă pe picior de război, iar pentru ameliorarea situației economice, autoritățile sovietice au hotărât să utilizeze și potențialul economic al locașurilor monahale (p. 162-164).

Prezintă interes schimbările care au avut loc în cadrul proprietății funciare a mănăstirii în primii ani postbelici. În baza datelor de arhivă inedite, autorul demonstrează că fondul funciar al Mănăstirii Hâncu s-a micșorat considerabil: de la 168,5 ha în 1945, la 60 ha în 1946 și 33,6 ha în 1947, în ambele cazuri vorba fiind de acaparări funciare efectuate abuziv de autoritățile sovietice locale. Micșorarea fondului funciar a dus în mod direct la micșorarea suprafeței semănăturilor și numărului de vite, iar în consecință la reducerea potențialului economic și a veniturilor mănăstirii (p. 165-168). Materialul documentar folosit de autor, cu referință la impozitele către stat și obligația de a livra mari cantități de produse (cereale, floarea soarelui, carne, lapte, ouă, fructe, lână) vine să confirme amploarea dezastrului economic cauzat mănăstirii de autoritățile sovietice (p. 168-169).

O pagină neagră în istoria Mănăstirii Hâncu a fost perioada foametei din anii 1946-1947 și perioada în care autoritățile sovietice au întreprins măsuri concrete în vederea lichidării mănăstirii. Materialul factologic depistat de autor în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova, cu referință la adresările administrației monahale de a scuti mănăstirea de impozite și dări, demonstrează că autoritățile sovietice nu numai că n-au ajutat mănăstirea, dar au întreprins măsuri concrete pentru a o lichida (op. 169-185). Polemizând cu cercetătoarea L. Tihonov, care afirma că Mănăstirea Hâncu a fost închisă în 1949 precum și cu L. Livîțchi și R. Cemârțan, care consideră că evenimentul s-a produs în 1956, autorul demonstrează, cu lux de amănunte, că acest lucru s-a întâmplat în lunile august-octombrie 1950 (p. 184).

Cercetările întreprinse în capitolul V „*Reactivarea mănăstirii Hâncu (1990-2009)*”, au fost orientate, în temei, spre descrierea istoriei contemporane a Mănăstirii Hâncu. Autorul analizează procedura de reactivare a mănăstirii începând cu 14 septembrie 1990, analizează modalitatea de constituire oficială a comunității monahale de maici la mănăstire și trecere în posesia comunității monahale a ansamblului monastic, descrie cum s-au derulat lucrările de reconstrucție și restaurare a lăcașelor de cult și face o scurtă caracteristică a activității mănăstirii (p. 186-191). Un compartiment aparte este dedicat Orfelinatlui „*Preafericitului Iosif*” din orașul Chișinău (p. 191-192). În ultimul compartiment al monografiei autorul scrie despre ctitorii, donatorii și personalitățile remarcabile din istoria Mănăstirii Hâncu (p. 193- 196).

Reactivarea mănăstirii Hâncu, 1990-2009, este scrisă de autor în baza informațiilor furnizate de către Episcopul de Hâncu, Prea Sfințitul Petru și stareța mănăstirii, egumenia Parascheva, cât și a datelor depistate din arhiva curentă a mănăstirii.

Concluziile finale sunt structurate în raport cu expunerea materialului factologic al tematicii abordate. Este demn de reținut că în cele peste trei secole de existență Mănăstirea Hâncu a trecut prin perioade de criză și decădere, de dispariție și reactivare, dar a avut și perioade de prosperitate spirituală și economică, iar călugării și-au dus cu demnitate traiul și sub ocupația rusă, rezistând tuturor încercărilor de deznaționalizare și rusificare întreprinse de autoritățile țariste, apoi de cele sovietice, deși nu s-a reușit să se evite închiderea Mănăstirii Hâncu în 1950. Redeschisă în 1990, Mănăstirea Hâncu se află în plin proces de dezvoltare, reprezentând o podoabă a spiritualității și culturii creștin ortodoxe, contribuind la păstrarea și perpetuarea frumoaselor tradiții spirituale românești (p. 197).

În concluzie constatăm că deși lucrarea este dedicată unui subiect îngust - Mănăstirii Hâncu, ea este concepută și scrisă într-o manieră academică. Materialul factologic bogat și destul de convingător pune în lumină o pagină nestudiată din istoria acestui lăcaș de cult, dar și din istoria Bisericii Ortodoxe din Basarabia. Pentru a realiza sarcinile preconizate și pentru a pătrunde temeinic în esența problematicii, autorul examinează și supune analizei un număr impunător de documente de arhivă depistate pe parcursul anilor din Arhiva Națională a Republicii Moldova, majoritatea fiind puse la dispoziția cititorului pentru prima oară. Datele au fost sistematizate în mai multe tabele, care țin de problema investigată, fapt ce denotă atât interesul sporit al autorului față de această tematică, cât și eforturile asidue depuse pe parcursul anilor pentru a realiza o adevărată cercetare monografică.

Prin construcție, orizont documentar, factologic și ideatic, exercițiul conceptual și metodologic, lucrarea prezentată de dl Alexei Agachi țintește și iz-

butește să expună principiile de bază ale istoriei unui locaș de cult, cum este Mănăstirea Hâncu. Accentuăm, de asemenea, tentația autorului de a fi deschis și receptiv la tot ceea ce este nou în cercetarea științifică: izvoare, concepte, metodologie, terminologie, prin care se poate stabili adevărul istoric.

Conținutul de bază al monografiei semnată de dl Alexei Agachi certifică capacitățile excepționale ale autorului de a înainta și de a rezolva, în mod independent, probleme de ordin științific, de a face o analiză temeinică și minuțioasă a izvoarelor și a literaturii monografice folosite, de a purta discuții argumentate cu oponenții, de a face concluzii și generalizări.

Lucrarea este bine ilustrată, incluzând două blazoane ale familiei Hâncu, amprenta sigiliului serdarului Mihalcea Hâncu și mai multe fotografii (61 la număr) cu imaginea lăcașelor de cult ale Mănăstirii Hâncu, din diferite perioade de timp, icoane, cărți vechi din Biblioteca Mănăstirii, fotografii ce reflectă ceremonialul de cult, viața cotidiană a călugărilor, imagini ale diferitor obiecte de cult, răstigniri, monede etc., toate cu referință la Mănăstirea Hâncu. Lucrarea are o ținută grafică impecabilă.

Ne-am referit, succint, doar asupra aspectelor principale expuse în monografia dlui Alexei Agachi, fără a recurge și la o critică de conținut. Această latură o lăsăm intenționat în seama cercetătorilor din domeniu. Dincolo de orice observații critice, o concluzie se impune: monografia dlui Alexei Agachi consacrată *Istoriei Mănăstirii Hâncu (1677-2010)* este, fără îndoială, o lucrare concludentă destul de reușită, care completează într-un mod fericit șirul lucrărilor ce țin de istoria locașurilor monastice din Republica Moldova ca parte indispensabilă a Bisericii Ortodoxe dintre Prut și Nistru.

Activități științifice la Institutul de Istorie și Științe Politice în anul 2010

În anul 2010 Institutul de Istorie și Științe Politice (IIȘP) a activat într-o componență de 15 colaboratori titulari ai Facultății Istorie și Relații Internaționale, ULIM.

De asemenea, în anul 2010 Institutul de Istorie și Științe Politice a continuat editarea revistei „*History & Politics*” (fondator: A. Galben, redactor-șef Gh. Postică), Nr. 1-2. Pe parcursul anului colaboratorii IIȘP au publicat 19 lucrări, care însumează peste 57,0 c. a. Dintre aceste publicații sunt: 2 monografii, 1 broșură, 12 articole științifice, 1 articol de omagiere, 1 comentariu politic, 1 articol-prefață.

Cele mai reprezentative activități editoriale revin: Dr. hab. Pavel Parasca (34,6 c. a.); Dr. Octavian Țîcu – 1 monografie, articole științifice (9,8 c. a.). O parte considerabilă din publicațiile cercetătorilor au fost publicate peste hotarele Republicii Moldova: România; Lituania; Germania.

În anul 2010 IIȘP au participat la 9 manifestări științifice, dintre care: 1 la nivel internațional, 2 la nivel național și 6 la nivel local. În total, cercetătorii Institutului au prezentat 25 de comunicări, 15 dintre care au fost prezentate în diferite centre și instituții universitare de peste hotare, inclusiv: România; SUA; Lituania; Polonia; Spania; Finlanda.

Pe parcursul anului 2010 3 colaboratori ai Institutului au participat sau continuă să participe în 8 proiecte gestionate de alte instituții (O. Țîcu – 5 proiecte; P. Parasca – 1 proiect; Gh. Postică – 1 proiect; L. Tihonov – 1 proiect).

S-a diversificat și colaborarea instituțională cu mai multe instituții de profil din alte țări: România - 4 instituții (Universitatea din Oradea; Universitatea Petro-Gaze, Ploiești; Colegiul Europa Nouă, București; Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu.); Ucraina - 1 instituție (Academia Kievo-Moghileană, Kiev), Polonia - 1 instituție (Institutul de Studii Est Europene, Varșovia), Finlanda - 1 instituție (Karelian Institute, University of Eastern Finland). Unii colaboratori ai Institutului fac parte din colegiile de redacție ale publicațiilor periodice ale instituțiilor nominalizate (O. Țîcu – 3; P. Parasca - 1), precum și reprezentanții unora dintre ele sunt incluși în colegiul de redacție al revistei Institutului.

De asemenea, unii colaboratorii au activat în calitate de expert în proiecte de cercetare internaționale (dr. O. Țîcu) și naționale – 3 titulari ai Institutului (P. Parasca, O. Țîcu, L. Tihonov) au fost membri ai Comisiei Prezidențiale pentru Studierea și aprecierea regimului totalitar comunist în Republica Moldova.

Activități în redacții științifice:

1. Revista „Tyragetia”, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău

– Membru al colegiului de redacție: dr. hab. Gh. Postică (din 2006)

2. Revista „Destin Românesc”, Chișinău

– Membri ai colegiului de redacție: dr. hab. Gh. Postică (din 2006) și dr. hab. P. Parasca (din 1994)

3. Revista „Magazin Bibliologic”

– Membru al colegiului de redacție: dr. hab. Gh. Postică (din 2008)

4. Revista „Arheologia Moldovei”, Institutul de Arheologie al Academiei Române, filiala Iași,

– Gh. Postică, membru al colegiului de redacție.

5. Buletinul Universității Petro-Gaze (Ploiesti, Romania)

– O. Țicu - Membru al colegiului de redacție.

6. Revista „Eurolimes”, Universitatea din Oradea, România

– O. Țicu - Membru al colegiului de redacție.

7. Studia Securitatis. Revistă de Studii de securitate și politice

– **Dr. hab., P. Parasca Membru al colegiului de redacție**

În anul 2010, 3 cercetători au beneficiat de 3 deplasări-stagii-burse de cercetare și 1 expediție arheologică.

Pe parcursul anului 2010, cercetătorii IIȘP au participat activ la diverse emisiuni radio și TV, luând în dezbateri diverse teme de actualitate politică, istorică, etc. (M. Cernencu; O. Țicu, P. Parasca, L. Coadă; L. Tihonov; V. Țicu).

În anul 2010 în cadrul IIȘP și-au făcut studii de doctorat 9 persoane (4 din Republica Moldova și 5 din România). Dintre aceștia, 6 au fost promovați în anii următori de studii, iar doi doctoranzi sunt la etapa finală a tezei de doctorat. În același timp, un colaborator al IIȘP Viorica Țicu își desfășoară studiile de doctorat la specialitatea „Relații Internaționale”, Universitatea de Stat din Moldova.

În anul 2010 membrii IIȘP au coordonat funcționarea a două seminare științifice studențești - *Laborator de cercetare în științe politice, istorie și RI* (coord. M. Cernencu); *Activitate diplomatică și relații internaționale în perioada interbelică* (coord. L. Tihonov); au tutelat comunicările la 34 de studenți pentru a participa la manifestări științifice locale; 2 studenți manifestări științifice naționale și 2 studenți manifestări științifice internaționale; au participat la organizarea unei manifestări științifice studențești (responsabil – L. Coadă).

Cu succes s-a desfășurat și Sesiunea științifică anuală universitară *Symposia Studentium* – 2010. Cele mai semnificative lucrări prezentate în cadrul conferinței au fost publicate în *Buletinul Științific Studențesc*, publicație anuală a Institutului.

În decembrie 2010 P. Parasca, directorul Institutului, a fost decorat cu Ordinul de Onoare al Republicii Moldova, iar O. Țicu, cercetător științific în cadrul Institutului, a primit distincția prezidențială Meritul Civic.

**Director Institut
Dr. hab., Pavel Parasca**

REVISTA HISTORY & POLITICS
CERINȚE față de manuscrise

Date generale despre revistă: Revista "HISTORY & POLITICS" este o publicație semestrială a Institutului de Istorie și Științe Politice al Facultății Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, care include studii de istorie și politică cu referire preferențială la spațiul Central-, Est- și Sud-Est European. Revista publică articole în limbile română, engleză și franceză și rusă.

Volum studii: Volumul manuscriselor va constitui până la 40-60 mii semne (1,0-1,5 c.a.), inclusiv bibliografia și alte anexe. Textul lucrărilor se prezintă în format imprimat și electronic: Times New Roman; Font size 12; Space 1,5 (autorii din afara Republicii Moldova, pot prezenta lucrările doar în format electronic).

Rezumate studii: Manuscrisele urmează a fi însoțite de rezumate scrise în limbile engleză, franceză sau română, cu traducerea în limba franceză și engleză. Rezumatele vor fi prezentate în format Times New Roman; Font 10; Spațiu 1,0. Volumul fiecărui rezumat nu va depăși 2000 de semne.

Cuvinte-cheie: Textul va fi însoțit de cinci-șase cuvinte-cheie în limba în care este scris articolul și traduse în aceeași limbă în care s-a tradus rezumatul.

Note bibliografice: Notele bibliografice se prezintă în textul manuscrisului, în paranteze pătrate, conform criteriului următor: numărul lucrării din lista bibliografică și pagina, figura sau planșa (vezi Anexa).

Bibliografia: Titlurile lucrărilor folosite însoțite de o descriere bibliografică completă, se prezintă în ordinea alfabetică, numerotate cu cifre arabe de la 1 și a.m.d., fiind plasate la sfârșitul textului în format Times New Roman; Font 11; Spațiu 1,0 (vezi Anexa).

Note de subsol: Notele explicative la unele idei, subiecte etc. vor fi plasate la subsolul paginii în format Times New Roman; Font size 10; Spațiu 1,0.

Tabele: Tabelele statistice și diagramele vor fi prezentate în text sau la sfârșitul lui în format Times New Roman; Font 10; Spațiu 1,0. Tabelele și diagramele vor fi numerotate și titrate în modul corespunzător. Titlurile tabelor și a diagramelelor va fi tradusă în limba engleză sau franceză/română, în dependență de

Planșe: Planșele vor numerotate și se vor prezenta în formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțite de o legendă exhaustivă. În cazul lucrărilor în limba rusă și română legendele planșelor trebuie să fie însoțite de o traducere în engleză sau franceză.

Abrevieri: În cazul utilizării unor abrevieri, lista lor se plasează înaintea bibliografiei.

Date despre autori: Manuscrisele studiilor, comunicărilor cu excepția recenziilor și adnotărilor urmează a fi însoțite de o fotografie recentă și o scurtă

descriere a autorului (până la 1500 semne), cu indicarea numelui, prenumelui, gradului și titlului științifico-didactic, funcției, instituției, adresei de e-mail, dar și a realizărilor acestuia, inclusiv numărul de publicații.

Materialele pentru publicare în Nr. 1 al Revistei urmează a fi prezentate de către autori la redacție până la data de 30 martie, iar pentru Nr. 2 până la data de 30 septembrie a fiecărui an.

Manuscrisele pot fi imprimate sau prezentate personal la Universitatea Liberă Internațională din Moldova, str. Vlaicu-Pârcălab 52, MD-2012, Chișinău, Republica Moldova, oficiul nr. 706.

În varianta electronică pot fi expediate pe adresa: (istorie@ulim.md; ticuvi-oricu@yahoo.com), prezentate direct sau

I. Model de descriere bibliografică a lucrărilor monografice.

1. Postică, Gheorghe. *Civilizația medievală timpurie di spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII)*, In: Biblioteca Arhaeologica Moldaviae, VII, București: Ed. Academiei Române, 2006.
2. Добролюбский, А. О. *Кочевники Северо-Западного Причерноморья в эпоху средневековья*, Киев: Наукова Думка, 1986.
3. *История народного хозяйства Молдавской ССР с древнейших времен до 1812 г.*, Кишинев: Штиинца, 1976.

II. Model de descriere bibliografică a studiilor publicate în culegeri sau reviste:

4. Tabuncic, Sergiu. *Habitatul rural din răsăritul Țării Moldovei în secolele XIV-XVI, oglindit de izvoarele arheologice*, In: *Civilizația medievală și modernă în Moldova. Studii. In honorem Demir Dragnev*, Chișinău, Civitas, 2006, p. 34-47.
5. Spinei, Victor. *Aspecte controversate ale contactelor românilor cu turanicii în secolele X-XIII*, In: *Arheologia Moldovei*, XIX, 1996, p. 271-279.
6. Корольюк, В. Д. *К исследованиям в области этногенеза славян и восточных романцев*, In: *Советское Славяноведение*, № 3, 1973, с. 73-91.

III. Model de descriere a materialelor publicate pe INTERNET:

Tatar, Ovidiu. *Cultura si civilizatia la români (1996)*, Accesibil la: www.armyacademy.ro/biblioteca/carti/istorie/tatar/cuprins.html

IV. Exemple de note bibliografice în text:

[2, p. 254]. [3, p. 245; 10, p. 57, tab. 3; 9, p. 234, fig. 13, 2].